

NAGY MAGYARORSZÁG

Köröstárkányi
magyarirtás

Károlyi Mihály
Szatmárnémetiben

Minden ami a Kárpát-medencében történt

**Ki volt
Kratochvil
Károly?**

Marosvásárhelyi dosszié
1990. március 19-23

A Székely Hadosztály

Az elcsatolt területek titkos támogatása Trianon után

Előfizetési akció!

Egy évre 5980 helyett 5200 Ft.

(6 szám postaköltséggel. Regisztráljon a tortenelemportal.hu oldalon)

**Kedvezményesen
megvásárolható:**

1052 Bp., Vármegye u. 15. (Astoria)
Nyitva: H-CS 14-18

NAGY MAGYARORSZÁG

A FRANCIA KÁRTYA
1920.06.04.
KI VOLT A MAGYAROK NAGY...

Fegyveres civil ellenállás

NAGY MAGYARORSZÁG
Az Aranybullától az áprilisi törvényekig

NAGY MAGYARORSZÁG
Budapest ostroma és a kitörés
Horthy Miklós
Az utolsó államférfi
Exkluzív interjú Horthy Istvánnéval

NAGY MAGYARORSZÁG
A szlovákiai magyar történeti magyar államférfi

J&SZ Média Kft. (1138 Budapest, Dagály u. 12-14)

10400126-50515154-55521019

Megrendelhető a tortenelemportal.hu weboldalon.

A lap újságárusoknál nem kapható!

IMPRESSZUM

NAGY MAGYARORSZÁG

történelmi magazin
II. évfolyam 2. szám

ERDÉLYORSZÁG

történelmi magazin
I. évfolyam 1. szám

KIADJA a J&SZ Média Kft.

LAPIGAZGATÓ:

Szakács Árpád (szakacs.arpad@tortenelemportal.hu)

FŐSZERKESZTŐ:

Vincze Gábor (vincze.gabor@tortenelemportal.hu)

SZERZŐK:

Balogh Gábor, Bodonyi Ilona, Domonkos László, Gottfried Barna, Koszta István, Nagy Szabolcs, Szakács Árpád, Szentpály-Juhász Miklós, Vincze Gábor

FŐMUNKATÁRSÁK:

Balogh Gábor, ifj. Lomnici Zoltán, Takács Mária, Tiszai László, Virág István

TERVEZŐSZERKESZTŐK:

Tóth Gábor, Tóth Mihály

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS:

Studio Carpatia (studiocarpatia.com)

FOTÓK:

Balogh Alpár, Grünspaner Lóránt magángyűjteménye, Hadtörténelmi Múzeum, Veszprém Megyei Levéltár

TÉRKÉP:

Lazányi János

MEGJELENÉS:

évente 6 szám

POSTACÍM: 1138 Budapest, Dagály u. 12. fszt. 3/A

WEB: tortenelemportal.hu

EMAIL: nagymagyarorszag@tortenelemportal.hu

ELŐFIZETÉSI DÍJ: 4 számra 3980 Ft, 6 számra 5980 Ft (postaköltséggel). A lap újságárúsnak nem kapható!

NYOMÁS: Korrekt Nyomda Budapest

ISSN-2060-985X

A lapban megjelenő cikkek, grafikák, térképek szerzői jogvédelem alatt állnak. Felhasználni csak a kiadó engedélyével lehet.

HIRDESSZEN A NAGY MAGYARORSZÁGBAN!

hirdetes@tortenelemportal.hu

Tartalom

Marosvásárhely, a meghódítandó város <i>Vincze Gábor</i>	4
“Magyar vért akarunk inni!” <i>Vincze Gábor</i>	14
A Piavétől Belgrádig <i>Balogh Gábor</i>	24
A román hadsereg útja a Regáltól Nagyváradig <i>Koszta István</i>	30
A Székely Hadosztály megalakulása <i>Nagy Szabolcs</i>	36
Károlyi Mihály szatmárnémeti látogatása <i>Gottfried Barna</i>	46
Köröstárkányi magyarirtás <i>Szakács Árpád</i>	54
Hátba támadott székelyek <i>Domonkos László</i>	62
A parancsnok <i>Domonkos László</i>	70
Egy nemzetáruló kalandor a románok szolgálatában: Kiss Géza esete <i>Vincze Gábor</i>	78
Az elcsatolt területek titkos támogatása Trianon után <i>Bodonyi Ilona</i>	80

Marosvásárhely, a meghódítandó város

Marosvásárhelyi dosszié

1990. március 19-23

ELSŐ RÉSZ

A Bolyai Farkas Elméleti Liceum a marosvásárhelyi magyarok számára a megmaradásért vívott küzdelem egyik legfontosabb jelképe. A több száz éves református kollégiumot 1948-ban államosították

1990. március 19-én Marosvásárhelyen a hetek óta tartó magyarellenes médiakampányt követően, Szászrégen környékéről és a Görgény völgyéből behívott, leitatott román parasztok és helyi románok egy csoportja megostromolta a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) irodáinak is helyet adó épületet. Sütő Andrást kis híján meglincselték, majd másnap több halálos áldozattal járó súlyos összeadás történt magyarok és románok között. Tanulmányainkban nem csupán a két nap történéseit foglaljuk össze, hanem az előzmények alapján választ keresünk arra a kérdésre is, hogy miért épp Marosvásárhely volt a magyar-román összeadás helyszíne és miért pont a március 15. utáni napokban.

Marosvásárhely elrománosítása

Mint közismert, 1918–19-ben Bukarest olyan területeket kebelezett be, amelyeknek igen jelentős magyar, német és egyéb nemzetiségű lakossága is volt. Emiatt kezdettől fogva a „nemzetépítő projekt” szerves részét alkotta egyebek mellett a magyar (vagy német) többségű erdélyi városok elrománosítása. Míg ez Dél-Erdélyben megszakítás nélkül folyt hosszú évtizedeken keresztül, addig az észak-erdélyi városokban a 2. bécsi döntés után átmenetileg visszaállt a Trianon előtti etnikai megoszlás. Az 1944. augusztus 23-i bukaresti palotaforradalom után bő fél évvel hatalomra került szovjetbarát Groza-kormány alatt azonban újrakezdődött a magyar többségű városok románosítása.

Kolozsvár és a partiumi városok esetében az etnikai arányok mesterséges megváltoztatása a sztálinista éra alatt is tovább folyt, ezzel szemben Marosvásárhely elrománosítását egy váratlan esemény akasztotta meg: 1952-ben – Sztálin akarataból! – létrehozták a Magyar Autonóm Tartományt (MAT). Emiatt, míg a többi városban tovább csökkent a magyarok aránya, a kétnyelvű feliratok eltűntek, a magyar nyelv kiszorult a közhivatalokból, addig a székely „autonóm” tartomány fővárosa mint egy kis (sztálinista) „magyar sziget” élte világát. 1960 végén azonban egy újabb közigazgatási „reform” keretében „átszabták” a MAT határait – természetesen úgy, hogy a románok aránya nagyobb legyen –, és átkeresztelték Maros-Magyar Autonóm Tartománynak. A város románosítása ezt követően újabb lendületet vett, kiváltképp 1968-tól, miután egy relatív (49%-os) román többségű megye központjává vált. A folyamatot viszonylag jól mutatják a népszámlálási adatok: az 1956-os 22%-ról 1966-ra 28

%-ra, majd 1977-re 35 %-ra növekedett a román lakosság aránya. (Lakónegyedek nőttek ki a földből ahol magyar szót alig lehetett/lehet hallani!)

A románosítást a „zárt városok” rendszere könnyítette meg, ugyanis ezekben csak külön engedéllyel lehetett letelepedni. Míg azonban

egy magyar többségű városban a betelepülő románnak szinte automatikusan megadták az ideiglenes tartózkodási engedélyt („flotánt”), a magyaroktól legtöbbször megtagadták azt.

A '80-as évek elejétől a román tömegek be-költöztetése egyre nagyobb méreteket öltött. A tudatos, tervszerű románosítás egyik bizonyítéka az 1989-es „forradalom” napjaiban került elő. Az 1985. november 1-jei keltezésű titkos dokumentum szerint január 1-jén a városban mintegy 85 ezer magyart (56%) és 66 ezer románt (43%) tartottak nyilván. Annak érdekében, hogy a városban a következő két éven belül a románok aránya elérje vagy meghaladja az 50%-ot, „az szükséges, hogy engedélyezzék ebben az időszakban kb. 7600 román nemzeti-ségű alkalmazását a szocialista egységekben, családonként átlagosan 3 személyt számítva, vagyis 22 800 személyt, s így a jövő ötéves terv végére a municípium román nemzetiségű lakossága az összlakosság 50–60%-a lesz” – áll az iratban.¹ Vagyis az elkövetkező években további nagyarányú betelepítést tartottak szükségesnek annak érdekében, hogy végre ebben a városban is többségbe kerüljön a román lakosság.

Azok a románok, akik korábban telepedtek Marosvásárhelyre, a város környékéről, esetleg Erdély vegyes lakosságú megyéiből származtak. Emiatt vagy eleve kétnyelvűek voltak, vagy tudtak valamennyire magyarul, így a beilleszkedésük többé-kevésbé problémamentes volt. Az új telepeselek azonban a Regátból (a Kárpátokon túlról), színromán vidékekről jöttek. Nemhogy nem tudtak magyarul, de – tisztelet a kevés kivételnek – nem is akartak megtanulni. Elvégre ők nemzeti missziót teljesítettek, amikor az etnosoviniszta pártállam jelentős anyagi

Marosvásárhely elrománosítását egy váratlan esemény akasztotta meg

támogatásával egy „meghódítandó” városba költöztek. A „gazdanép”-tudat ebben a csoportban igen erős volt – és ez 1989 után is meghatározta a városban a magyar–román viszonyt.²

A tervszerű betelepítés következtében a köztereket egyre inkább a román beszéd uralta. A város képe is megváltozott, mind románo-

Az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet (orvosi egyetem), amelyet 1962-ben vegyes tannyelvűvé változtattak

sabb jellegű lett. A főtér két végét „modernizálták” (a ferences templom és kolostor épületét ledózerolták, csak a tornyot hagyták meg), új alközpontokat kreáltak erősen román hangsúllyal, a magyar személyekről elnevezett utcákat pedig fokozatosan átkeresztelték, a magyar nyelvű feliratok eltűntek. Bukarest arra is ügyelt, hogy az

Az új telepesek a Regátból, színromán vidékekről jöttek

etnikai arányok változásával párhuzamosan a magyarok kiszoruljanak a különböző vezető pozíciókból (legfeljebb csak igazgató-, részlegvezető- stb. helyettesek lehettek, de a belügynél még azok sem).³ Elkezdődött az addig valamelyest magyarnak tekinthető (vagy magyar múltú) intézmények elrománosítása is. Főleg két – más-más okból – jelentős oktatási intézmény sorsa, a magyarság ottani térvészése töltött el sokakat aggodalommal.

Az egyik intézmény a Bolyai Farkas Elméleti Líceum volt. A több száz éves református kollégiumot 1948-ban államosították, majd 1960-ban az addig csak magyar oktatási nyelvű líceumot két-nyelvűvé alakították át. A '70-es-'80-as években

a román osztályok aránya egyre nőtt, 1989 előtt már félfő volt, hogy pár éven belül teljesen román tannyelvűvé változtatják a középiskolát.

A másik, nagy jelentőséggel bíró oktatási intézmény az eredetileg ugyancsak magyar tannyelvű Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet (orvosi egyetem) volt, amelyet 1962-ben vegyes tannyelvűvé változtattak: a gyakorlati tárgyakat kizárólag román nyelven oktatták. Ettől kezdve évről-évre egyre több román hallgatót vettek föl (az ország minden

részből toborozták őket), aminek az lett a vége, hogy 1988-ban már több román végzett, mint magyar. A professzori kar etnikai összetétele is radikálisan megváltozott: míg 1960-ban az oktatók 86%-a volt magyar, addig 1986-ra ez az arány lecsökkent 46%-ra (ráadásul jó részük közel állt a nyugdíjkorhatárhoz). Egyre inkább úgy nézett ki, hogy ha a trend folytatódik, a tekintélyes orvosi egyetem is teljesen román intézménnyé válik. (1989 őszén már csak 16 magyar hallgatót vettek föl...)⁴

Nem csoda, hogy a vásárhelyi magyarság (illetve az érintett oktatók és diákok) az 1989-es fordulat után rögtön követelni kezdte, hogy a Bolyai Líceumban ismét csak magyarul oktassa-

nak, az orvosi egyetemen pedig állítsák vissza a teljes magyar nyelvű képzést.

Az 1989 előtti években már olyan méreteket öltött a magyarság arányának csökkenése, hogy egyre többen tartottak attól: az egykori Székelyvásárhely Kolozsvár sorsára jut, és ez is „elesik”. Emiatt a marosvásárhelyi magyarság nagy részét az „ostromlott vár”-komplexus kerítette hatalmába. (Azokra, akik nem bírták a magyarellenos nyomást és elmenekültek, átszöktek a zöldhatáron Magyarországra, az ott-hon maradók mint „árulókra” tekintettek, akik távozásukkal gyengítették az „ostrom alatt lévő vár védelmét”). A nagyarányú betelepítés és az ezzel járó valóságos és szimbolikus térfoga-

Egyre többen tartottak attól: az egykori Székelyvásárhely Kolozsvár sorsára jut

lás erősen frusztrálta a helybeli magyarságot. Csakhogy az utóbbi évtizedekben betelepülő románság ugyanúgy frusztrált volt, hiszen a folyamatos térnyerés ellenére még mindig nem sikerült „megnyugtató” többségbe kerülnie (nem úgy, mint például Szatmárnémetiben vagy Nagyváradon).

Mindent összevetve 1989-re a magyar-román etnikai határon fekvő Marosvásárhely egyfajta frontvárossá vált: ideális terepe egy magyar-román konfliktus kirobbantásának.⁵

A román szélsőségesek és a Vatra Româneasca aknamunkája

Az 1989. december 17-i temesvári felkelés hírére Marosvásárhely lakossága is megmozdult: 21-én este mintegy három-négyezres tömeg követelte a diktátor, *Nicolae Ceaușescu* távozását. A milícia (rendőrség) és a hadsereg helyi egységei a tüntetők közé lőttek, aminek következtében négy magyar és két román tüntető maradt holtan a kövezeten, rajtuk kívül százharmincan megsebesültek. Ekkor (és még márciusban is!) a megyei rendőrpáncsnok *Gheorghe Gamba* ezredes, a városi helyőrség parancsnoka pedig *Constantin Cojocaru* tábornok volt.⁶ Másnap, 22-én újabb tömegtüntetés kezdődött. Ekkor már mintegy harmincezen

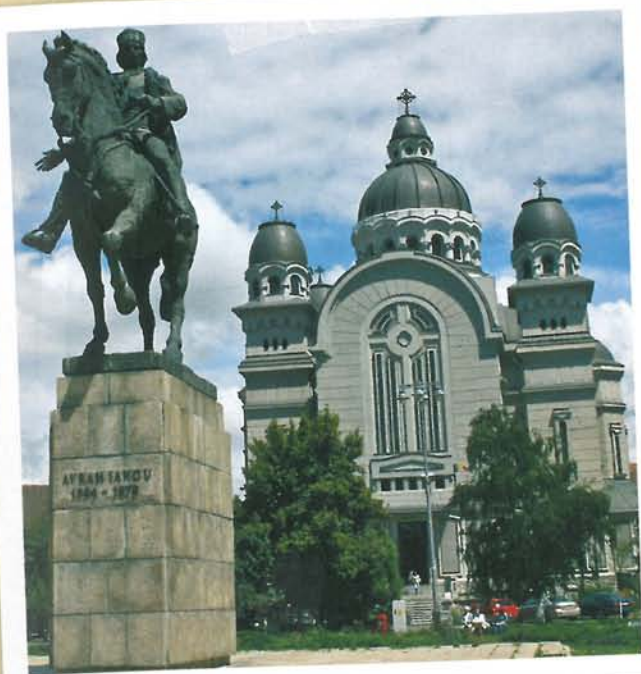
gyülekeztek a főtéren, de nem mertek beléjük lövetni – a bukaresti események aztán elsodorták a helyi kommunista hatalmat is.

A „forradalmi napokban” úgy tűnt, hogy a két nemzet között az elmúlt években keletkezett konfliktusok megszűnnek, és a „testvériség” jegyében végre egymásra találhatnak. A kezdeti optimizmusra azonban gyorsan rácsáfolt a valóság.

Alig telt el néhány nap „a forradalom győzelme” után, ismét kiéleződtek a feszültségek.⁷ Legelőször a segélyszállítmányok elosztása kapcsán szították az ellentétet a két nemzet között. December 23-án megválasztották a megye ideiglenes közigazgatási vezetését, a Nemzeti Megmentési Front (NMF) Maros Megyei Tanácsának tagjait. Bár az etnikai összetétel látszólag tükrözte a megyében élő magyarok és románok arányát, a grémium

tényleges irányítása hamar átcsúszott a szélsőséges románok kezébe. *Király Károly*, a megyei tanács elnöke, a város legtekintélyesebb „ellenállómúlttal” rendelkező politikusa ugyanis fölkerült az NMF országos vezetőségébe mint alelnök (vagyis az erdélyi magyarságot képviselő, tényleges hatalommal nem rendelkező „díszpinty” lett), ezért a helyi ügyekkel nem tudott foglalkozni, helyette *Ion Scriciu* tartalékos tábornok vette kezébe a dolgok irányítását.

Az első jelentősebb konfliktus már az év elején kipattant: a megyei tanács román többsége az NMF városi elnökévé *Ion Judea* mérnök-ezredest választotta meg. (A katonatisztek ilyen hangsúlyos szerepe a megye és város vezetésében szinte egyedülállónak mondható. Szatmárt kivéve más megyékben erre nem akadt példa.) Ez a grémium aztán – bár korábban megállapodás született arról, hogy a még mindig magyar többségű város polgármesterének magyarnak kell lennie – olyan héttagú városi tanácsot állított össze, amelybe csak két (legalábbis nevében) magyar került, polgármesternek pedig egy szinte ismeretlen román neveztek ki. Ez akkora felháborodást váltott ki, hogy *Scriciu* és *Judea* kénytelen volt visszakozni. Január 18-án – heves viták után – új összetételű tanácsot választottak, amelybe egyenlő arányban

Vásárhelyi panoráma: hagymakupolás ortodox templom és a nagy nemzeti hős, az 1849-es magyarirtásokat vezető Avram lancu

kerültek be magyarok és románok, a polgármester pedig magyar Orbán Dezső lett. (Judea továbbra is az NMF városi tanácsa „végrehajtó bürojának” elnöke maradt, ami az események alakulása szempontjából nem elhanyagolható momentum.)

A „forradalmi láz” elmúltával a város lakosságának egy része aggódva ült otthon, abban a panellakásban, amelyet csak nemrég, egy-két éve, esetleg egy jó évtizede kapott a megbuktatott Ceaușescu-rezsimtől. A távoli vidékekről betelepült „kolonisták” – akik nem kiemelkedő képességeik, tudásuk, szorgalmuk miatt kaptak állami lakást és jól fizető munkahelyet – joggal féltek attól, hogy a „demokrácia győzelme” után elveszíthetik addig élvezett kiváltságait, vezető pozícióikat. Mivel mindenki tudta, hogy 1989-ben már csak az maradhatott bármilyen szintű vezető beosztásban, aki a nap minden órájában bizonyította hűségét a kommunista rendszerhez (legfőképpen pedig a Ceaușescu-házaspárhoz), ezektől a személyektől így kezezték megszabadulni. Az első hetek

ben több munkahelyen amiatt alakult ki magyar–román ellentét, mert a beosztottakat leváltották a román vállalatvezetőt,⁸ iskolaigazgatót, brigádvezetőt stb. és egy szakmailag megfelelőbb, a közösség bizalmát élvező személyt választottak a helyébe – aki nem ritkán magyar volt. Ezeket az eseteket hamar meglovagolta a román pártlap utóda, a folyamatosan gyűlöletet szító Cuvîntul Liber, és január elején szép lassan elkezdődött egy magyarellenyes hecckampány.

Emögött kezdettől fogva egy olyan szervezet állt, amely januárban hivatalosan még nem létezett, valójában azonban nagyon is. Az Uniunea Vatra Românească („Román Tűzhely”) nevű „kulturális”⁹ egyesületet ugyanis, bár csak 1990. február 6-án jegyezték be a marosvásárhelyi törvényszéken, még 1989. december 27-én alapították meg nagy titokban helyi sovíniszta román értelmiségiek. (Elnöke Radu Ceantea lett.) Az alapító tagok jelentős hányada a feloszlatott Securitate alkalmazottja volt korábban, de sokan léptek be a hadsereg tisztikarából, az igazságszolgáltatás (főleg az ügyészség) közegeiből, az orvosok és a tanszemélyzet tagjai, valamint az újságírók közül. Programjáról nem sokat lehet tudni, de az utóbb nyilvánosságra került részletek is árulkodóak: „a mi végső célunk: Nagy-Romá-

mazottja volt korábban, de sokan léptek be a hadsereg tisztikarából, az igazságszolgáltatás (főleg az ügyészség) közegeiből, az orvosok és a tanszemélyzet tagjai, valamint az újságírók közül. Programjáról nem sokat lehet tudni, de az utóbb nyilvánosságra került részletek is árulkodóak: „a mi végső célunk: Nagy-Romá-

„A mi végső célunk: Nagy-Románia”

nia, amelyben az idegen elemeknek nincsen helyük, s ezeket nem is tűrjük meg.” Mivel pedig Marosvásárhelyen a magyarok és románok fele-fele arányban lakták a várost, az egyesület „ebbe a városba összpontosítja tevékenységét”, egyébként pedig úgy gondolják, hogy ez a város „a legkedvezőbb hely a mi eszméink terjesztésére”.¹⁰

A vátrás „eszmék”, vagyis a gyűlöletvetés termékeny talajra hullott: ekkor már jó évtizede mérgezte a román lelkeket a magyarellenyes csausiszta propaganda, amely kitartóan hangoztatta, hogy a magyarok ősei egy évezreden keresztül „elnyomták az ősi román népet”, „irredenták”, mást sem akarnak, mint Erdélyt

Magyar diákok követelik a Bolyai Farkas Elméleti Líceum visszaadását

elszakítani Romániától. Ilyen előzmények után könnyű volt a magyarok ellen uszítani. Január közepén hírek jöttek arról, hogy Marosvásárhelyen és a megyében rendszeresen bántalmaznak magyarokat, magyarul beszélőket vernek össze. Az egykori November 7. lakótelepen élők közül voltak, akik elmentek panaszkodni a Népújság szerkesztőségébe, hogy román

a „türelmetlenséget” akkoriban nemcsak Bukarest kárhoztatta, hanem egyes jóhiszemű, de naiv, mindenáron „megbékélésre” törekvő magyarok (például Király Károly és *Kincses Előd*) is bírálták, ám utólag egyértelmű, hogy jogos volt a mélységes bizalmatlanság. Azokban a városokban (Sepsiszentgyörgyön, Nagykárolyban és máshol) ugyanis, ahol a téli szünet ide-

jén sikerült megegyezni, és a román osztályok kiköltöztetésével visszaállították a tiszta magyar tan nyelvű iskolákat, később

A Bolyai visszaadásának kérdése váltotta ki a legnagyobb vitát

fiatalok mindenkit megvernek, ha magyar beszélgetést hallanak (egy fiatal bele is halt sérüléseibe), de a rendőrök nem tesznek semmit, sokszor végignézik az agressziót.¹¹ Ez még csak a kezdet volt...

A magyar kisebbség számára a legégetőbb problémát az anyanyelvű oktatás szisztematikus elsorvasztása jelentette, emiatt 1990 első heteiben Bukaresttől Nagyváradig, Nagybányától Temesvárig mindenhol az elrománosított magyar iskolák visszaadását követelték.¹² Sokan tisztában voltak vele: ha „itt és most” nem szerzik vissza az iskolákat, nem biztos, hogy az új kormány ősszel valóban visszaadja. Ezt

sem volt gond. Ott azonban – mint Marosvásárhelyen – ahol ezt nem sikerült elérni, évekbe, esetleg évtizedbe került a magyarság számára sérelmes helyzet orvoslása.

Marosvásárhelyen a Bolyai Líceum visszaadásának kérdése váltotta ki a legnagyobb vitát, ezzel lehetett hiszterizálni a román városlakókat, és azokat a falusi román parasztokat, akik a gyermekük miatt érintettek voltak. Magyar részről azt szerették volna elérni, hogy a román diákok menjenek át a Papiu Ilarion Liceumba, onnan pedig a magyar diákokat hozzák át, és a továbbiakban kizárólag magyarul oktatssanak a Bolyaiban.

Január 18-án az NMF megyei és városi végrehajtó bizottsága a két iskola képviselőinek bevonásával határozatot hozott arról, hogy szeptembertől a Bolyai Líceumban csak magyar nyelven történik az oktatás, a román diákok pedig átmennek a Papiu Ilarianba. Ez a döntés kiverte a biztosítékot a sovinszta, hungarofób románoknál. Január 24-én, amikor az NMF megyei tanácsának büroja összehívta a két érintett iskola tanári karát, a megbeszéléseket botrányos jelene-
tek tarkították – a magyar tanárok emiatt el is hagyták a helyszínt. Mivel nyilvánvaló volt,

hogy a román fél ellenállása miatt nem lehet egyről kettőre jutni, a magyar középiskolások január 30-án sztrájkba léptek. Válaszul február 7-én a román diákok tüntetést tartottak a „magyar szeparatizmus” ellen. (Ez a bizarr kifejezés ebben az időben igencsak divatba jött a román sajtóban.) Judea megígérte nekik, hogy a Bolyai továbbra is kétnyelvű marad.

Ekkorra a diákok közötti viszony annyira elmérgesedett, hogy a Papiu Líceumban tanuló magyar diákok a szünetben nem szólalhattak meg az anyanyelvükön, egyes osztályokban pedig olyan feliratok jelentek meg, mint hogy: „Mi vagyunk a nép, ti vagytok a szemét” (gané).¹³

Február 8-án¹⁴ színre lépett a Vatra Românească: a városi sportszarnokban rendezett (a Cuvîntul Liber szerint tizenötezeres) alakuló nagygyűlésükön olyan magyarellenes uszítás folyt, ami korábban elképzelhetetlennek tűnt. Egyesek azt kiabálták, hogy „Vissza a hunokkal Ázsiába! Nyitva vannak a határok, menjetek!”¹⁵ Másnap, 9-én több száz fölheccelt bolyais és papius román diák tüntetett tanáraik vezetésével a megyei NMF székháza előtt. (Az

„Vissza a hunokkal Ázsiába! Nyitva vannak a határok, menjetek!”

elvakult magyarellenes hangulatot¹⁶ jól mutatja, hogy súlyosan megverték egy magyar diákot és *Farkas Istvánt*, a helyi tévé operatőrért.) Ezalatt a helyi vezetéssel tárgyalt az épületben két tanügyminiszter-helyettes a Bolyai Líceum jövőjéről. Amikor egyikük kijelentette, hogy akkor szeptembertől ismét magyar iskola lesz a Bolyai, a térről korábban betódult románok akkora cirkuszt csaptak, hogy a bukaresti vendégek távoztak a teremből.

Ilyen előzmények után került sor – az RMDSZ országos vezetésének határozata nyomán! – 10-én, szombaton a „könyves-gyertyás” tüntetésre. (Ezen a napon nemcsak Marosvásárhelyen, hanem több székelő városban is sor került tömegdemonstrációra.) A nyolcvanezresre becsült tömeg – Sütő Andrással az élen – némán, fegyelmezetten vonult végig a városon, mindenki egy könyvet és egy szál gyertyát tartott a kezében. A transzparenszek két nyelven hirdették, hogy a magyar iskolákért tüntetnek. Az elképesztő méretű néma menet szervezettsége, a magyarok fegyelmezettsége és határozottsága sokakat megrettentett a vásárhelyi románok közül¹⁷, egyben jól jött azoknak, akik már azelőtt is a „magyar veszéllyel” riogattak.

Kincses Előd az egyik marosvásárhelyi tüntetésen, tevékenysége miatt évekig nem térhetett vissza Erdélybe

A nyolcvanezresre becsült tömeg – Sütő Andrással az élen – némán, fegyelmezetten vonult végig a városon

Azt sulykolták a románokba, hogy baj van, mert a hadsereg stigmatizálódott, hiszen részt vett a forradalom elnyomásában, az állambiztonsági szervek nem léteznek, a határok nyitottakká váltak, tehát veszélyérzetet keltettek az emberekben.¹⁸

A bolyais magyar diákok tiltakozása márciusban tovább folyt, de áttért az egyetemre is. 7-től – kétnapi eredménytelen tárgyalás után¹⁹ – ülősztrájkba kezdtek a magyar orvos-tanhallgatók, mert az Oktatásügyi Minisztérium képviselője elutasította követeléseiket. Külön felvételi keretszámot kértek a magyarok

részére, a két nemzet egyenlő arányú részvételét az egyetem vezetőségében, mindenekelőtt pedig a teljes értékű magyar oktatás helyreállítását. Ezt támogatták az egyetem magyar professzorai is. 12-én ugyan összeült az intézmény vezetése, a román és a magyar diákok, oktatók képviselői, valamint néhány politikus (köztük Judea), ám a románok részéről a higgadt érvelés helyett csak vad magyarellenés kirohanásokra futotta, emiatt a magyarok egy idő után elhagyták a helyszínt.

Vincze Gábor

a szerző a román-magyar kapcsolatok szakértője

HIRDETÉS

A legnagyobb erdélyi hírportál

ERDELYI HIREK.HU

JEGYZETEK

- 1 A dokumentumra először az 1990.február 8-i Népújságban hívták föl a figyelmet. Teljes terjedelmében a bukaresti Valóság 1990. február 16-i számában tették közzé.
- 2 „Tudomásul kellene venni, hogy Marosvásárhely már rég nem az a város, amelyben a helybeli románság tisztelte a magyarokat, a szomszédokat-rokonokat, munkatársakat és viszont, hanem itt van az évtizedek óta betelepített, missziószerű feladatot végzők tömege, akiknek a magyar kimon-dottan ellenségnek számít.” – jegyezte fel naplójában Virág György 1990. január 24-én. Virág: Kiegyensúlyozás. In: Pro Minoritate, 2009/tél, 142. p.
- 3 Bővebben lásd Gagy József: Több az, ami elválaszt... In: Marosvásárhely történetéből 2. Új- és legújabbkori tanul-mányok. Marosvásárhely, 2007. 235–252. p.
- 4 Az adatokat közli: A marosvásárhelyi magyar nyelvű or-vos- és gyógyszerészképzés 50 éve. Adatok, emlékezések. Teleki László Alapítvány, Bp., 1995.
- 5 Hasonló következtetésre jutott Szilágyi N. Sándor nyelvész-közíró is. Véleménye szerint „'89 decemberének végén Bukarestben valaki már azt is pontosan tudta, hogy a színhely Marosvásárhely lesz. Stratégiai szempontból ugyanis ez a város ideális volt erre a célra: elég nagy, hogy nagyon sok ember legyen ott ha kell, a magyarok és románok nagyjából fele-fele arányban vannak, tehát az erőviszonyok kiegyensúlyozottak, így könnyű ellenőrzés alatt tartani a helyzetet...” Szilágyi N. Sándor: Mi-Egy-Más. Közéleti írások. Kalota, Kolozsvár, 2003. 66. p.
- 6 Egyiküket sem vonták később felelősségre, csak úgy, mint Viorel Igrer megyei első titkár, aki mint a közigazgatási egység parancsnoka jogosult volt a sortűz kiadására.
- 7 Az újraéledő ellentétekről számolt be egy január elején Magyarországra költözött marosvásárhelyi magyar is, aki épp a „nemzetiségi problémák” miatt hagyta el a várost. Belügyes meghallgatása során elmondta, hogy „a forradalom kitörésekor a Securitate tisztjei elmenekültek, ám 7–10 nap múlva visszaszivárogtak a városba. Egyesek milicista egyenruhában a milícián dolgoznak, mások továbbra is civilben járnak a városban. [...] A nemzetiségi problémák kezdenek újaéledni, a románok és a magyarok között vita alakult ki amiatt, hogy az ideiglenes vezető-ségben magyarok is vannak. Ellentét alapja az is, hogy kik robbantották ki a forradalmat, emiatt késhegyig menő viták is kialakulnak.”
- 8 Erre konkrét példákat hoz fel a Minzatu-jelentés. Közli a Romániai Magyar Szó 1990. augusztus 2-i száma.
- 9 Ezt azért találták ki, mert bírók, katonatisztek, rendőrök stb. nem lehettek politikai párt tagja, így azonban tömeg-vel léptek be a „kulturális” egyesületbe. Az egyesületnek legionárius/vasgárdista előzménye volt, megalakulása után kapcsolatot tartott az USA-beli vasgárdista emigrá-cióval.
- 10 A programot – az ismeretlen első nyolc pont kivételével – közli Király Károly blogjában (kiralykaroly.blogspot.com)
- 11 Udvardy Frigyes: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990–2003.
- 12 „Követelőzésükhöz” bátorságot a magyarok az NMF Tanácsának január 5-i, a nemzeti kisebbségek jogairól kiadott nyilatkozatától kaptak. Ebben ugyanis határo-zottan elítélték „az előző diktatórikus rendszernek a nemzeti kisebbségekkel szemben folytatott politikáját”, és kilátásba helyezték az új alkotmányban a kollektív jogok biztosítását, nemzetiségügyi minisztérium létrehozását és kisebbségvédelmi törvény megalkotását (a választások után). Közli: Romániai Magyar Szó, 1990. január 7.
- 13 Eredetiben: „Noi sîntem poporul, voi sînteji gunoiul”. Népújság, 1990. február 9.
- 14 Ettől a naptól lett a Petre Roman-kormányban az erdélyi románokat képviselő tárca nélküli miniszter a magyargyű-löletéről közismert kolozsvári Adrian Moțiu, aki azután kormánytagként szervezte a Vatrát szerte az országban. Ő volt az, aki jó héttel korábban kierőszkolta Pálfalvi Attila oktatási miniszter-helyettes eltávolítását, mert ő támogatta a magyar és román iskolák különválását.
- 15 Népújság, 1990. február 9.
- 16 Jellemző az elvakult, fanatikusan magyarellenes tüntetők-re az egyik jelszó: „Noi sîntem aici de 2000 de ani, ei numai de 500!” („Mi 2000 éve itt vagyunk, ők csak 500 éve.”) Népújság, 1990. február 10.
- 17 Őket már az is megdöbbenette, hogy az RMDSZ milyen gyorsan megszerveződött, milyen hatalmasra duzzadt néhány nap alatt a tagsága.
- 18 A vásárhelyi emberjogi aktivista Smaranda Enache a vele készült interjúban úgy véli: „A magyarság nem vette észre, hogy egyes gesztusait nagyon jól lehet manipulálni. A gyertyás menet magyar résztvevői egyénenként azt akarták sugallni a többségnek a felvonulással, hogy „mi gyengébbek vagyunk, szükségünk van a segítségetekre a kultúránk megővése érdekében”. De a hatalmas, kompakt tömeg üzenete nem ekként jutott el a többséghez.” Króni-ka, 2010. március 19.
- 19 A tárgyalások kudarcához jócskán hozzájárult dr. Ioan Pascu (csak névrokona a hírhedt csausisza történész-nek, Ștefan Pascunak), az egyetlen rektor, aki sikeresen átmentette magát a bukott rendszerből, és minden erővel igyekezett megakadályozni a magyar követelések teljesítését.

MÁSODIK RÉSZ

A vásárhelyi magyarel-
lenes támadásnak két fő-
próbája is volt március
19 előtt. Az etnikai ösz-
szeccsapás végül a terve-
zett forgatókönyv szerint
zajlott. Elemzésünkben
nemcsak az előzményeket
ismertetjük, hanem megne-
vezzük a több halálos ál-
dozatot követelő vérengzés
felelőseit is.

Magyarokra támadó parasztok
Marosvásárhelyen

Marosvásárhelyi dosszié
1990. március 19-23

**„Magyar vért
akarunk inni!”**

A vásárhelyi magyarellenes „attak” első főpróbáját, úgy tűnik, Szászrégenben rendezték meg január 26-án. Ezen a napon magyarellenes tüntetés volt a városban. A környékbeli román falvakból autóbuszokon behozott mintegy öt-hatszáz felbújtott, leitatott tüntető a városháza előtt egyebek mellett azt skandálta, hogy „Magyar vért akarunk inni!”, „Románia a románoké!”, „Nem megyünk innen, míg ki nem irtjuk a magyarokat!”¹ Magyarverésre ezúttal nem került sor, talán azért, mert a magyarok aránya ekkor már a lakosság egyharmadára csökkent, emiatt nem mertek szembeszállni a randalírozókkal. A rendőrség egyszer sem lépett közbe, ami a szervezők (a *Vatra Românească*, illetve régi „testvérszervezete”, a *Frăția Românească*, azaz „Román Testvériség”) számára biztató jel volt.

A fenti eseményről (valamint arról, hogy Marosvásárhelyen egyre nő a feszültség) *Király Károly* február 10-én tájékoztatta a kormányt – tehát *Ion Iliescu* tudott arról, hogy „bajok vannak”, de ez különösebben nem érdekelte.

(Már csak azért sem, mert egyértelműen a vátrásokkal szimpatizált...)

Az első roham

Március 15-én a magyar lakosság – jó negyven év óta először – végre ismét szabadon ünnepelhetett; a puszkaporos helyzetre való tekintettel azonban attól is óvakodtak, hogy magyar zászlókat tűzzenek ki. A városban ekkor nem történt semmi incidens – nem úgy, mint Szatmárnémetiben.

A partiumi városban a vátrások megakadályozták, hogy az RMDSZ megkoszorúzza *Nicolae Bălcescu* szobrát, majd üvöltözve végigvonultak a városon, és megzavarták a római katolikus katedrálisnál zajló ünnepséget. Egy helybeli magyart úgy megverték, hogy kórházba került. A szászrégeni „attak” után ez lehetett a második főpróba. Hogy nem történt komolyabb összecsapás, megint csak azzal magyarázható, hogy itt már 1977-ben többségbe kerültek a románok. Figyelemre méltó, hogy

Március 17-én a magyar diákok követeléseire, sztrájkjára válaszul a román diákliga (Liga Studenților) tartott demonstrációt

az akciót – *Demény Lajos* akkori tanügyminiszter-helyettes információi szerint² – *Vasile Mois* helyi vátrás vezető oldalán a marosvásárhelyi *Vasile Țira* őrnagy szervezte...

Vajon miért épp a március 15. utáni napokra időzítették a pogrom-kísérletet? Feltételezésünk szerint a 15-i ünnepeket azért kellett megvárni, hogy ezt követően a sajtóból tovább lehessen hiszterizálni a románságot: ezek a gaz magyarok képesek megünnepelni az 1848/49-es „románellenes gyilkosságokat”!³ Ráadásul a magyarellen propaganda napokig sulykolta a többségi nemzetbe, hogy 15-én a szomszéd országból „tízezrével” özönlöttek be a magyarok Erdélybe. (Ezt hiába cáfolták az

románok kishíján lincselésre vetemedtek. (A budapesti TV két munkatársát is súlyosan bántalmazták, egyikük *Sütő András* veje, *Cseleényi László* volt, a Duna TV jelenlegi elnöke.⁵) Miután a feliratot levették, győzelemittasan (és egyébként valóban ittasan) végigvonultak a város központján és a belvárosban randalíroztak éjszakáig.

Az elkövetkező napokban a feszültség tovább nőtt. 17-én a magyar diákok követeléseire, sztrájkjára válaszul a román diákliga (Liga Studenților) tartott demonstrációt a sportcsarnokban, amelyhez két-háromszáz felnőtt (tanárok, katonatisztek, volt szekusok, pártaktivisták) csatlakozott. Elítélték a magyar diákok „szeparatizmusát”, és néhány szónok ismét azt fejtegette, hogy a magyaroknak semmi joga sincs Erdélyben, elvégre ők csak „ázsiai betolakodók”. A nagygyűlés után a demonstrálók egy része (akik szemmel láthatóan részegek voltak) behatolt a felsővárosi református parókia épületébe és tört, zúzott. A rendőrség – többszöri sürgetés ellenére – ezúttal sem lépett közbe.

19-én lejött Bukarestből két parlamenti küldött, hogy meghallgassa a magyar és a román orvostanhallgatókat, illetve a tanárokat. A heves vitákkal tarkított délelőtti és délutáni megbeszélések eredménytelenül értek véget.

A magyaroknak semmi joga sincs Erdélyben

illetékesek.) A cél a veszélyérzet felfokozása volt, ami bejött: 16-án Vásárhely főterén három-négyszáz részeg román már azt üvöltötte: „Murim, lupăm, Ardealul nu cedăm!” („Meghalunk, harcolunk, de Erdélyt nem adjuk!”). Ez a tüntetés akkor történt, amikor a város egyik – nagyobb részt a Regátból betelepített románok által lakott – negyedében, a Tudorban egy gyógyszerértárra engedéllyel kitett magyar nyelvű felirat⁴ miatt összecsődített, felheccelt

Mialatt az egyetemen folytak a megbeszélések, a városban újabb zavargásokra került sor. Amíg ugyanis a városházán a Nemzeti Egység Ideiglenes Maros Megyei Tanácsa ülésezett, a főtéren több száz – egyesek szerint mintegy ezer – helybeli román gyűlt össze (természetesen engedély nélkül), akik a Bolyai-ügy értelmi szerzőjének tartott *Kincses Előd* alelnök lemondását követelték.

A demonstrálók egy csoportja behatolt a tanácssterembe is. Végül Kincses a tömeg nyomására lemondott. A rendőrség – mondhatni szokása szerint – ismét passzív magatartást tanúsított.

Kora délután a Felső-Maros-mentéről és a Görgény völgyéből teherautókon és autóbuszokon vasvillával, fejszével, botokkal felszerelt falusiak érkeztek a városba. Azt hangoztatták, hogy „agyonverik az összes magyar egyetemistát”, de amikor megtudták, hogy a hallgatók felfüggesztették az ülősztrájkot, és az egyetem főépületében, valamint a kollégiumokban senki sincs, a főtéren kezdtek randalírozni.⁶ A magyar nyelvű feliratokat mindenhol letepkedték, majd máglyát raktak belőlük.

Szemtanúk szerint⁷ hatósági személyek irányították őket a volt táblabíróház épületéhez,

amelyben az RMDSZ (és más pártok) irodái voltak. Szerencsére, mire fölérték, a székház előtt korábban összegyülekezett magyarok nagy része – Sütő András rábeszélésére – eltávozott. (Akiiket még ott kaptak, ha nem tudtak idejében elmenekülni, agyba-főbe verték.)

„Halál a magyarokra!” kiáltással behatoltak az épületbe

Négy óra körül a több száz fős tömeg megtámadta az épületet. Betörték a főbejárat ajtaját, majd az udvarra vezető vaskaput. Újabb erősítés érkezett, s „Halál a magyarokra!” felkiáltással behatoltak az épületbe, baltával verték ki az ablakokat, kihajigálták a berendezést, gyújtogattak. Hiába kértek telefonon többen is segítséget, mert a megyei rendőrpáncsnok, *Gheorghe Gamba* ezredes és a helyőrség parancsnoka, *Constantin Cojocaru* tábornok a füle botját sem mozdította. (Szemtanúk szerint a székház ostromlói között ott „vitézkedett” Ţîra ōrnagy.⁸ *Ion Scriciu* ugyancsak végignézte az eseményt...)

A bent rekedtek egy része egy hátsó kijáraton elmenekült, míg mintegy nyolcvan magyar a padlásra szorult az ostromlók elől. A tömeg

A két tüntető tömeg közé egy vékony, mintegy nyolcvan főre becsült rendőrsor állt fel

dühös volt és vérre szomjazott, fel akarták gyújtani az épületet, ami szerencsére többszöri kísérlet után sem sikerült. Végül az esti órákban a helyszínrre érkező *Ion Judea* (ő lett Kincses Előd utóda) távozásra szólította fel a padlásra szorultakat, Sütő Andrásnak személyesen megígérve, hogy teljes védelmet biztosítanak nekik. A kért feltételeket, mint közismert, nem teljesítették, s az író már a ponyvás katonai teherautó felé haladva (miután valaki kiadta a jelszót: „bátrínul!” – „az öreget!” [üssétek]?) ütni-verní kezdtek, akárcsak azokat, akik követték őt. Sütő fél szemére megvakult, több bordája eltört, bal karja zúzódást szenvedett. (Akik nem mertek lejönni a padlásról, megüszták a verést...)

Ezen a napon harminc ember¹⁰ került be a sürgősségi klinikára. Egy románt tévedésből vertek félholtra a társai, hét román pedig tők

reggel leállt a vállalatok egy része és a magyar munkások levonultak a főtérre. A verőfényes tavaszi napon a tömeg (számukat egyesek csak tízezerre, mások harmincezerre becsülték¹¹) békésen ácsorgott a városháza előtti térségben,

„Most vagy soha!”

senki sem gondolta, hogy aznap ismét „parasztjárás” lesz. Délelőtt az RMDSZ megyei intéző bizottsága országos, általános egyórás üléssztrájkra szólította fel az RMDSZ tagokat.

Dél körül a főtér keleti oldalában lévő *Avram Iancu*-szobor körül egy román csoport kezdett gyülekezni, majd egy óra tájékán a magyar tüntetőkkel szemközt, a tér nyugati oldalán, a Grand Hotel előtti térségben is egyre nagyobb létszámú román tömeg gyűlt össze.

A magyar tüntetők egyre azt követelték, hogy jöjjön le Bukarestből Iliescu – akinek persze esze ágában sem volt Vásárhelyre re-

A románokkal teli teherautó behajtott a magyar tömegbe, majd fennakadt egy lépcsőn, egy magyart elgázolt, aki meghalt

részegen az ostrom során sérült meg. A többi áldozat vásárhelyi magyar volt.

A második roham

Az RMDSZ-székház ostroma és Sütő megverése óriási felháborodást váltott ki. 20-án

pülni, csak hitegette őket. Azt is követelték, hogy Kincses kerüljön vissza a pozíciójába, amit a Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsának (NEIT) megyei szervezete kénytelen-kelletlen teljesített. (A hírt óriási üdvölgéssel fogadták, majd magát Kincsest is, aki négy órakerült vissza Székelyudvarhelyről a városba, és fi-

A térre vezető oldalsó utcákat elbarikádozták keresztbe állított teherautókkal, hogy megakadályozzák a románok betörését

gyelmezte a tüntetőket, hogy értesülése szerint ismét gyülekeznek a parasztok.) Bár több szónok megpróbálta távozásra bírni a sok ezer magyar tüntetőt, erre mindig az volt a válasz, hogy „Most vagy soha!”

Délután fél kettő-kettő körül a két tüntető tömeg közé, azaz a Grand Hotel és a görög-katolikus (akkor ortodox) templom közé egy vékony, mintegy nyolcvanfősre becsült rendőrsorfall állt fel – ami annyit ért, mint halottnak a szentelt víz... Akkor már néhányan tudták, hogy megint készül valami.

A város Szováta felőli oldalát a hadsereg lezárta – nehogy bejőjenek majd segíteni a székek. Ezzel szemben a Szászrégen-Sáromberke felőli bejáratot szabadon hagyták, erről jöttek be a román parasztokat szállító autóbuszok és teherautók, már amelyikük

volt megállni – emiatt halt meg Sáromberkén *Gémes István*, Nagyernyén pedig *Csipor Antal*.

Egyesek szerint nyolc busz és teherautó érkezett fél hat körül a városba a „hodákiakkal”. (Valójában csak egy részük jött a Görgény völgyéből, jócskán voltak Szászrégen környéki és mezősegi falvakból származó, ütő-vágó szerződésekkel fölfegyverezett parasztok is.) A beérkező buszokról leszálló és a várost nem ismerő „hazafiakat” néhány rendőr fogadta, sőt, katonák és rendőrök igazították őket útbá.¹²

A fegyveres falusiak hat körül a Bolgárok tere felől a volt görög-katolikus templom és a megyei tanács székháza között betörték és megtámadták a fegyvertelen magyarokat. (A rendőrök pillanatok alatt „fölszívódtak”, mint ha ott sem lettek volna...) A lányok, asszonyok a gyermekekkel a városháza épületébe menekül-

tek be, míg a férfiak – fölocsúdvá az első meglepetésből,

A rendőrök azonnal „fölszívódtak”

át tudott jutni a sáromberki, nagyernyei és maroszentgyörgyi akadályokon. Ezekben a falvakban ugyanis, amint hírt vették, hogy ismét behívták a parasztokat Marosvásárhelyre, igyekeztek valamiképpen megakadályozni azt, hogy a busz-konvojok vagy a teherautók továbbjuthassanak. Néhányat valóban sikerült feltartóztatni, de olykor a sofőrnek esze ágában sem

megszervezték a védelmet, majd ellentámadásba mentek át és viaszorították a támadókat. (A térre vezető oldalsó utcákat elbarikádozták keresztbe állított teherautókkal, hogy megakadályozzák a románok betörését.)

Ekkor jelent meg a főtér keleti, Szászrégen felőli oldaláról egy fölfegyverzett paraszttal teli teherautó, amely óriási sebességgel belero-

Aki csak tehetett, fejvesztetten menekült ki a városból, ez keveseknek sikerült, ugyanis a buszaikat felgyújtották a magyarok

hant a magyar tömegbe. Csoda, hogy nagyobb szerencsétlenség nem történt, „csak” egy magyar halt meg, a tömeg idejében szétszaladt. A román sofőrt közben eltalálta egy kő (később ő is meghalt). A feldühödött magyarok a lekaszálódó falusiakat agyba-főbe verték.

Egy idő múlva megérkezett néhány harckocsi, hogy kordont képezve elválassza a két tábor – ám ez ugyancsak szemfényvesztés volt. Valójában nem az összecsapást akarták ezzel megakadályozni, hanem csak annak látszatát kelteni a külvilág felé. (A románok a tankok között kezdték dobálni a magyarokat, anélkül, hogy ebben bárki is megakadályozta volna őket. Szemtanúk utóbb arról számoltak be, hogy a Molotov-koktélok készítéséhez a románok a harckocsizóktól kaptak segítséget...)

Az elkeseredett küzdelem késő este is javában tartott, amikor megjött az erősítés: beérkezett öt-hat busznyai szovátai és Nyárad-menti székely (később pedig az azóta sokat emlegetett magyar-cigányok egy csoportja). Az éjszakába nyúló harc eredményeképpen a románokat először sikerült teljesen kiszorítani a főtérről, majd gyakorlatilag minden ellenállást megsemmisítettek, a támadókat megfutamították. Aki csak tehetett, fejvesztetten menekült ki a városból (ez keveseknek sikerült, ugyanis a buszaikat

felgyújtották a magyarok), de sokan a klinikán kötöttek ki. A 20-i összecsapások mérlege: 296 sebesült¹³ (185 román és 83 magyar) került a klinikára (mintegy 100 sérültet még a megyeházán láttak el), hat személy meghalt (három magyar, három román nemzetiségű)¹⁴.

Éjfél tájt megérkezett a városba az órákkal korábban megígért rendfenntartó egység: egy Plojest-környéki ejtőernyős zászlóalj. Addigra azonban az „ütközet” végleg eldőlt.

Másnap reggel a főtéren úgy nézett ki, mint egy csatatér a harc után. Általános sztrájk volt, sem a magyarok, sem a románok nem dolgoztak. A város forrongott. A Grand Hotel előtt ismét összeverődött egy vátrás tömeg, velük szemben pedig a magyar tiltakozók. A vátrások ezúttal is támadni akartak, de a katonaság határozott fellépése ezt most megakadályozta. A magyarok végül abbahagyták az utcai tiltakozást, de a román szélsőségesek még 23-án is a „szokott” helyükön „cirkusztartak”. Egyébiránt 23-án az ideiglenes nemzeti tanács megyei és városi vezetését átalakították. Mindkettő éléről menesztették a két katonatisztet: Scrieiciut (de vele együtt Kincsest is!) és Judeát. Egész napos heves vita után a megyei „büro” élére Vasile Gileát választották, de a városi végrehajtó bizottság elnöke is egy román maradt, Gheorghe Cornel.

A *Petre Roman*-kormány „természetesen” az erdélyi magyarokat – és persze Budapestet¹⁵ – tette felelőssé a súlyos eseményekért. Még 22-én kormánydelegáció érkezett a városba (a tagja volt *N. S. Dumitru* és *Verestóy Attila* RMDSZ-es politikus is, akik 19-én az egyetemen tárgyaltak). A vizsgálóbizottság, amíg *Gelu Voican Voiculescu* vezette, viszonylagos objektivitást mutatott. Később azonban *Ion Minzatu* vette át a bizottság vezetését, és végül az ő neve alatt közzétett jelentés tipikus csausiszta „produktum” volt: hemzsegett a hazugságoktól, elhallgatásoktól és csúsztatásoktól. (A bizottság tagjai nem is voltak hajlandók aláírni...)

Epilógus

A pogrom-kísérletet követően elkezdődött az események meghamisítása és a bűnbak-keresés. A csausiszta reflexek tovább éltek: a magyar áldozatból bűnöst kell fabrikálni, míg a román csak „áldozat” lehet.

Az „igazságszolgáltatás”¹⁶ ennek következtében „kített magáért”. Hamarosan előzetes letartóztatásba helyeztek hét Marosvásárhely–Hidegvölgyi cigányt, és föltűnő sietséggel március 30-án „csendháborítás, hangoskodás” vádjával háromtól öt hónapig terjedő büntetésre ítélték őket.¹⁷ (A két terhelő tanú büntetett előéletű volt.) Az elkövetkező hetekben-hónapokban hasonló koncepciók pereket folytattak le. A Helsinki Watch – a marosvásárhelyi főügyész adatai alapján – azt közölte, hogy harmincegy személy ellen indítottak vizsgálatot, közülük huszonnégy cigány, öt magyar és kettő román nemzetiségű.¹⁸ (Utóbbiakat néhány hónap múlva szabadlábra helyezték és nem állították bíróság elé.) A bíróságok végtelen magyarellenes elfogultságát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy bár ismert volt a sáromberki és gernyeszegi halálos gázolást elkövető románok személye, ám egyiket sem vonták felelősségre. Elmondható, hogy olyan – a sötét ’50-es éveket idéző – koncepciók jellegű perek sorozatával van dolgunk, amelyek célja a nyers bosszúállás volt.¹⁹ (Az ügyészek, bírók, a rendőrség nagy része egyaránt a Vatra tagja volt.)

A legismertebb elítélt *Cseresznyés Pál* volt, aki tíz évet kapott, amiből hatot le is ült. Valójában személyében a vásárhelyi magyarságot helyezték a vádlottak padjára. (Elgondolkodtató, hogy az Antall-kormány és utódai később nem követelték határozottan a beazonosított, bűncselekményt elkövetők felelősségre vonását!)

A valódi bűnösök – a „forgatókönyvírók” és a „rendezők”, a felbujtók, az események háttér-emberei – kilétét egyelőre homály fedi, illetve csak feltételezésekre vagyunk utalva mindaddig, míg az eddig titkosított iratokat nem teszik megismerhetővé.

Az már a 19–20-i összezsapások után sokkal számára nyilvánvaló volt, hogy az események alakításában fontos szerepet játszottak az 1989 végén „kényszerszabadságra” küldött szekus „szakemberek”. (A bukaresti tényfeltáró bizottság tagja, *N. S. Dumitru* négyszemközt elárulta *Virág Györgynek*, hogy információi szerint a szekusok közreműködésével zajlottak az események.²⁰) A közvetlen felelősök közt kell megemlíteni a hodáki, libánfalvi, és azon többi települések polgármestereit (és ortodox papjait!), ahonnan beküldték (!) „rendcsinálásra” a falusiakat. Nem hagyható ki a sorból a megyei rendőrpáncsnok, Gamba ezredes (akiből 1992-re országos rendőrfőkapitány lett) és a helyőrség parancsnoka, Cojocarú tábornok sem. Utóbbinak csak elég lett volna néhány tankot keresztbeállítani a szászrégeni úton, és a buszok, autók nem tudtak volna bejönni.

Cseresznyés Pál személyében a vásárhelyi magyarságot helyezték a vádlottak padjára.

Mindazonáltal a fő felelősöknek mégis csak *Ion Iliescu* és *Petre Roman* tekinthetők, mert a konfliktussorozat eszkalálódásának megakadályozása érdekében semmit sem tettek. Már csak azért sem, mert a marosvásárhelyi összezsapás jól jött számukra. Egyfelől (és ezt emlegetik politikai elemzők a legtöbbször) a belső feszültségekre hivatkozva március 26-án létrehozhatták a Securitate utódszervezetét, az SRI-t (*Serviciul Român de Informații*). A hírhe-

Ion Iliescu

dett politikai rendőrséget ugyanis egy 1989. december 30-i rendelettel megszüntették ugyan Iliescuék, de a személyi állományt nem eresztették szélnek. Az is meggyőződésem, hogy „az események »sikerében« élévülhetetlen érdemei voltak *Virgil Maguraeanunak*, a SRI első igazgatójának. Úgy vélem, a véres eseményekre azért volt szükség, hogy ezzel indokolják az

intézmény szükségességét. Erre a legtisztább bizonyíték az a titkos rendelet, amelyet a NEIT kabinetje a SRI megalapításáról még március hónapban hozott. A rendeletet nem terjesztették a NEIT elé, holott ez törvényességi feltétel lett volna.”²¹ Másfelől pedig az Iliescu-féle „reformkommunista”-nacionalista csoport a sovinizmus, a magyarellenesség felszításával igyekezett hatalmát megszilárdítani, népszerűségét a közelgő választások előtt növelni.

Végül, de nem utolsó sorban Bukarest számára a magyarellenesség attak még egy szempontból hasznosnak bizonyult: annyira sikerült ráijeszteni az erdélyi magyarságra, hogy újabb magyar kitelepedési hullám vette kezdetét, nemcsak Marosvásárhelyről, hanem Erdély más részeiből is. (Voltak persze, akiknek a megtorlás miatti – jogos – félelmükben kellett elmenekülniük, mint Kincses Elődnek, aki hat évig politikai emigránsként élt Magyarországon, vagy *Barabás Ernőnek*, aki húsz éve nem mer hazatérni!)

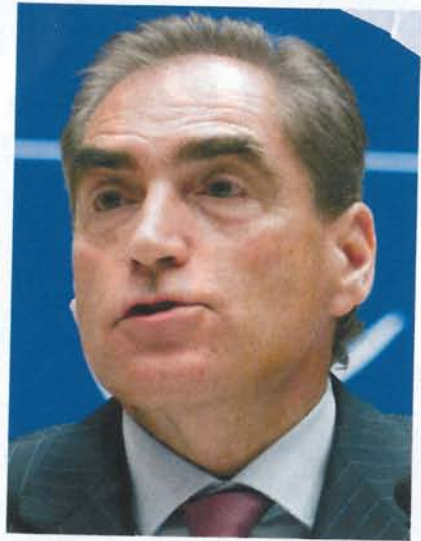
Ami a marosvásárhelyi magyarokat illeti, őket az elkövetkező években folyamatos kudarcok érték. A Bolyai líceum csak hosszú évekig tartó huza-vona, ígéretések után vált ismét magyar oktatási intézménnyé. Az orvostan-hallgatók márciusi követeléseai közül semmit

JEGYZETEK

- 1 Király Károly: Nyílt kártyákkal. Önéletrajz és naplójegyzetek. Nap, Bp., 1995. 183. p. (A szászrégeni „rendbontást” valami oknál fogva a marosvásárhelyi Népújság és az országos napilap, a Romániai Magyar Szó egyaránt elhallgatta. Király a régi RMDSZ átiratából szerzett erről tudomást, ugyanebből a dokumentumból idézi fel az eseményeket Sütő András: Fülesek és fejszések között. Neptun, Csíkszereda, 2001. 130–131. p.)
- 2 Lásd Demény Lajosnak a Király Károly-könyvről írott kritikáját: Magyar Kisebbség 1996. 1–2. sz. 354. p.
- 3 Tudni kell, hogy a román közvéleményben – és a román történelem szakmában! – máig él a negyvenezer legyilkolt erdélyi román mítosza. A valóság épp a fordítottja volt.
- 4 A magyar nyelvű feliratok elhelyezése miatt már korábban is nagy „cirkusz” volt. A város Kolozsvár felőli bejáratánál elhelyezett Marosvásárhely feliratú táblát fényes nappal távolították el a vegyipar román munkásai.
- 5 Lásd Cselényi László visszaemlékezését: <http://www.prherald.hu/cikk2.php?idc=20100320-185400>
- 6 Elgondolkodtató, hogy bár 18–19-én tartotta a városban a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége az I. kongresszusát – ez a „rendteremtésre” behívott parasztokat nem érdekelte, nyilván azért, mert nem volt benne az előzetes forgatókönyvben...
- 7 Simon Judit: Városképi románokkal és magyarokkal. Scripta, Nagyvárad, 2000. 93. p.
- 8 Virág: i. m. 152. p.
- 9 Lásd Sütő: i. m. 205. p. Az események leírását lásd még az egyik szemtanútól: Káli István: Ellopott tavasz. In: Fehér Könyv. Az 1990. március 19. és 20-i események Marosvásárhelyen. Püski, Bp., 1991. 12–21. p.
- 10 A Népújság a klinikáról szerezte ezt az információt. (Népújság, 1990. március 21.) A Minzatu-jelentés szerint „csak” tíz magyar és három román sebesült meg.

sem teljesítettek. Az egyetem önálló magyar fakultásának létrehozását az RMDSZ néhányszor fölvetette ugyan Bukarestben, de mindhiába. A magyar személyiségek nevét viselő utcátáblák ügyét még mindig nem sikerült rendezni. A közintézményeket szinte kivétel nélkül románok vezetik. Napjainkban egyetlen vásárhelyi általános iskola sem viseli magyar személyiség nevét. Nem csoda, ha sok magyar úgy véli, március 20-án mégis csak a románok győztek...

A kiábrándult, elfásult magyar lakosok mind nagyobb része fordult el az RMDSZ-től, mert úgy érezték, hogy *Markó Bélák* „feladták” a várost. Gondoljunk csak arra, hogy a magyar magánegyetem nem Marosvásárhelyre került – csak utóbb az egyik kar –, pedig ezzel is erősíteni lehetett volna a város magyar közösségét. A polgármester-választásokon 2000 után pedig olyan jelölteket indított az RMDSZ (*Kelemen Attilát, Borbély Lászlót*), akiknek a népszerűsége a magyarok között is elég alacsony volt. A politikai megosztottság, az összefogás hiánya, a marakodás pedig csak azoknak a malmára hajtja a vizet, akik még mindig „meghódítandó” városnak tekintik Marosvásárhelyt. Valójában már meg is „hódították”: az elmúlt tíz évben folyamatosan román polgármestere van a városnak, és tovább nőtt a románság aránya

Petre Roman

(2002-ben a lakosságnak már fele vallotta magát román anyanyelvűnek!). A helyzet lényegében nem változott az elmúlt két évtizedben: két, egymás mellett élő, egymásra gyanakvóan néző, továbbra is frusztrált nemzet lakja a várost. De talán a közeljövőben nem ismétlődnek meg a húsz évvel ezelőtti események...

Vincze Gábor

- 11 Virág György tízezresre becsülte a tömeget a naplójában (Virág: i. m. 153. p.); Kincses Előd tizenöt-tizenhatezres tömegről ír (Kincses Előd: Marosvásárhely fekete márciusa. Püski, Bp., 1990. 82. p.), akárcsak a Helsinki Watch jelentése és a Minzatu-jelentés, míg Tófalvi Zoltán szerint huszonöt-harmincezen voltak a főtéren. (Fehér könyv, i. m. 51. p.)
- 12 Virág: i. m. 153. p. Ugyanezt Erőszti meg Borbély László és más szemtanúk is. Simon: i. m. 140, 142.
- 13 A Helsinki Watch jelentése, a március 21. és 22-i Romániai Magyar Szó, illetve a Népújság 465 sebesültet említ.
- 14 A Minzatu-jelentés három románt nevez meg, akik a helyszínen vagy a kórházban elhunytak.
- 15 Petre Roman csupán 23-án volt hajlandó fogadni Szűts Pál nagykövetet. A másfél óra alatt a diplomata számára nyilvánvalóvá vált, hogy mindenért Magyarországot és az erdélyi magyarságot hibáztatja a román vezetés. Lásd: Szűts Pál: Bukaresti napló. Osiris, Bp., 1998. 294. p. (A március 21-i kormánynyilatkozatot közli: Simon: i. m. 179–182. p.)
- 16 A március 21-i vátrás tüntetésen az egyik tüntető arról biztosította a tömeget, hogy „a bűnöket kivizsgáló törvényszéki bizottságot csak románok alkotják”. (Népújság, 1990. március 24.) Így is lett...
- 17 Népújság, 1990. április 3.
- 18 Romániai Magyar Szó, 1990. augusztus 4. Kincses Előd szerint 23 ügyben folytattak nyomozást, ezek során 19 személyt tartóztattak le, 12 cigányt, 6 magyart és egy románt – akit nem állítottak bíróság elé. (Ismertet néhány fontosabb esetet is.) Lásd: Kincses Előd: Marosvásárhelytől Marosvásárhelyig. Minerva, Kolozsvár, 1996. 110–111. p.
- 19 Lásd Jung Ildikó korabeli följegyzését és néhány dosszié ismertetését: Népújság, 2010. március 19., 20., 23.
- 20 Virág: i. m. 159. p.
- 21 Magyar Nemzet, 2005. május 30.

A PIAVÉTŐL BELGRÁDIG

POLITIKAI ÉS KATONAI HELYZET MAGYARORSZÁGON 1918 ŐSZÉN

Az első világháborúban 1918 közepétől az Osztrák–Magyar Monarchia számára döntő fordulat állt be. A júniusi második piavei ütközet során egyhetes öldöklő küzdelemben sem sikerült döntő áttörést elérni, a csata hadászati szempontból súlyos kudarccal végződött. A Monarchia több mint 150 000 katonát veszített – és még valamit, ami ennél is sokkal súlyosabb következményekkel járt. *Julier Ferenc* szavaival „elvesztettük a hitet a végső győzelemben”, s kezdetét vette „a haderő lassú haldoklása”. Az osztrák–magyar haderő július végétől október végéig már egyetlen frontszakaszon sem tudott kezdeményezően fellépni – igaz, a vonalakat makacsul tartották a háterszág összeomlásáig.

Ez a megroggyanás azonban már nem várta magára sokáig. A háború elején hirdetett

„trauga dei” – a politikai ellenfelek egyöntetű felsorakozása a győzelem érdekében – nem tartott sokáig. A magyarországi progresszív, baloldali értelmiség – angol, francia vagy német eszmetársaival ellentétében – tulajdonképpen kezdettől fogva képtelen volt azonosulni a nemzeti érzések 1914-ben felcsapó hullámával. Tény, hogy a háború idejére még a szociáldemokraták is „felfüggesztették” az osztályharcot, ám ezt pusztán rövid távú, taktikai engedménynek tekintették a társadalmi robbanáshoz kedvezőbb feltételek elérkeztéig. A „burzsoázia érdekeit szolgáló imperialista hadjáratnak” tartott háború mielőbbi befejezését persze számos nyugat-európai országban is sürgette a baloldal, ám arra minden bizonnyal egyedül a magyar parlamentben volt példa, hogy egy politikus már 1915-ben – a központi hatalmak

Őszirozsás katonák a
parlamenttel szemben
1918 őszén

sikereinek csúcspontján – sürgesse a béke mielőbbi megkötését. Ez a képviselő nem volt más, mint gróf *Károlyi Mihály*, a Függetlenségi Párt elnöke, aki alól – jelentős részben épp radikálisan pacifista nézetei miatt – egyszerűen elfogyott a pártja, ezért új politikai erőt hozott létre Függetlenségi és 48-as Párt néven. Természetes jelenségnek tekinthetjük, hogy a fentebb említett liberális és szocialista körök rövid időn belül felsorakoztak a gróf mögé. Utóbbiak közül egyre többen ismerték fel a háború okozta szenvedésekben és nyomorban a régóta várt forradalmi helyzet csíráját. A hadigazdaság hirtelen megnövekedett igényeit kiszolgáló gyárak szinte hetek alatt felszippantották a munkanélkülieket, akik közül sokan nem csak az adott üzemet, de az abban működő szakszervezetek létszámát is gyarapították. Az ipar egy ré-

szének katonai felügyelet alá helyezése ugyan jelentősen megnehezítette a munkásmozgalmi szervezkedést, ám a gyárak csarnokai fokozatosan a közélet legfontosabb fórumaivá léptek elő, ahol a szociáldemokrata aktivisták – hol nyíltan, hol suttogva – terjeszthették korábban csak jóval szűkebb körben ismert eszméiket. A megígért gyors győzelem elmaradása, majd a katonai kudarcok és a közellátás egyre gyakoribb akadozása rohamosan terjedő elégedetlenséget szült. A sok esetben jogos és érthető felháborodást a baloldal könnyen terelhetette ideológiai síkra. A felmerülő nehézségek ebben az értelmezésben nem pusztán a háború elhúzódásával járó problémák voltak, hanem az egész vérontásért felelőssé tett, csak a saját hasznát kereső, a kisembereket ágyútölteléknek használó „uralkodó osztályok” megbocsáthatatlan

bűneivé lényegültek át. Ennek tükrében a „megoldás” már nemcsak a béke mielőbbi megkötése, hanem a teljes társadalmi fordulat volt. A hazai progresszív liberális értelmiség világnézeti skizofréniáját tovább súlyosbította, hogy köreikben axiómának számított: a demokrácia és a haladás csak és kizárólag nyugatról érkezhet Kelet-Európába – márpedig hazájuk pont ezzel a nyugati világgal, Franciaországgal, Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal állt hadban.

Viktor Weber von Webenau osztrák-magyar tábornok

Csak idő kérdése volt tehát, hogy a megfelelő pillanatban ez a társadalmi bázis felsorakozzon valaki – lényegében bárki – mögé, aki a béke jelszavát zászlajára írja. Károlyi Mihály ezt ismerhette fel, s hajtotta végre – ha pusztán saját politikusi karrierjét vizsgáljuk – rendkívül eredményes stratégiai fordulatát. Ahogyan romlott a helyzet a hátszországban, majd 1918 közepétől kezdve a frontokon is, úgy vált fokozatosan a budapesti liberális sajtó kedvencévé az élesebb látású ellenfelei által már ekkor is „vörös grófnak” gúnyolt politikus. A rég várt alkalom szeptember második felében érkezett el, amikor néhány hét alatt súlyos kudarcok sora érte a központi hatalmakat. A hónap elejére világossá vált, hogy a nyugati fronton – amelyre Oroszország összeomlása óta mindenki árgus szemekkel figyelt – a háború nem nyerhető meg. A németek az arcvonal teljes átszakítását is csak nagy véráldozatokkal tudták megakadályozni. A nyugatra átdobott német segédcsoportoktól megfosztott, kiéhezett és reményét veszített bolgár hadsereg szeptember 15-én szinte órák alatt összeomlott a balkáni antant-haderő támadásának súlya alatt. Szófia két hét múlva fegyverszünetet kért, mire Budapesten valóságos rettegés lett úrrá. A Balkánon harcoló, illetve a Románia nagy részét megszállva tartó német-osztrák-magyar erők fedezet nél-

kül maradtak, s a gyorsan előretörő ellenséges erők bekerítéssel fenyegették őket. Az ellenzéki sajtó még alaposan rá is erősített a pánikhangulatra, fővárosszerte egyre többen hangoztatták, hogy a balkáni antant-haderő előtt nyitott az út egészen Budapestig. A hírek természetesen eljutottak az olasz frontra is, ahol a legtöbb magyar katona harcolt. A már régóta elégedetlenkedő közkatonák után most már a tisztek egyre nagyobb része is úgy érezte: a háborút le kell zárni, vagy legalább

haza kell vezényelni a magyar alakulatokat a veszélybe került határok védelmére. Október 4-én Németország és a Monarchia is fegyverszünetet kért *T. W. Wilson* elnöktől, akit – alaposan félreértve a valódi erőviszonyokat – az ellenséges oldal legbefolyásosabb politikusának gondoltak. Az amerikai államfő több mint két hétig nem válaszolt az ajánlatra – nem véletlenül. Az antant vezetői a kivárás álláspontjára helyezkedtek, mivel meg voltak győződve arról, hogy a központi hatalmak belső összeomlása már csak hetek kérdése. Sajnos nem számítottak rosszul, a hónap folyamán mind Berlin, mind Bécs felülről jövő reformokkal kísérletező politikája csődöt mondott. *IV. Károly* hiába nyilvánította 14-én föderációvá a Monarchiát – valójában olyan nemzetiségeknek adott ezzel önrendelkezést, amelyeknek már eszük ágában sem volt a közös államban maradni. Prágában, Krakkóban és Zágrábban sorra alakultak a nemzeti tanácsok, amelyek az antant hangos támogatása mellett kimondották elszakadásukat. Egyedül Budapest tartotta még magát a közös állam ideájához. Ennek oka korántsem a hazai politikai garnitúra Bécs iránt érzett mély érzelmeiben keresendő. Sokkal inkább abban, hogy az ország vezetői tisztában voltak vele: a Monarchia felbomlása könnyen magával hozhatja Magyarország feldarabolását

is, hiszen a frissen megalakult nemzeti tanácsok majd' mindegyike bejelentette igényét az ország egy részére. A liberális és baloldali ellenzéket azonban ezek a kérdések nem nagyon nyomasztották: október 24-én Károlyi pártja, a szociáldemokraták, illetve a lényegében semmilyen érdemi társadalmi támogatottsággal nem rendelkező Polgári Radikális Párt az Astoria Szálló erkélyéről bejelentette a Magyar Nemzeti Tanács megalakítását, amely 12 pontos programjában teljes függetlenséget, általános választójogot és a nemzetiségeknek adandó önrendelkezést követelt. A következő napokban egymást érték a különböző tüntetések, amelyeknek ekkor már szinte kizárólagos jelszava Károlyi kormányfővé való kinevezése volt. A sajtó nagy részének radikálisan ellenzéki hangneme, illetve a korábbi államkeretekben való bizalom megrendülése rövid időre széles tömegeket állított a Nemzeti Tanács mellé. Utóbbira alaposan ráerősített a 24-én megindult elsöprő erejű antantoffenzíva az olasz fronton. A teljesen elbizonytalanodott, reményét vesztett osztrák-magyar haderő napok alatt szétmorzsolódott. Ekkorra már nemcsak a közkatonák, de a tisztek nagy többsége sem látta értelmét a további harcnak, hiszen tulajdonképpen azt sem tudták, hogy az állam, amelynek egyenruháját viselik, létezik-e még. Julier Ferenc érzékletes szavaival a világháború „legcsudálatosabb eseménye zajlott”, amelynek során „a Monarchia már megszűnt, de hadereje még állt, és harcolt a Monarchia határain kívül, anélkül, hogy tudta volna, mi a harc célja.” Az osztrák-magyar hadvezetés azonnal fegyverszünetet kért, amelyet november 3-án Padovában meg is kötöttek. Ez ugyan feltételül szabta a teljes kapitulációt, ám a megállapított demarkációs vonalak megegyeztek az országhatárokkal – vagyis idegen megszá-

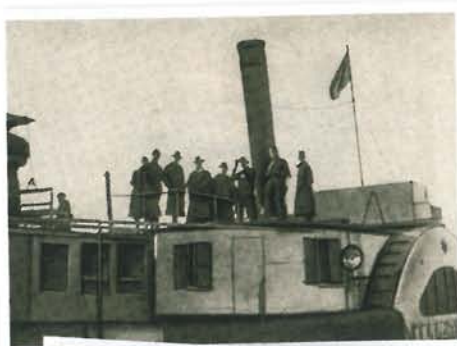
Louis Franchet D'Esperey francia tábornok

lás nem fenyegetett. Az olaszok ravasz módon csak másnapról datálták a dokumentumot, így az aláírást követő néhány óra alatt több, mint 360 000, ekkorra már fegyvertelen hadifoglyot ejtettek. Ezek a katonák néhány héttel később kínzóan hiányoztak a nemzeti önvédelem megszervezéséhez.

Időközben, október utolsó napjaiban, Budapesten vértelen, sokkal inkább puccsra, mint forradalomra emlékeztető körülmények között hatalomra került Károlyi Mihály és csoportja.

A Nemzeti Tanács a választójog kiszélesítésétől a földreformen át a munkások életkörülményeinek javításáig sok mindent megígért – gyakorlati programja azonban kimerült egyetlen szóban: béke. Csakhogy ezt a „dicsőséget” néhány nap múlva Viktor Weber tábornok a padovai kapitulációval lényegében elhódította tőlük. Az új kormány azonban ragaszkodott hozzá, hogy a fegyvernagyvást ők hozzák el az ország népének, így az olasz fronton kötött megállapodást nem verték nagy dobra. Károlyiék ragaszkodtak hozzá, hogy a „független és szabad” Magyarország képviselőit ők tárgyaljanak az antanttal, így „külön” fegyverszünetet kértek Louis Franchet D'Esperey-től, a balkáni francia erők főparancsnokától. A tábornok ugyan meglepődött a megkeresésen, hiszen természetesen ő is tudott a pár nappal korábbi megegyezésről, de belement a találkozókba. Az új politikai vezetés előszeretettel hangsúlyozta, hogy e szokatlan lépéssel a múlt „bűnös örökségével” való szakítást, illetve Magyarország függetlenségét szándékozták demonstrálni. Ám, amit D'Esperey Belgrádban látott és hallott, az sokkal inkább egy anarchiába fulladt, önálló létezésre képtelen ország képét festette fel előtte. Már a küldöttség összetétele is komoly kompetenzavarokról árulkodott. A kormány képviselőitében Károlyi mint miniszterelnök, illetve

Jászi Oszkár nemzetiségügyi miniszter volt jelen. Mellettük azonban ott voltak az antantországokban ismeretlen munkás-és katonatanácsok delegáltjai is. Utóbbiakat egy korábban fegyelmi vétségért lefokozott százados, *Csernyák Imre* képviselte. A tábornok megrökönyödve vette tudomásul, hogy magyar részről ő volt a legmagasabb rangú katonatiszt, s még ő is – forradalmi „divat” szerint – sapkarózsza és rangjelzések nélkül jelent meg, szemben a díszegyenruhában feszítő, kitüntetésekkel felszerelkezett D'Esperey-vel. A tárgyalások is ennek az aszimmetriának a jegyében folytak. A balkáni erők parancsnoka minden bizonnyal eleve arra készült, hogy kemény feltételeket szab Budapestnek, ám a küldöttség összetétele végleg meggyőzhette arról, hogy ne tekintse valódi partnereknek az új kormányt – és ezt igyekezett minél érdekesebben érzéltetni is. Először a delegáltak zsidó származásáról érdeklődött, majd – alaposan végigmérve mindannyiukat – kifakadt: Nem hittem volna, hogy ennyire mélyre süllyedtek! A kelőképpen megalázott és zavarba hozott küldöttség ezek után előterjesztette memorandumát, amely a nemzetközi trendek teljes félreértésén

Károlyi Mihály útban Belgrád felé a Millennium fedélzetén

alapult. A dokumentum hangsúlyozta a „régí és bűnös” Magyarországgal való szakítást, és az új forradalmi kezdet jelentőségét. Károlyiék azt várták, hogy az általuk a demokrácia és a haladás fáklyavivőjének

tekintett Franciaország tisztje tisztelettel fog adózni az ő hasonló törekvéseiknek. Azt azonban nem vették figyelembe – felületes nemzetközi tájékozottságukból adódóan talán nem is tudtak róla –, hogy az oroszországi események hatása alatt a nyugati kormánykörök kifejezetten bizalmatlanul szemlélték bármiféle forradalmi fordulatot. Pláne, ha ezek során bolsevik mintára munkás- és katonatanácsokat hívnak életre, és ezek olyan befolyásra tesznek szert, hogy a fegyverszüneti tárgyalásokba is bevonják őket. A miniszterelnök feleségének, *Andrássy Katinkának* emlékirataiból tudjuk, hogy ők maguk is csak hetekkel később szembesültek azzal, hogy a nyugati diplomaták lényegében „bolsevik jellegűnek” minősítették az új rendszert. Mindent összevetve a november 8-án Franchet D'Esperey-t

leginkább arról sikerült meggyőzni, hogy egy gyenge és tehetetlen országgal áll szemben, ahol veszélyes társadalmi folyamatok zajlanak – így legjobb, ha minél nagyobb részét ellenőr-

zése alá vonja. (Ezt még inkább alátámasztani látszott, hogy a megalázó feltételek ismertetése után Károlyiék még szénszállítványokat is megpróbáltak kérni a tábornoktól, aki azonban erre csak további területi engedmények fejében lett volna hajlandó.) Károlyiék végül kénytelenek voltak egy rendkívül lesújtó kitételeket tartalmazó egyezménnyel hazatérni, amelynek értelmében az ellenséges hadifoglyokat csere nélkül, egyoldalúan szabadon kellett bocsátani, sőt több ezer embert kényszerültünk rabszolgamunkára kiszolgáltatni a szerb vasútvonalak helyreállítására. Az antantcsapatok irányítása alá került a posta-, a távíró- és a telefonhálózat, illetve a dunai flotta. Magyarországra hárult a szövetséges haderő élelmezése, illetve lovakkal való ellátása is. A legdrámaibb hatása azonban a demarkációs vonalak eltolása volt, mélyen az ország belseje felé. A magyar csapatok kénytelenek voltak visszavonulni a Szamos felső völgye-Beszterce-Maros-Baja-Pécs-Dráva vonalra. A hatalmon levők realitásérzékét mutatja, hogy Jászi Oszkár még évekkel később is így nyilatkozott a belgrádi fegyverszünet kapcsán: „Ha ezeket az alapvető pontokat becsületesen betartják, és a határkérdéseket csakugyan a békétárgyalásokra bízzák, micsoda kitűnő szerződés lett volna ez!”

Károlyiék hazatérve mindenekelőtt két dologról gondoskodtak: egyrészt igyekeztek a közvélemény szemében a tiszta pacifista elvek mártírjainak tűnni, akik nemes szándékaik ellenére sem tudtak többet elérni. Talán nem minden tanulság nélkül való idézni a kormányfő fanatikus támogatójának, *Erdős Renée* költőnőnek a versét, amelyet ezekben a napokban nagy példányszámban terjesztetek fővárosszerte:

*Elmene Belgrádba
jó Károlyi Mihály,
bús Károlyi Mihály,
nagy Károlyi Mihály...*

A hatalom következő sürgős lépése volt, hogy a megígért nemzeti célok kudarcba fulladása után legalább ideológiai síkon sikert mutasson fel. Lényegében ezt a célt szolgálta a köztársaság november 18-i kikáltása. Miközben a szélrózsza majd' minden irányából – a belgrádi konvenciót

megszegve még északról is – idegen csapatok özönlöttek az országba, a budapesti sajtó és a kormány mámorba szédülten ünnepelte az „új, szabad, köztársasági Magyarország” születését. Utólag sokan vádolták Károlyiékot azzal, hogy az államforma ünnepélyes deklarálásával valójában csak el akarták terelni a figyelmet az országtest javában folyó feldarabolásáról. Több mint kilencven esztendő távolából nehéz ítélni ebben a kérdésben, azt azonban bátran megállapíthatjuk: ha volt is ilyen taktikai szándéka a hatalomnak, és támogatóinak, őszinte kitörő örömeiket és lelkesedésüket ezekben a napokban aligha vitathatjuk el. A magyarországi progresszív értelmiség ugyanis teljesen más szempontok alapján mérlegelte a helyzetet, mint az ország közvéleményének döntő többsége. Míg emberek milliói szorongva követték az újságokban a román, szerb és cseh-szlovák csapatok előrenyomulását, a balos entellektüellek teljesen más arcvonalon, teljesen más háborút vívtak, és ebben kétségkívül győzelemre álltak. Károlyi márciusi szatmárnémeti látogatása alkalmával a Székely Hadosztály katonái megrökönyödve hallgatták az államfő tiszteletére játszott Marseilles-t. Nem értették, nem is érthették, hogy ami számukra egy ellenséges, hazájukat épp darabokra szagató ország himusza, az a liberálisok és szocialisták szemében a forradalom nemzetközi indulója. Míképpen az előtt is értetlenül álltak, hogy míg ők őseik földjének megtartásáért élet-halál harcot vívtak, az elnök kíséretével érkezett *Pogány József* a „román és magyar kizsákmányolók” elleni együttes harcra szólított fel. Történelmünkben talán soha nem állt olyan messze egymástól a nemzet és vezetőinek látásmódja, mint ezekben a sorsdöntő időkben. S mindez még nem is lett volna annyira tragikus, ha a másik oldalon felsorakozó nemzetiségek is osztják a hazai kormányzó elit attitűdjét. Őket azonban pontosan ugyanazok a természetes nemzeti érzések és elfogultságok vezették, mint a hazájukért aggódó magyarokat – azzal a különbséggel, hogy az ő vezetőik tökéletesen azonosultak is ezekkel a törekvésekkel. Ez a disszonancia végigkísérte az elkövetkező hónapokat, s egyenesen vezetett el az Astoria Szálló erkélyétől a Nagy-Trianon palotáig.

Balogh Gábor

A ROMÁN HADSEREG ÚTJA A REGÁTTÓL NAGYVÁRADIG

Közismert, hogy amint 1918 októberében bekövetkezett az Osztrák–Magyar Monarchia katonai összeomlása, a kelet-magyarországi és erdélyi román politikusok, valamint a regáti politikai vezetés a cselekvés útjára lépett. Ehhez a bátorságot természetesen régi-új szövetségük, a franciák támogatásából nyerték.

A Párizsból Szalonikin át az ideiglenes román fővárosba, Iaşiba tartó *Victor Antonescu*, a román kormány párizsi főmegbízottja azt az üzenetet vitte *I. Ferdinánd* királynak és *Ion. I. C. Brătianu* volt és leendő kormányfőnek a szövetségesek keleti hadseregének katonai vezetőitől, hogy „most már nincs ideje az alkudozásnak, cselekedjetek!” Elmondta a közös cselekvés forgatókönyvet is. Románia számára igen fontos volt elindulni, még mielőtt létrejön a fegyverszünet a németekkel. November 6-án az antant Iaşiban lévő követei kértek a királytól *Alexandru Marghiloman* miniszterelnök menesztését. „Céljaink megvalósíthatósága és a szövetséges haderő szabad mozgása függ attól, hogy Romániának új kormánya legyen, és mielőbb rendelje el a mozgósítást. Románia és a dinasztia dicsősége függ a gyors irányváltástól.” – írta *Radu Rosetti* tábornok¹ Ferdinánd királynak a Duna melletti antanttáborból küldött táviratában. A király azonnal (már november 6-án) visszahívta Marghilomant, és a kormányalakítással *Constantin Coandă* tábornokot bízta meg.

November 8-án *Louis Franchet d'Esperey* tábornok kiadta a parancsot a Duna átlépésére. Ugyanaznap Iaşiban tanácskozássra ült össze

Brătianu, *Saint-Aulaire* gróf, *Coandă* tábornok, *Pierre Henry Lafont* tábornok, francia katonai attasé, *Nicolae Mişu*, az ott tartózkodó londoni román követ és *Ion Antonescu* ezredes. Másnap a kormány felszólította *August von Mackensen* német tábornagyot, hogy megszálló serege 24 óra alatt hagyja el az országot. Az új kormány okafogyottnak és semmisnek nyilvánította a központi hatalmakkal tavasszal aláírt békeszerződést, és sebtében mozgósított.

A nagyszebeni székhellyel megalakult román Kormányzótanács (*Consiliul Dirigent*) november 10-én memorandumban kérte „a nemzet szabad akarata kinyilvánításának joga értelmében, a közrend, a vagyon és az élet védelme és biztonsága megőrzésére” az erdélyi, partiumi és a bánáti részek (26, csak részben románok lakta vármegye) felelős kormányzási jogát. A memorandumot kísérő táviratban felszólította a budapesti Károlyi-kormányt, hogy az erdélyi nemzetekhez intézett felhívásában rendelje az állami közigazgatási szervezetet és az állami intézményeket a Kormányzótanács felügyelete alá.²

November 18-án a román főhadiszállás elrendelte „testvéreink sürgető kérése és Őfelsége, a király parancsából” a másodszori mozgósítást (ez először november 11-én történt meg), majd a román csapatok átkelését a Kárpátokon, „a rend, a nyugalom, a lakosság élete és vagyona megvédése érdekében.”

Onea Laurenţiu naszói ügyvéd aznap ért az ideiglenes fővárosba, amikor *Alexandru Marghiloman* fölállt a miniszterelnöki székből, majd fordultával vitte magával Brătianu volt és

leendő román miniszterelnök levelét *Theodor Mihalinak*. November 12-én odaérkezett *Ioan Popovici* hadnagy is, *Alexandru Vaida-Voevod* és Mihali „hírnöke”, aki a kormány elnökletével frissen megbízott Coandă tábornoknak hozta az erdélyiek üzenetét: „a hegyen túli románok” egyesülni akarnak Romániával, és kéri a román csapatok mielőbbi bejövetelét Erdélybe.

A november 11-i mozgósítás először csak a moldvai állomáshelyű hadosztályokat érintette, mert Munténiában (Havasalföldön) és Olténiában minden alakulatot leszereltek az osztrák–magyar és német megszállók. „Mozgósításukat csak akkor lehetett elrendelni, amikor az alakulatok pótszázadai visszakérültek a saját állomáshelyükre, ami az akkori szállítási lehetőségeink állapota szerint csak 1919 márciusára volt kivitelezhető. A főhadiszállás csak négy, az 1912, 1913, 1914 és 1915-ös évjárat azonnali behívását rendelte el a következő forgatókönyv szerint: a saját állomáshelyeiken lévő 4. hadsereg hadosztályai fejezték be leghamarabb a létszámkiegészítést, és közülük a 7. hadosztályt az erdélyi, a 8. hadosztályt pedig a bukovinai hadműveletekre készítették elő. Az 1. vadász-hadosztály a 4. hadsereggel azonos időben fejezte be a mozgósítást, így hát a 7. hadosztállyal együtt az erdélyi felvonulásra lehetett bevetni. November első hetében [valójában november közepe táján – K. I.] a két hadosztályt vasúton az erdélyi határ közelébe szállították: a 7. hadosztály alakulatait Piatra Neamț-ra, az 1. vadász-hadosztályt pedig Comănesti és Asău körletébe. Az 1. vadász-hadosztály biztosító csapategységei a 7. gyaloghadosztály egységeit követve Gyimes-palánknál keltek át a Kárpátokon Csíkszépvíz, Csíkszereda irányába azzal a feladattal, hogy elfoglalják az Olt felső völgyszakaszát. A 7. gyaloghadosztály az Oláh-Toplica-Ditró-Szentmiklós, az 1. vadász-hadosztály Csíkszereda és Csíkszentdomokos térségében gyülekezett. A gyülekezési körletek elfoglalásával a két hadosztály Marosvásárhely, Régen

és Beszterce felé folytatta az előnyomulását, az 1. vadász-hadosztály pedig Udvarhely, Segesvár és Brassó irányába, és november végére el is foglalták ezeket a területeket. A 7. gyaloghadosztály elfoglalta Gyergyót, Maros-Torda vármegyét és Beszterce-Naszód vm. déli térségét.

Az 1. vadász-hadosztály pedig Csíkot, Udvarhely vm-ét és a Barcaságot, illetve Kis- és Nagy-Küküllő vármegyék keleti részeit.” – írja emlékirataiban *Gheorghe Mărdărescu* román tábornok.³

A román csapatok előnyomulásáról november 24-én délután a m. kir. csendőrkerületi parancsnokság a csíkszeredai, illetve a marosvásárhelyi csendőrszárny jelentéséről táviratban tájékoztatta az erdélyi katonai parancsnokságot: „Gyimesre 1500 főnyi román csapat érkezett”, Tölgyesről pedig a postamester telefonon jelentette be, hogy a „községbe 2000 román katona egy tábornok vezetése alatt zeneszóval bevonult.”⁴

A román királyi csapatok bevonulásáig Erdély megpróbált önállóan valamelyes intézményes rendet kialakítani a feldúlt viszonyok között, de a belgrádi katonai egyezmény a szövetséges hadseregek és a magyar kormány között minden igyekezetet felülírt. A székelyek által lakott erdélyi részekben a székely nemzeti tanácsok próbáltak meg önálló magyar közigazgatást és életet teremteni – átmeneti sikerrel –, míg végül a román csapatok parancsnokságának 90. sz./1918. december 28-i parancsa elrendelte a székely megyék lefegyverzését.⁵

Ami Erdély védelmét illeti, *Siegler Konrád* gyalogsági tábornok, az erdélyi katonai tanács elnöke még november 3-án vette át a parancsnokságot „a nemzeti tanács bizalmából a magyar hadügyminiszter parancsára egész Erdély területén elhelyezett összes honvéd és volt közös csapatok, parancsnokságok, hatóságok, intézetek fölött.”⁶ Pár nappal később a nagydisznódi magyar katonai állomásparancsnokság megkísérelte megszervezni a vasúti biztosító nemzetőrséget, kizárólag a vasúti forgalom biztosítására. A szenterzsébeti állomás-

A Coandă-kormány semmisen nyilvánította a tavasszal aláírt békeszerződést, és sebtében mozgósított.

helyű 116. tüzérpótzászlóalj parancsnoksága a MH 28197/ eln. 1 sz. rendeletére hivatkozva a szolgálatból elbocsátotta és hazaküldte polgári helyükre a tanárokat, tanítókat és a közigazgatási tisztviselőket, akik „polgári helyeiken azonnal jelentkezni és a nemzetőrség szervezésében részt venni tartoznak”.

ERDÉLY VÉDELMEK MEGSZERVEZÉSE

Amint az a korabeli forrásokból kiderül, igen nagy volt a zűrzavar és a fejtelenség, senki sem tudta, hogy mi a teendő a románok bevonulása esetén. Az sem volt egyértelmű, hogy a nemzetőrök kinek vannak alárendelve. Például a brassói székhelyű erdélyi csoportparancsnokság rendezte a nemzetőrség függelmeit: „Nemzetőr alakulatok saját nemzetőr parancsnokok útján a magyar, román, illetve szász nemzetőrség parancsnokának, utóbbiak pedig az erdélyi katonai főparancsnoknak vannak alárendelve. A három nemzetőr parancsnokság az erdélyi katonai főparancsnokság egy-egy osztályát fogja alkotni. Nemzetőrségnél beosztott legénység a katonai illetményen felül napi 20 korona, a tisztek napi 30 korona napidíjat kapnak. 14421 eln. szám. erdélyi kat. pks.” A brassói honvéd kiegészítő parancsnokság november 20-án jelentette, hogy „folyó év 18, 19, 20-án összesen 12 fő tiszt, 1182 fő legénység vonult be.” A gyulafehérvári állomásparancsnok viszont azt jelentette pár nappal előbb, hogy a „22. pótzászlóalj fegyverek visszahagyása után eltávozott”, de a vidéken megszűntek a fosztogatások a román katonai tanács beavatkozása folytán. „Gyulafehérváron teljes rend van. A rend fenntartására rendelkezésre áll 50 főből álló katonai készenlét, 400 főből álló városi polgárőrség és a román katonai tanács által szervezett román nemzetőrség (cca. 1000 főből áll) mely a vidéken tartja fenn a rendet.”

A közrend fenntartására igencsak nagy szükség volt, mert még olyan színmagyar (székely) vidéken is zavargások, fosztogatások voltak, mint Gyergyó: „Sok községben lázadás ütött ki, Gyergyóremetén november 5-én este betörték Kiss Dénes esperes plébános lakására, ki kénytelen volt ingben, gatyában menekülni, Isten különös oltalma mentette meg a meggyilkolástól. [...] Gyergyószentmiklóson

november 22-én a vörösgárdisták kerekedtek felül, feltörték a muníciós raktárt, s rettenetes lövöldözést vittek véghez, a polgármestert, városi főjegyzőt, a városi számvetőt, az egyik aljegyzőt halálra keresték, de részint idejében elrejtőzködtek, kettő a városról elmenekült. Ezen rettenetes éjszakán lőtték meg Blénesi Albert birtokost, egyháztanácsost, ki sebeibe belehalt harmad napra, Pál Ignác birtokost, határbírórt agyba-főbe verték, de ez irtózatos sebeiből felépült. [...] Reggel megérkeztek Marosvásárhelyről a nemzetőrök, kik megakadályozták a további kegyetlenkedést. A főbűnösöket elfogták. December elején bevonultak a románok, ezután több kitörés nem volt.”⁷⁷

Szilágysomlyón, ahol a debreceni karhatalmi kirendeltség is felügyelte a rendet, egy hét alatt (november 20–27) 170 fővel gyarapodott a magyar nemzetőrök legénységi állománya, de azt is megjegyezték, hogy „nemzetiség szerint elosztva nincs.” A székelyudvarhelyi állomásparancsnokság november 23-án jelentette, hogy a honvéd hadkiegészítő parancsnokságon „1 tiszt és 93 egyén” jelentkezett, miközben „10 tiszt és 529 egyén” szerelt le. „A tartalékos pk. és a 82. pótzászlóalj pk. állománya 23 tiszt és 75 legénység. a 82. pótzászlóalj pk-nak van 5 géppuskája is.”

Nagy volt a jövés-menés különben mindenhol. Borbély százados, a 24. honvéd gyalogezred pótzászlóaljának parancsnoka jelentette november 8-án, hogy „a legénység Brassó és Székelyudvarhelyre távozott.” Szabó Géza százados, ezredparancsnok azt jelentette viszont, hogy „a 23. honvéd gyalogezred folyó hó 17-én de. 12 órakor 36 tiszt és 40 fő legénységgel bevonult.” A székelyudvarhelyi állomáshelyű 82. pótzászlóaljn (már csak 20 fő legénysége van!), amelyet Bánffyhungyadra rendelték, a helybéli nemzeti tanács nem utalt ki csak 6 napi ellátmányt, jelentette *Mangold* százados. De minek is?! – gondolták egyesek – „az itteni nemzeti tanács szerint az oláh vagy francia csapatok 3-4 nap múlva megszállják a várme gyét.” Emiatt a 82. pótzászlóalj parancsnoksága eligazítást kért: „Kérek intézkedést, ebben az esetben milyen magatartást tanúsítsunk?”

A nagyszebeni állomásparancsnokság is dilemmában volt. A kolozsvári katonai parancsnokságtól kért november 17-i táviratában

parancsértelmezést: „14795 eln. számú távirati rendeletével elrendeltetett, hogy román betörés esetén összes katonai parancsnokságok helyükön maradnak. A hadügyminiszternek a 23. honvéd póttesthez intézett 3028 eln. 1a számú rendelete értelmében a pótzászlóalj Zilahra kell hogy elvonuljon. Kérek intézkedést, hogy melyik rendelet fogadtatandó? Minthogy továbbá a katonai par.ság fenti számú rendelete szerint román hadak ellen fegyveres ellenállás fejtendő ki, rendszeres

hadművelési csapatokkal szemben ellenben ellentállás nem fejtendő ki, kérek eziránt is felvilágosítást, hogy román hadak alatt mi érthető. Nagyszebeni állomás par. 65. Swoboda oberst s. k.”⁸ Nem ismerem az állomásparancsnokság válaszát, de megtaláltam annak a táviratnak a szövegét, amelyben a szebeni állomásparancsnokság helyzetét *Spiller* alezredes, vezérkari főnök helyettes (s.k.) december 11-én tájékoztatta a katonai parancsnokságot, hogy „Dobretzberger ezredes és Újhelyi alezredes között történt megbeszélés folytán a katonai parancsnokság csoportonkénti áthelyezése általános utasításokkal elrendeltetett és működését folyó hó 8-án beszüntette. Pont. Nagyszeben és környékének legmagasabb katonai hatósága Logoschan vezérőrnagy állomásparancsnok. Pont. Az első szállítmányhoz kijelölt személyzet az elutazásra előkészült, anyag becsomagolt, szállítmány útba indítása tizenkettedikére van tervbe véve. Pont. Állománya körülbelül 13 törzstiszt, 50 főtiszt és hivatalnok, 15 altiszt és 10 női alkalmazott. Pont. Vonat rendelkezésre áll, de őrség egyelőre hiányzik. Pont. A nagyszebeni helyőrség jelenleg parancsnokságokból, tisztekből, a 430 emberből álló magyar, a 440 emberből álló szász nemzetőrség és a 777 emberből álló román légió. Pont. Ezekkel csakis a katonatanács rendelkezik, mely a rend és a biztonság fenntartásának címe alatt minden katonai hatóságot a parancsadási jogától egyáltalában kizár. Pont. Logoschan vezérőrnagy a katonai parancsnokság elszállítását részben

A leszerelési lázból kijózanodott hadügyminisztérium parancsba adta az erdélyi véderő megszervezését

azáltal akadályozza meg, miszerint elrendelte, hogy a hadbiztossági főnök a hadbiztosság nagyobb részével el nem indulhat. Pont. Nagyszebenben letelepedett egyes tisztek és tisztviselők nem akarják Nagyszebent elhagyni. Pont. Az elszállítás érdekében és általános

katonai érdekből Erdély katonai parancsnoka által pontos és okvetlen kötelező parancsok a legsürgősebben volnának kiadandók, melyek a) az állomásparancsnokság, b) *Spiller* alezredes mint a volt katonai

parancsnokság vezérkari főnökének helyettese és c) a katonai tanács működési körletét és parancsadási jogát szabályozzák. Pont. Különösen a mindhárom nemzetből választott katonatanács van azon nézetten, hogy a parancsadási és rendelkezési jog egyáltalán és egyes egyedül csak őt illeti meg. Pont. A hadügyminisztérium azon döntéséhez, hogy neki csak tanácsadási és felülvizsgálati szerepe van, nem alkalmazkodik. Pont. Például képtelen az állomásparancsnokság bármilyen munkaerőt vagy szállítási eszközöket rendelkezésre bocsátani, mert a katonai tanács vagy a légiók illetőleg nemzetőrségek által minden lefoglaltatott. Pont. Ezidáig a katonatanács úgy saját kebelében, mint az állomásparancsnoksággal állandó vitában áll. Pont. A még katonailag gondolkozó tisztek általános nézete oda nyilvánul, hogy az itteni katonatanács felesleges, tehát felosztandó lenne. Pont. A még meglevő legénység majdnem teljesen fegyelmezetlen, a tisztek és tisztjelöltek sem teljesítik előbbi kötelességüket. Pont. Dobretzberger vezérkari ezredes még itt tartózkodik és tanácsadóként szerepel.”

A leszerelési lázból, majd a hadszervezési kísérletekből kijózanodott hadügyminisztérium – „még mielőtt minden széthull” – az ún. demarkációs vonalat maga előtt toló román bevonulás feltartóztatására, alkalmasint „Erdély megvédésére” is, parancsba adta az erdélyi véderő megszervezését, és ezzel november 23-án az erdélyi katonai kerület új parancsnokát, *Kratochvil Károly* ezredest bízta meg. Ekkor a behívóval

viSSzatartott tényleges állomány kb. 30 ezer fő volt, ebből Erdélyben 765 fő állt az átszervezést megkezdő Kratochvil ezredes rendelkezésére Kolozsváron. A segítséget a Székelyföldről remélték, ezért a Nemzeti Tanács november 25-én odaküldött 15 székely tisztet katonákat toborozni, de nem sok eredményt tudtak elérni. Székely fiatalok azzal fogadták a toborzó tiszteket, hogy „Újból háborút akarnak? Megyünk haza!” (Csak a székely származású *Verbőczy Kálmán* főhadnagynak sikerült

kb. 500 fő székelyt toborozni Udvarhely megyében, akikkel a Koslárd községben lévő nagy ruha- és fegyverraktárt elfoglalta, miután az azt őrző magyarországi román katonákat onnan elkergette, s megkezdte a raktár készletének elszállítását Kolozsvárra, amit a vasutasok segítségével be is fejezett, mielőtt a román hadsereg elérte volna a Maros folyót.¹⁰)

Kevesebb mint három hét múlva ismét teljesen új helyzet alakult ki. A hadügyminisztérium december 18-án, déltájban hivatalosan közölte az erdélyi katonai parancsnoksággal: *Fernand Vix* francia alezredes arról értesítette a magyar kormányt, hogy amíg a francia csapatok Erdély területére érkeznek, addig a román csapatok jogosultak ideiglenesen megszállni az erdélyi nagyobb városokat és a fontosabb stratégiai pontokat. Kétheti tétozás után tehát ismét meglendült a román területfoglalás. Az eltelt idő persze nem volt eseménytelen. „Mikor az oláh hadsereg elérte a Maros folyót (demarkációs vonal), azt kérte, hogy engedjük meg, miszerint Marosludastól (közvetlen a Maros déli partján van kb. 50 km-re Marosvásárhelytől) vasúttal mehessenek Besztercére, amit nekik ítélt a Diaz-féle szerződés. Ezt Apáthy engedélyezte, Erdély katonai parancsnoka ellenzése dacára. A Marosludas-Beszterce vasútvonal 50-70 km-re nyugatra húzódott a demarkációs vonaltól. A románok ezen a széles területen levő összes csendőrőrsünket elfogták, s kijelentették, hogy a vasútvonalat tekintik demarkációs vonalnak. Verbőczy a Marosludas és Tövis között lévő

Maros folyó hídjait szállta meg. A román hadsereg állva maradt a Beszterce-Marosludas-Maros folyó vonalában (demarkációs vonal) mindaddig, míg Mackensen hadserege el nem érte december közepén Nagyváradot. Ekkor a Beszterce-Marosludas vonalon óvatosan kezd-

tek előrenyomulni (itt nem volt katonánk), és parlamenter útján azt követelték Verbőczytól, hogy engedje őket át a Maros folyón, aki ezt megtagadta. Az egyik hídnál az oláhok ennek dacára megkíséreltek átkel-

Az egyik hídnál az oláhok megkíséreltek átkelni, Verbőczy tüzet nyitott rájuk, mire azok visszafordultak

ni, Verbőczy tüzet nyitott rájuk, mire azok visszafordultak. Pár napig csend volt a demarkációs vonalon. Mikor Apáthy tudomást szerzett Verbőczy említett magatartásáról, elrendelte Kratochwillnak (mint legfőbb politikai vezetőknek joga volt erre), hogy az oláhok esetleges átkelését nem szabad tűzzel megakadályozni, fegyverszünet van, s minket véd a nemzetközi jog. Kratochwill a honvédelmi miniszternek telefonon jelentette Apáthy intézkedését, aki helyesnek tartotta ezt.” – írta *Lukács Béla* a visszaemlékezésében.¹¹

A román előrenyomulás két hetének külön irodalma van, fölöslegesnek tartom ezt most részletezni. Kevésbé ismert epizód az, ahogyan eldőlték a továbbiak, vagyis az ún. Vix-jegyzék előtörténete. Saint-Aulaire gróf, Franciaország bukaresti követe (a királyi udvar december 1-jén költözött vissza Iaşiból Bukarestbe) a ma is álló Capşa étterembe vacsorára hívta meg a Bukarestbe tulajdonképpen „hazajáró” *Henri Berthelot* és *Franchet d'Esperey* tábornokokat. A vacsoraasztalnál ott ült *Constantin Prezan* tábornok, a román főhadiszállás katonai főnöke és *Ion Antonescu* ezredes (a későbbi „nemzetvezető”). A két román katona a sok és bő fogások között szóba hozta, illetve sürgette a Maroson való átkelést és az előnyomulást. Antonescu háborús feljegyzéseiben „történelmi vacsorának” nevezi a Capşa étteremben eltöltött időt. A jó étvágyú Berthelot tábornok – akit zavarhatott az alkalmatlan beszélgetés vacsora közben – röviden lezárta: „Allez-y!” – vagyis: Menjetek!

„Miután Berthelot érvelésünkre rábólintott és elhangzott a bűvös «Allez-y!», elrohantam a Főhadiszállásra, és kértem az Erdélyben álló csapatoktól az azonnali indulás műveleti terveit” – írja Antonescu ezredes. És valóban elindultak. Január közepén már a történelmi Erdély határán álltak, Torda, Kolozsvár, Dés, Zám, Enyed a birtokukban volt. 1918 karácsonyán, a kolozsvári bevonulás napján megalakult az Erdélyi Csapatok Parancsnoksága, élére *Traian Moşoiu* tábornokot nevezte ki a király, szebeni székhellyel (ott működött, mint említettem, az Erdélyt de facto irányító román Kormányzótanács is). A Parancsnokság ideiglenesen a szebeni magyar gimnáziumba költözött.¹² A november végén Erdélyben előnyomuló két hadosztály képezte akkor az „erdélyi román csapategységeket.”

Január 3-án szusszanásnyi időre ugyan megállította a csapatokat Berthelot kolozsvári látogatása, aki *Apáthy István* erdélyi kormánybiztossal való beszélgetése után a Nagybánya–Dés–Kolozsvár–Déva vonalat jelölte meg pihenőnek. Ez idő alatt „a magyar csapatok megszervezhetik visszavonulásukat.” A szövetségesek közben elfogadták a román csapatok előnyomulását a Máramarossziget–Nagybánya–Zsibó–Zilah–Găina-tető–Zám határvonalig.

Ahogy erre az időszakra *Mărdărescu* tábornok emlékezik: „December közepe táján

vasúton megkezdődött a 2. vadászhadosztály egységeinek gyülekeztetése Szeben, Szászváros, Déva és Petrozsény térségében. Tekintettel arra, hogy a felvonulás legelején különös jelentősége volt a szénvidék – Lupény, Aninósza, Petrozsény és Petrila – elfoglalásának, ahol anarchista megmozdulásokra is sor került, a 2. vadászhadosztály hadrendjébe tartozó 10. vadászrezred I. zászlóalja már november 30. / december 13-án elfoglalta a szénvidéket, a II. zászlóalj pedig bevonult Déva, Piski, Szászváros és Vajdahunyad térségébe. [...] Kolozsvár városát november 11. / december 24-én foglaltuk el, azon a napon, amikor Szeben állomáshellyel megalakult az erdélyi csapatok parancsnoksága (három hadosztállyal), hogy a tevékenységét összehangolja az ugyancsak szebeni székhelyű Kormányzó Tanáccsal. Parancsnoka *Moşoiu Traian* tábornok. [...] 1919. január 9./22-én csapataink elfoglalták az új tartományokat.”¹³

A magyar hadvezetés ettől fogva képtelen volt hadrendbe állítani az önálló cselekvésbe kezdett csapategységeit. Szatmár és Nyíregyháza térségében, Tokajnál az Erdélyből toborzott alakulatok az április 16-i előnyomulás utóharcában megpróbálták feltartani a lendületben álló román csapatokat. Sikertelenül. Nagyvárad és a vörösre váltó Debrecen is lényegében ellenállás nélkül adta fel magát.

Kosztá István

a szerző történész

IRODALOMJEGYZÉK

- 1 Radu R. Rosetti: *Mărturisiri. Modelism*, Bukarest, 1997.
- 2 Document (román hadtörténeti folyóirat), 2008. 3 (41). 26. p.
- 3 G. D. Mărdărescu: *Campania pentru desrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei (1918-1920)*. Cartea Românească, Bukarest, 1921.
- 4 Hadtörténeti Intézet Levéltára, TGY II. 891. 343-344, 348 és 352 fasc.
- 5 Jurnal de operaţiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921). Muzeului Sătmărean, Szatmárnémeti, 1998. 5. p.
- 6 HL TGY II. 891 264-380 fasc.
- 7 Gyergyószentmiklósi plébánia Historia Domus. Idézi: dr. Garda Dezső: *Gyergyóiak az első világháborúban*. Kézirat, a szerző birtokában. Elhangzott előadás a Veszprémi Levéltár 2008. júliusi nemzetközi konferenciáján.
- 8 HL. TGY II. 891 264-380 fasc.
- 9 HL TGY II. 891. 264-380 fasc.
- 10 HL TGY II. 891. 264-380 fasc. és Lukács Béla: *Életem története 1891–1959*. (kézirat) HL TGY 3879
- 11 Lukács: i. m.
- 12 Jurnal de operaţiuni... 1. p.
- 13 Mărdărescu: i. m.

A

SZÉKELYHADOSZTÁLY

A Székely Had-
osztály gróf
Festetics Sándor
hadügyminiszter 1919.
január 17-i rendelete
értelmében alakult meg
a katonák saját kérésére,
az V. erdélyi katonai kerületi
parancsnokság alá beosztott 38.
hadosztály (amelynek székhelye
korábban Kolozsvárott volt) alapjain.

Az új alakulat mindössze február végéig
viselte e büszke nevet, mivel – *Böhm Vilmos*
hadügyminiszter hadsereg-átstrukturizációs tevé-
kenységének részeként – ekkor „Székely Kü-
lönítménnyé” alakították át. Tehát az alakulat,
amelyet ma Székely Hadosztály néven emlegetünk,
szigorúan katona szakmai szempontokat
figyelembe véve mindössze bő egy hónapon ke-
resztül létezett. Azonban a csapatok vezetőinek
személye, legénységének összetétele, honv-

delmi tevékenységének irányultsága, valamint
nem utolsósorban a kortársak felfogása miatt
indokoltnak látszik a Székely Hadosztály fogal-
mát jóval tágabban értelmezni. Volt ugyanis a
Székely Hadosztály tevékenységének szerves
előzménye, illetve különítménnyé alakítása is
inkább de jure, mint de facto jelentett változást.

1918 novemberében Erdélyben az V. erdélyi katonai kerületi parancsnokság rendelkezett a hadsereg felett. Irányítása alá tulajdonképpen a 38. hadosztály,

(1/2 zlj.) és a Verbőczy-csoport (13 szd.). Mint láttuk, Böhm átszervezése miatt jogilag ekkor már nem is létezett a Székely Hadosztály. Időben is jelentősen kiterjeszti a Székely Hadosztály fogalmát, a harci cselekmények kapcsán olyan eseteket is felsorol, amelyek akkor történtek, mikor Kolozsvárra még csak éppen megérkeztek az első székely önkéntesek („Tövisnél a Maros hídjánál a románok Várady főhadnagy hadikövetet 1918 decemberében orozva agyonlövök.”, illetve „Piski, páncélvonatunk harca december havában.”).

Ugyanezen jelenségek figyelhetők meg az összes kortárs visszaemlékezés kapcsán, amelyek közlésétől terjedelmi okokból el kell tekintenem. Véleményem szerint akkor járunk el tehát helyesen, ha a Székely Hadosztály történetének vizsgálatakor nem szorítkozunk az egy hónapon keresztül fennállt alakulat bemutatására, hanem mi is együttesen szemléljük mindazon erőket, amelyek 1918 novemberétől 1919 áprilisáig együtt harcoltak Kratochvillal Erdélyért.

1918 késő ősze Erdélyben talán még nagyobb felfordulást hozott, mint az ország egyéb részeiben. A hadsereg a budapesti kormány tevékenységének köszönhetően szétszűllött, védéptelen állapotban volt. Azok a „katonák” akik a hosszú háború viszontagságai, illetve a vörös agitáció ellenére még mindig alakulataiknál voltak, szinte semmilyen harcértékkel nem rendelkeztek. Például *Gombos Zoltán* alezredes, a nagyváradi 4. honvéd gyalogezred parancsnoka (a későbbiekben mint a 24. székely csoport parancsnoka részt vett a Székely Hadosztály harcaiban) 1918. december 8-án kelt, a hadügyminiszterhez küldött jelentésében így ír az ezredénél kialakult morálról: „A katonai tanácsot alkotó bizalmi férfiak kijelentették előttem, hogy az ezred parancsnokságától azonnal lépjenek vissza, mert különben személyes biztonságomért nem vállalnak felelősséget.” Illetve: „Ha, pl.: a közkatona új nadrágot akar, azt mondja tisztjének, hogy »Hallja. Mikor ad már más nadrágot?« Erre egy bajtársa közbeszól: »Hajítsd a pofájához!« A tiszt kérdésére, hogy ki használ ilyen hangot, az illető büszkén kiáll s fenyegető hangon jelentkezik: »Én mondtam, most új rend van, most másképp beszélünk.«” Természete-

illette a

20. hadosztály részét képező, nagyváradi székhelyű 39. dandár tartozott. Mind az erdélyi kerületi parancsnokságot, mind a 38. hadosztályt *Kratochvil Károly* ezredes vezette, akit éppen a 39. dandár éléről neveztek ki e pozíciókba. A kortársak, a harcokban résztvevők, visszaemlékezők nem törődtek azzal, hogy a Kratochvil irányítása alá tartozó, harci cselekményeiket összehangoló, közös, folyamatos frontvonalat biztosító, közel azonos politikai nézeteket valló (a vörös uralmat bizalmatlanul vagy egyenesen elutasítva szemlélő) csapatokat megkülönböztessék egymástól. Megelégedtek azzal, hogy a Székely Hadosztály fogalmát térben és időben is kitágítva, mindazokat, akik Kratochvil irányítása alatt együtt harcoltak 1918 novemberétől 1919 áprilisáig, a Hadosztályhoz tartozóként aposztrofálták.

Maga Kratochvil például ezt írja művében (*A Székely Hadosztály 1918-19 évi bolsevistaelenes és ellenforradalmi harcai a székely dicsőségért, Erdélyért, Magyarország területi épségéért és Európáért*): „[a románok] előnyomulása csak a székely csapatok ellenállásán és vonalán torpant meg, mely délről Vaskoh-Csucsa-Zilahtól nyugatra, Szatmár Szinéváraljától keletre, Máramaroszigetig terjedt.” Tehát a „székely csapatok” közé sorolja a Vaskoh környékén harcoló 39. dandárhoz tartozó egységeket is.

Még árulkodóbb a mű egy másik része, *A Székely Hadosztály hadrendje* című fejezet. „1919. március végéig sikerült nekem mégis sok nehézségek és küzdelem után az alább kimutatott hadrendet elérni”: 21. székely gyalogezred (3 zlj.), 24. székely gyalogezred (2 zlj.), 32. székely gyalogezred (2 zlj.), 4 és önálló székely zászlóalj, 12. Szatmár gyalogezred (3 zlj.), 3. honvédezred (2 zlj.), a 39. dandár részeként a 39. (2 zlj.) és a 4. honvédezredek

sen hasonló állapotok uralkodtak más erdélyi ezredekénél is. A kolozsvári kaszárnyákból például rendszeresen kihajigálták a matracokat, a katonák részegeskedéssel, a drága lőszer levegőbe puffogatásával töltötték az időt.

Mindeközben a román csapatok már megkezdtek Erdély megszállását, az első román katonák november 12-én – teljesen akadálytalanul – a tölgyesi szoroson keresztül léptek be Erdély területére. Decemberre Székelyföld román kézre került. A székelyekben még nagyon élénken élt az 1916-os román betörés emléke, tudták, hogy a román uralom semmi jóval nem kecsegtet számukra. Mint 1916-ban, nagyon sokan elmenekültek szülőföldjükről, főleg nők, idősek és gyermekek, mivel a székelyföldi ezredek legénységének jelentős része még nem ért haza. Ebben a helyzetben többen, több helyszínen ismerték fel egyszerre: a román intervencióval szemben nem jelenthet megoldást *Károlyi Mihályék* békepárti, a nemzetközi egyezmények betartásában feltétlen bízó politikája, fegyveres támadásra csak fegyverrel adható válasz. A kérdés csupán az volt, lesz-e egy megfelelő képességekkel bíró katonai vezető, lesz-e elég elszánt ember, akik képesek lesznek a románokkal felvenni a harcot.

Mint már említettem, 1918 novemberében Kratochvil Károly ezredes került az V. erdélyi katonai kerületi parancsnokság élére, ő lett Erdély katonai parancsnoka. Az ezredes mögött ekkor már nagyon színes életút állt, számos téren bizonyította rátermettségét. Brassói gyermekkorán révén erdélyi gyökerekkel rendelkezett. Fiatalon (talán édesapja példáját követve) választotta a katonai hivatást, iskoláiban remekül helytállt, korán bekerült a vezérkarba. Szépen ívelő katonai pályája addigi csúcsát a 39. dandár doberdói vezetése jelentette, amellyel ragyogóan helytállt a háború egyik legrettegettebb frontszakaszán. Majd ezeket a katonákat a vörös agitáció ellenére a fél országon keresztül vezette. A kor viszonyai között ritkaságszámba ment, hogy debreceni és nagyváradai állomáshelyükre a katonai fegyelem teljes megtartásával, zárt rendben érkeztek ezredek.

Az erdélyi parancsnokság központjában azonban szomorú állapotok fogadták. Az elméletileg rendelkezésre álló ezredeknek gyakorlatilag csak a keretei voltak meg, háborús lét-

számuknak csak a töredékével rendelkeztek, és ennek a csekély létszámnak még arányainál is kisebb volt a harcértéke. Kratochvilnak ahhoz, hogy az országra törő román erőknél ellen tudjon állni, csapatokra lett volna szüksége.

Kolozsvárott ekkor jelentős számú székely származású katona tartózkodott. Volt, aki még nem ért haza a frontról, amikor a románok betörték szülőföldjére, és most várta, mit tehetne az otthon maradottakért. Mások a román betörés előtt menekültek oda, megint mások tanulmányaik, munkájuk miatt egyébként is a kincses városban éltek, de szeretteik révén szoros kapcsolatban álltak a legkeletibb magyar hazával. Ezek egyre jobban aggódtak mind az otthon maradottak sorsa, mind az Erdély megvédésére képtelennek látszó magyar hadsereg miatt. 1918 novemberének második felében szervezkedni kezdtek, ennek történetét leginkább a mozgalom egyik vezető alakjának, *Zágoni István* tartalékos hadnagynak (az Erdélyi Szépmíves Céh egyik alapítójának) a *Székelyek ítéletidőben* című művéből ismerhetjük meg. Zágoni ismeretsége révén elkezdte összegyűjteni a Kolozsvárott található fiatal székely tiszteket és altiszteket, hogy a helyzetre közösen találjanak megoldást. Hamarosan elhatározták, hogy ki-ki utazzon haza, menjen Székelyföldre általa leginkább ismert vidékére, és ott győzőn meg minél több hadra fogható férfit, hogy csatlakozzanak egy székely önkéntes csapathoz, harcoljanak Erdélyért. Tervükkel először valószínűleg *Hadnagy Gábort* keresték meg, aki ekkor a kolozsvári tiszti zászlóalj századparancsnoka volt. Hadnagy erre így emlékezett: „Úgy kilenc óra felé felkeresett Bíró Tibor hadnagy, mondotta, hogy egy kérése volna. [...] Ők vagy tízen, fiatal székely tisztek beszélgettek arról, hogy le kellene utazni a Székelyföldre és onnan az oláhok által még el nem ért területről, a katonának önként jelentkező embereket ki kellene hozni.” Hadnagy a tervet támogatta, és elérte, hogy kiöltői eljuttathassák azt Erdély politikai és katonai vezetőihez is.

Zágoni a következőképpen számol be *Apáthy Istvánnal*, Kelet-Magyarország fő kormánybiztosával való találkozásáról (Apáthy és Zágoni a háború előttről ismerték egymást, előbbi utóbbinak egyetemi tanára volt): „Feltett kérdéseimre magam válaszol-

A Székely Hadosztály egykori katonái Kolozsváron a Máttyás-szobor előtt

tam [kivel védhetjük meg Erdélyt? – N. Sz.]: nincsen más reménység, a székelyeket kell fegyverbe szólítani, és székely csapatokat szervezni. Erre kicsattant belőle a szó: Ne mondja, csinálja meg!”

Kratochvil így ír megérkezéséről: „Ezek [a Kolozsvárott összegyűlt székely katonák – N. Sz.] Kolozsvárra érkezve arra kértek engem mint Erdély magyar katonai parancsnokát, hogy székely tisztjeik vezetése alatt, külön csapatokba alakulhassanak. Én örömmel kaptam ezen az alkalmon.” Zágoni szerint kettejük találkozásakor Kratochvil a következőket mondta: „ezt a kezdeményezést jónak tartom”, majd „rátért arra, hogy mit hogyan kell csinálni.”

A tervvel nyílt kapukat döngettek tehát Zágoniék, már „csak” a megvalósítás volt hátra... A katonai kerületi parancsnokságtól megkaptak mindent, amit megkaphattak: pénzt, felszerelést, iratokat, de a román vonalakon keresztül már maguknak kellett Székelyföldre jutniuk. Zágoni öccse (szintén tartalékos tiszt) előre ment előkészíteni a többiek számára a terepet, akik november 28-án érkeztek Erdővidék központjába, Barótra, amelyet a szervezke-

dés főhadiszállásul választottak. Hogy miért, arról Zágoni így ír: „Nemcsak azért, mert mi, a szervezés elindítói idevalók voltunk, hanem több más okból. Jól ismertük Erdővidék kultúrában magasan fejlett és nemzeti önértékben kemény, áldozatkészségben elszánt népét, ezért bizton számítottunk rá, hogy a felhasználható igen rövid idő alatt feltétlenül eredményt tudunk elérni.”

A fiatal tisztek jó része Erdővidék falvaiban toborzott, más részük Háromszék egyéb vidékein, Csíkbán, Gyergyóban. A politikai zűrzavar miatt (hiszen a székelységen belül is sokféle elképzelés létezett ekkor a helyzet megoldására) a nagyobb helyeket elkerülték, inkább a kisebb, elzártabb falvakban toboroztak. Barót gyakorlati okokból is jó választás volt, a szomszédos Ágostonfalván vasútállomás működött, telefonvonala volt, távolabb volt viszont a Kárpátok szorosaitól, és természetes akadályok szigetelték el a legforgalmasabb (ezáltal a konspirációra veszélyt jelentő) központoktól.

A toborzást hamar siker koronázta. Mint *Gottfried Barna* nyíregyházi történész megfogalmazza a Hadosztályról írt egyik munkájá-

ban: „Bibarcfalváról dőcögtek november 30-a éjjelén az első szekerek az önkéntesekkel az ágostonfalvi vasútállomásra. Aztán jöttek a hermányiak, olasztelkiek, baconiak, füleiek, bardóciak, Erdővidék megmozdult. Micsoda történelmi pillanat 1918. december 1-jel! A gyulafehérvári román nemzetgyűlés napja, ahová és ahonnan a magyar kormány különvonatai szállították az erdélyi románságot. És Bocz százados páncélvonata, amely a családjukat, szülőföldjüket, hazájukat féltő erdővidéki székelyeket vitte fegyvert fogni Kolozsvárra.”

Kratochvílek a székelyeket már a kezdetektől elkülönítették a Kolozsvárott állomásozó egyéb csapatoktól, elsősorban azért, hogy amazok magatartásukkal, nézeteikkel ne hatassanak dehonesztáló módon a lelkes önkéntesekre. Ezért az összes többi csapattól (és a város politikai-morális zűrzavarától) távol, a

Fellegvárban szállásolták el őket. A Székelyföldről folyamatosan szivárogtak az önkéntesek Kolozsvárra, hamarosan zászlóaljja, majd ezredde szerveződhetett a csapat. Az ideiglenes parancsnok először Zágoni, majd *Berde Gábor* őrnagy volt, ezredde fejlődve pedig *Nagy Pál* ezredes parancsnokolt a székelyeknek. A toborzás mellett legalább akkora feladatot jelentett a katonák felszereléssel történő ellátása. Ruhát a székelykocsárdiraktárból szereztek, egy korabeli kimutatás szerint fegyvere azonban csak minden második katonának volt.

Zágoniékon és az erdélyi katonai kerületi parancsnokság vezetőin kívül még egy szervezet segítette a székely önkéntesek toborzását, ellátását, a budapesti székhelyű Székely Nemzeti Tanács (SZNT). *Jancsó Benedek* történész, az SZNT vezetőségének tagja a következőket írja

A SZÉKELY HADOSZTÁLY EMLÉKEZETE

Egy 2008-ban megtartott, csíkszeredai Székely Hadosztály-konferencia után merült fel az ötlet két előadóban, Gottfried Barnában, illetve Nagy Szabolcsban, hogy a téma iránt a Székelyföldön mutatkozó nagy érdeklődésre való tekintettel létre kellene hozni egy vándorkiállítást, amely részleteiben is megismertetheti a székelyekkel eleik 1918-19 fordulóján véghezvitt hősiességének honvédelmi tetteit.

Az ötletet támogatta mindkét érintett levéltár vezetése, illetve a múzeumi szakértőként bevont Bene János múzeumigazgató is, aki munkatársaival vállalta a tárlat fizikai megvalósítását. A kiállítás a könnyű szállíthatóság, kezelhetőség érdekében tizenhat poszterre nyomtatva készült el, amelyek tematikus sorrendben mutatják be a Hadosztály megalakulását, működését, viszonyát a vörösökkel, a fegyverletétel körülményeit, a fogságot, a Hadosztály emlékének ápolása céljából létrejött egyesületet, illetve a csapatok vezetőjét, Kratochvíl Károlyt. A tárlat részét képezi még egy korabeli filmhíradórészlet-gyűjtemény, amely felbecsülhetetlen értékű kockákon mutat be képeket a Hadosztály életéből, például Károlyi Mihály híres szatmárnémeti látogatását.

Az első megnyitó 2009 áprilisában, a nyíregyházi

Jósa András Múzeumban volt, ahol a posztereket sok tárgyi emlék, katonai relikvia is kiegészítette (a tárlat illetően bővítésre bárhol lehetőség van). A szervezők szándéka szerint ezután Erdélybe került az anyag, ahol reményeik szerint valamennyi fontosabb székelyföldi helyszínen, illetve a Hadosztály életében szerepet játszott egyéb erdélyi városban bemutatják majd.

2009-ben Háromszéken – a megyei vezetés meghívásának eleget téve – vendégszerepelt a kiállítás. Augusztusban Sepsiszentgyörgyön, a Székely Nemzeti Múzeumban, októberben Baróton, novemberben Kézdivásárhelyen láthatták az érdeklődők. Valamennyi kiállítási helyszínen a szervezők nyitották meg a tárlatot – a mindenütt szép számmal összegyűlt székelyeknek – rövid előadást is tartva. 2010. március 15-től Székelyudvarhelyen tekinthető meg a kiállítás, majd áprilisban Nagyváradon, májusban Csíkszeredán látható. Előkészületek folynak az anyag Gyergyószentmiklóson, Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Szatmárnémetiben történő bemutatására is. A témával kapcsolatban a várpalotai Trianon Múzeumban egy ugyancsak Nagy Szabolcs által összeállított állandó tárlat is megtekinthető.

a Hadosztály megalakulásának előzményeiről: „Fényes Lászlót a kormány Erdélybe küldötte, hogy ott a különböző katonai csapatok között némi rendet csináljon és egységet teremtsen. A székely csapatok száma, amelyek Erdély különböző pontjain ez időben kisebb-nagyobb tömegekben összegyűltek, körülbelül két-három-ezerre rúghatott. Nem voltak tulajdonképpen egyetlen katonai egységbe sem beosztva, sőt maguk között egységesen szervezve sem. Csak később, december első felében sikerült Berde őrnagynak, Vén Zoltán főhadnagynak és Mester zászlósna Kolozsvárt nagyobb részüket taktikai egységbe csoportosítani. Fegyverzetükről, ruházatukról és zsoldjukról senki sem gondoskodott. Fényes László ahelyett, hogy a legszükségesebbekről gondoskodott volna, inkább arra igyekezett, hogy a székely csapatok önállósága megszűnjék.”

A szervezéssel kapcsolatos leírás a későbbiekben folytatódik. Jancsó leírja, hogy az SZNT az önszerveződő székely csapatokban látta az Erdélyt megvédeni képes haderőt, ezért azok szervezését tevékenyen támogatta. A frontokról visszatérő székely katonákat Budapesten összegyűjtötték, és pár száz fős csoportokban, felszereléssel ellátva küldték őket a korábban Kolozsvárott szerveződött, a románokkal szembenálló csapatokhoz, akikkel időközben felvették a kapcsolatot. Szerinte az SZNT érte el azt, hogy Kratochvil csapatai között a székelyek külön egységekben szerepeljenek. Tehát az SZNT is tevékenyen részt vett a Hadosztály szervezésében, ezen felül politikailag is támogatta a Hadosztály működését, biztosította a csapatok hátszágát, illetve összegyűjtött egy jelentős pénzösszeget, az úgynevezett Székely Alapot, amellyel a honvédelmet (illetve az esetleges maradványból a székely művelődést) kívánta támogatni.

December közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a románok nem fogják tartani magukat a fegyverszünet körülményeit rögzítő belgrádi katonai konvencióhoz, az abban foglalt demarkációs vonalon jelentősen túl akarnak terjeszkedni. Kratochvilnak és tisztársainak dönteni kellett: hallgassanak-e Jászi Oszkárakra, bízzanak az antant igazságosságában, vagy álljanak ellen fegyverrel a jogtalan behatolóknak. Ez utóbbi mellett döntöttek.

Azonban a székely önkéntesek, illetve az egyéb erdélyi erők még nem voltak elég erősek ahhoz, hogy sikerrel védhessék decemberi állásaikat, elsősorban az országrész központját: Kolozsvárt. Időt kellett nyerni. Addig, amíg a folyamatosan érkező önkéntesek, illetve hadianyag révén nem vehették fel a siker reményében a harcot, kénytelenek voltak hátrébb vonulni, Kolozsvárt kiüríteni. Mint Gottfried Barnánál olvashatjuk: „Kratochvil parancsot adott arra, hogy a 21. ezred Kolozsvártól nyugatra vonulva a nagyváradi vasútvonalat biztosítsa. A 32. dési ezredet Zsibóra, a székely huszárszázadot Tasnádra vonták vissza. A fellegrvárban elhelyezett székely zászlóaljokat – további feltöltés és felszerelés okán – tartalékként Nagyváradra, majd Szatmárnémetibe szállították. [...] A kis létszámú és gyakran fegyelmetlen magyar legénység kétségbe esve vette tudomásul a harc nélküli visszavonulást és Kolozsvár kiürítésének tényét. Voltak, akik már ekkor teljesen reménytelennek látták a helyzetet, mint pl. a 21. ezred egyik zászlóalja, amely kérte, hogy családjaik védelmére engedjék őket vissza Csík megyébe. Lefegyverzésük megtörtént és útjukra bocsátották őket.” A frissen alakult székely csapatoknak, illetve Kratochvil egyéb erőinek várniuk kellett tehát a megmérettetésre. A Székely Hadosztály elfoglalta azt a Belényestől Máramaroszigetig tartó frontvonalat, amely az utolsó olyan természetes védláncolat volt Erdély határán, ahonnan még sikerrel lehetett egy Erdély visszafoglalására indított esetleges ellentámadást megindítani.

Kratochvil erőinek összetétele eddigre jelentősen megváltozott. A székely önkénteseken felül szép számmal szerepeltek már benne egyéb önkéntesek (például nemzetőrök), illetve a 38. hadosztályhoz tartozó reguláris alakulatok is kezdtek (ha messze nem is hadi létszámmal) feltöltődni. Kratochvil tisztjei nagyon élénk toborzó tevékenységet folytattak. Ez a verbunk változó sikerrel járt: általánosságban elmondható, minél kijebb jöttek Erdélyből a toborzók, illetve minél nagyobb településen toboroztak, annál kevesebb katonát sikerült gyűjteniük. A nagyvárosok (Várad, Debrecen, Szatmárnémeti) jelentősen megfertőződtek a kommunista propaganda által, így lakosaik nem nagyon álltak a székelyek közé (sőt ezeken a helyeken a Had-

osztály helyben dolgozó részeinek, vezérkarának tevékenységét is hátráltatták). De az Alföld vidéki embere sem érezte azt a fenyegetettséget, mint erdélyi társa, így onnan sem lehetett feltölteni az ezredek. Az alföldiek, ha kötélnek álltak is, kisebb lelkesedést mutattak a harc iránt, mint székely

társaik, jóval nehezebb volt közöttük a fegyelmet fenntartani, könnyebben terjedt köreikben a kommunista propaganda.

Éppen ezért Kratochvilék igyekeztek minél több székely származású, mély elkötelezettségű katonát összegyűjteni, mert leginkább ezek által látták biztosíthatónak a román előrenyomulás megállítását. Erről *Kretschmer Ede* százados a következőket írta 1919. január 30-án kelt jelentésében: „Csanád megyében [...] 2-3000 emberig lehetne számítani, kik a székely zászlóaljakban belépni hajlandók volnának. [...] A zászlóalj állana 1.) Tisztikar: Kivételek nélkül székely származásúakból. (A székely nemzeti tanács katona bizottságánál előjegyzésbe vett tiszttekből). 2.) Legénység: Minden székely, ki a 33., 2., és a 101. gyalogezrednél állományba van véve, továbbá minden önként jelentkező Csanád megyében tartózkodó székely és magyar katona.” *Kretschmer* munkáját egyébként az SZNT katonai bizottsága vezetőjének, Berde őrnagynak a megbízásából végezte. Az idézetből kiviláglik, hogy az Erdély védelmére, visszafoglalására önszerveződéssel létrejött székely csapatokat – részben az SZNT ösztönzésére – a hivatásos tisztek felülről szervezve is elkezdték kiegészíteni.

Ennek a szervező munkának az eredményeként aztán sikerült is így-úgy, de semmiképpen nem az eredeti utánpótlási körzetekből származó katonákkal feltölteni a volt 38. hadosztályhoz eredetileg tartozott ezredek (a 21., korábban kolozsvári, a 24., korábban brassói és a 32., korábban dési ezredek). Ezekhez csatlakozott még a zilahi és a nagyváradi nemzetőrség, amelyek a nevükből következően is egyértelműen partiumi tagokkal bírtak. Kratochvil a már idé-

zett munkájában a Hadosztály hadrendjét ismeretve külön írja le a négy és fél, önálló székely zászlóaljat, amelyeket nem soroltak be egyetlen nem teljesen székelyföldi legénységű ezred alá

sem. Zágoni a következőket írja a kis önkéntes csapat felduzzadásáról, hadosztállyá alakulásáról: „Ez a csapat [a Ko-

A Székely Hadosztály nem jöhetett volna létre Zágoni Istvánék bátor, hazafias vállalkozása nélkül

lozsvárott székelyföldi önkéntesekből verbuválódott – N. Sz.] alakult át hadosztállyá, s ez volt a tulajdonképpeni Székely Hadosztály, amelyhez a többi erdélyi egységek hozzákapcsolásával s a felállított újabb ezredkeretek toborzás útján történt kitöltésével a Székely Hadosztály neve és zászlója alatt kiépült a sereg, Kratochvil Károly parancsnoksága alatt.”

Annak az alakulatnak tehát, amelynek sajtó kérésére Festetics hadügyminiszter 1919. januárjában a Székely Hadosztály nevet adományozza, már csak egy részét képezi az előző év decemberében Kolozsvárra érkező székely önkéntesek csapata. A Székely Hadosztály nem jöhetett volna létre Zágoniék bátor, hazafias vállalkozása nélkül, ahhoz azonban, hogy a kis önkéntes csapatból létrejöhessen egy több mint tízezer fős, a románoknak sikerrel ellenálló ütőképességű alakulat, mindenképpen kellett Kratochvil és társai szervező-toborzó munkája, illetve az SZNT országos segítsége is.

Meg kell említeni azt a feljebb már érintett körülményt, hogy a Hadosztály létrejötte után röviddel átesett egy átszervezésen, amelynek során a Székely Különítmény elnevezést nyerte el. Ennek főleg taktikai okai voltak, ki akarták emelni a székelyeket a belgrádi katonai konvenció által engedélyezett hat hadosztály jelentette szűk keretből. A Különítmény egységeit azonban pontosan ugyanazok a csoportokká keresztelt korábbi ezredek képezték, mint a korábbi Hadosztályét, igaz, azokat az ezredek, amelyeket nem sikerült teljesen feltölteni, összevonták. Így a 21. székely csoport a 21. gyalogezredből és a 32. székely vadász-ezredből alakult; a 24. székely csoport, a 24. gyalogezredből és a 12. gyalogezredből alakult;

az eddig önálló négy és fél székely zászlóalj-ból pedig létrehozták az 1. székely csoportot. A csoportok ismert tisztjeinek nevei is nagy többségükben megegyeznek a korábbi ezredekben szolgálókéval. Láthatjuk tehát, hogy az átszervezés a csapatok összetételét, vezetőinek személyét nem, hanem csak közös elnevezésüket érintette. Fontos még, hogy a Kratochvil az 1919. április 26-i fegyverletételt nem tekintette kötelező érvényűnek (illetve voltak, akik ekkorra már el is szakadtak a főszeregtől), katonái szabadon választhaták akár a harc folytatását is. Ezzel a lehetőséggel jó néhányan éltek, és 2. (Székely) dandár néven tovább harcoltak.

Végezetül szólni kell a történet egy méltatlanul elfeledett szereplőjéről, *Nagy Pál* ezredesről is, aki ténylegesen vezette a székelyeket, parancsnokuk volt a kolozsvári Fellegvártól egészen Szatmárnémetiig, amíg Kratochvil nem került – Böhm Vilmos hadügyminiszter reformja miatt, amely megszüntette az V. erdélyi katonai

kerületi parancsnokság addigi funkcióit, tulajdonképpen hadtápparancsnoksággá lefokozva azt – a Hadosztály élére. Nagy Pál volt az, aki a szervezkedés kezdetén vezette a kis székely csapatot. Majd szintén ő dacolt budapesti feletteseivel, levelezett a kormánnyal, hogy álljon el azon tervétől, miszerint a székelyeket a Dunántúlra vezényli. Majd ugyanő vezette ki az elkeseredett embereket Kolozsvárról, és érte el, hogy szülőföldjüktől még távolabb, Szatmárban vegyék fel a harcot az ellenel. Hogy ma mégis nagyon kevésszer bukkan fel a Székely Hadosztályal kapcsolatban a neve, annak oka az, hogy az új helyzetet – miszerint Kratochvil a székelyek feletti tényleges parancsnokságot is át kívánja venni – személyes sérelemként élte meg, visszavonult, és a későbbi Székely Hadosztály Egyesület munkájában sem vett részt egykori rangjának megfelelő intenzitással.

Nagy Szabolcs

a szerző levéltáros

HIRDETÉS

DOMONKOS LÁSZLÓ A Székely Hadosztály parancsnoka Kratochvil Károly élete

A Székely Hadosztály parancsnokáról, Kratochvil Károlyról (1869-1946) méltatlanul keveset tud az utókor. A kötet nemcsak a legújabbkori magyar történelem talán legnagyobb magyar katonájának életútját mutatja be, de élénk tárja egy nagy lélek, egy kivételes jellem fejlődésrajzát is. Kratochvil fiatalkorának, pedagógusi munkájának és páratlan világháborús teljesítményeinek bemutatása mellett a kötetből képet kaphatunk a parancsnok küzdelmeiről a Károlyi-féle nemzetvesztő vezetéssel és a vörösterrorral, romániai fogságáról és a két világháború közötti időszak magyar társadalmában betöltött igen aktív szerepéről, az elszakított területekért folytatott küzdelemben való részvételéről is. Rendkívül érdekes, olvasmányos, sugmazgató és tartalmas portré ez a könyv a jövő magyar panteonjának egyik nagyszerű alakjáról.

KONRAD SUTARSKI – DOMONKOS LÁSZLÓ Megőrzésre átvéve

*Barangolás a lengyel Szepesben és Árvaiban
B/5, kartonált, színes és ff. képekkel 4 200 Ft*

A trianoni diktátum során Magyarországtól elszakított területekből az akkor újra alakult Lengyelországhoz is került két parányi szelet: Szepes és Árva vármegye északi szeglete. Az összesen alig Budapest méretű terület hányatott sorsa sem a magyar, sem a lengyel történelmi köztudatban nem vert gyökert. Könyvünk ezt a hiányt is hivatott pótolni, valamint azt is bemutatjuk, hogy az évezredek emlékei normális esetben nem sovinszta indulatokat keltenek, hanem éppen a hagyományok ápolását segítik.

Terjeszti a Püski–Masszi Nemzeti Könyvkereskedés
1097 Bp., Tóth Kálmán u. 31. • Telefon: 323-0647; fax: 323-0648
E-mail: info@nemzetikonyvkereskedes.hu
Honlap: www.puskimasszikonyveshaz.hu

Terjeszti a Püski–Masszi Nemzeti Könyvkereskedés
1097 Bp., Tóth Kálmán u. 33. • Telefon: 323-0647; fax: 323-0648
E-mail: info@nemzetikonyvkereskedes.hu
Honlap: www.puskimasszikonyveshaz.hu

A SZÉKELY HADOSZTÁLY EGYESÜLET

Kevéssé kutatott területe történetírásunknak a két világháború között működő bajtársi egyesületek világa. Pedig ezek a szervezetek komoly társadalmi súllyal bírtak, behálózták az ország egészét, kapcsolataikon keresztül befolyásoltak politikai döntéseket, szerepet játszottak pozíciók betöltésében, személyes karrierek alakulásában.

A bajtársi egyesületeknek alapvetően két típusa volt: a civil (felsőoktatási), illetve a katonai jellegű, amelyek főként első világháborús alakulatok mentén szerveződtek. Ez utóbbi kitétel alóli kevés kivétel egyike az 1930. május 2-án megalakult Székely Hadosztály Egyesület (a továbbiakban SZHE).

Az SZHE elődje rendkívül korán, már a brassói Fehér Laktanyában elkezdtek szerveződni. A Székely Hadosztály fegyverletétele után odahurcolt tisztek megalapították a Szent László Székely Rendet, amelynek 1919 májusában kelt alapító irata szerint a következők voltak a céljai: „A Székely Hadosztály tisztikara az 1918-19 esztendőkből folytatott küzdelmei emlékére rendet alapít. A rend célja ezeréves múltunkat megillető államrend visszaállítása, a nemzeti érzés, összetartás, a keresztény hit, becsület és lovagiasság védelme; bármely oldalról beözönlő, hazánk, tekintélyünk, becsületünk megrontására törekvő eszmék leküzdése.” A rend

későbbi működéséről sajnos nincs tudomásunk, utalásokat találhatunk csak arra, hogy egykori alapítói nem látták időszerűnek az 1920-as évek viszonyai között a működését.

A volt tisztikar viszont egyre gyakrabban ült össze megemlékezni egykori dicső tetteikről. Ezeken az üléseken a hősi halottaknak állítandó emlékekről, hadosztálytörténet írásról, a Hadosztály egykori tagjainak felkutatásáról tárgyaltak. Különbféle bizottságokat hoztak létre, amelyek (mai utódaikkal ellentétben) egy-egy témával igen eredményesen foglalkoztak, tevékenységüknek köszönhetően jött létre például a Kocsordon ma is látható Székely Hadosztály emlékmű elődje.

Ezen emlékülések eredményeként, azokat további tartalommal megtöltendő jött létre 1930-ban az SZHE. Ennek vezérkara tulajdonképpen leképezte az egykori Hadosztályét, vezetője Kratochvil volt, az egyéb fontos tisztségeket is mind-mind egykori magas rangú tisztek töltötték be.

Az egyesületbe tömörülés után kibővítette tevékenységét a szervezet. A Hadosztály kiemelkedő tetteinek propagálása mellett legalább akkora szerep jutott az egykori tagok segítésének (álláshoz juttatás, pénzbeli segélyezés), illetve a székelység ügyének előmozdításának. Az SZHE hamarosan a magyarországi székelyek megkerülhetetlen

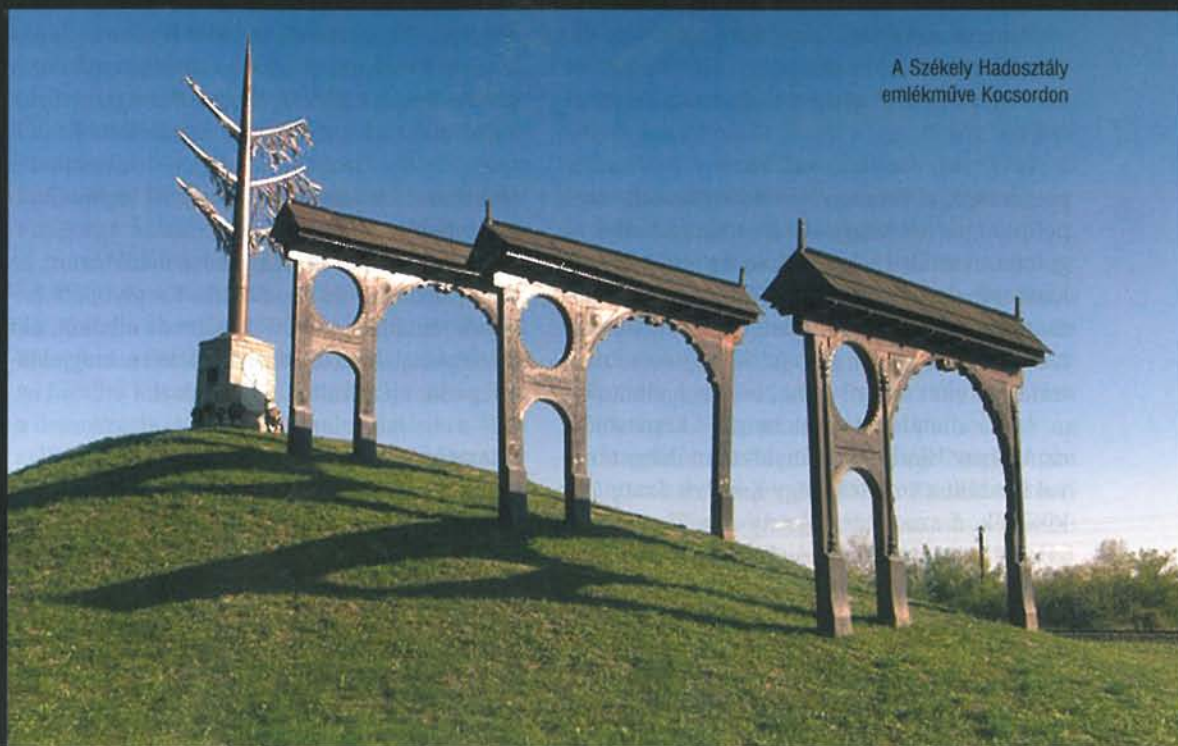
szervévé vált, majd a II. bécsi döntés után Észak-Erdélyben is haladéktalanul megkezdte tevékenységét. Az egyesület tagjai, de különösen Kratochvil, amikor csak tehette, szót emelt a székelységért, de ugyanúgy segítettek egyes székelyek boldogulását, egzisztenciájának kiépítését is. Ez az érdeklődés

kölcsönös volt: látva az SZHE önzetlen, igen eredményes munkáját, az otthon maradt székelyek Székelyföld visszacsatolása után tovább duzzasztották (a hasonló egyesületek között addig is jelentősnek mondható) mintegy hatszáz fős létszámot.

A második világháború alatt a székelységet felkaroló egyletek között az SZHE társszerveivel, az Erdélyi Férfiak Egyesületével, illetve a Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesületével együtt már az egyik legfontosabbá vált. Sorra intézte a volt katonák nyugdíjügyeit, lelkesen támogatta a tehetséges székely fiatalokat, tagjai előadásokat tartottak szerte a két évtizedre elszakított Székelyföldön.

Bár sem az egyes tagok, sem maga a szervezet semmilyen emberiség elleni tevékenységben nem voltak vétkesek (sőt a szervezet Észak-Erdélyben zsidó származású volt katonái megmentésével is foglalkozott), a második világháború után mégis súlyosan károsnak ítélték létezését, üdvös tevékenységét nem folytathatta tovább, kiadványai – köztük a Kratochvil-féle hadosztálytörténet – indexre kerültek. A még életben lévő egykori tagokat mint veszélyes elemeket az ÁVH folyamatosan figyelte, zaklatta.

Nagy Szabolcs

A Székely Hadosztály emlékműve Kocsordon

KÁROLYI MIHÁLY SZATMÁRNÉMETIBEN

ÚTBAN SZATMÁRRA, ZAJOS ÉBRESZTŐ NAGY- KÁROLYBAN

Mintegy egyórás késéssel, reggel nyolc óra után futott be az öt szalonkocsiból és egy étkezőkocsiból álló elnöki szerelvény Nagykarolyba.

1919. március 2-a, vasárnap volt. A város polgársága, a vármegye és a város vezetése, a politikai pártok képviselőiben megjelentek izgatottan várták a Népköztársaság elnökének és kíséretének érkezését. Némi csalódással vették tudomásul, hogy a csendben beérkező vonaton nem mozdult senki, *Károlyi Mihály* és miniszter társai nem mutatkoztak, békésen aludtak.

Az államhatalom helyi képviselője, *dr. Makray Mihály* kormánybiztos néhány társával felszállt a vonatra, hogy *Károlyit* Szatmárra kísérjék. A szociáldemokrata és a függetlenségi párt helyi alelnökei azonban nem nyugodtak bele abba a ténybe, hogy párthíveiket hiába

gyűjtötték az elnök üdvözlésére az állomásra. Az első szalonkocsihoz vonultak, ahol hatalmas éljenzéssel próbálták meg felébreszteni *Károlyit*. Az üdvözlés hatására mozgolódás támadt a vonaton. A sikeres ébresztő után az a sajátos helyzet állt elő, hogy a *Károlyi* üdvözlésére hivatottak közül csak a szociáldemokraták szónoka, *dr. Kovács Lajos* ügyvéd teljesíthette megtisztelő feladatát, hiszen ő állt legközelebb az elnökhöz.

Károlyi válaszolt, majd a kormánybiztos, az alpolgármester és az alakuló *Károlyi*-párt nevében *dr. Adler Adolf* üdvözölte az elnököt, aki kézfogással búcsúzott, a tiszteltére megjelentek pedig elénekelték a Himnuszot.

SZATMÁRNÉMETIBEN, A PROGRAM

Reggel kilencre összegyűlt Szatmárnémetiben is az ünneplő közönség. A fenyőgallyakkal, nemzeti színű szalagokkal feldíszített

pályaudvar bejáratánál vörös zászló lobogott. A peronon *Hódy* százados székely díszszázada állt, kivonult a 12. (szatmári) gyalogezred zenekara is.

A Szamos című lap rendkívüli részletességgel számolt be a látogatásról, egészen az elnöki pár – hiszen *Andrássy Katinka* is jelen volt – öltözkédésének bemutatásáig. A rövid, zöldesszürke bekecsét viselő Károlyit és a nagy vörös kihajtással ékesített galambszürke galérköpenyt egyszerű szürke kalappal viselő feleségét *Kossaczky László* kormánybiztos, valamint *dr. Lénárd István* helyettes polgármester üdvözölte. Károlyi választát zúgó éljenzés, taps fogadta. Károlyinét és *Nagy Vince* belügyminiszter feleségét virágcsokorral köszöntötték. Az elnök *Nagy Pál* ezredes társaságában, a La Marseillaise hangjaitól kísérve lépett el a díszszázad előtt. A franciák himnuszát egy cigányzenekar játszotta, vélhetően a jelen lévő, de a forradalmi változásokra lassabban reagáló, merevebb katonazenekar még nem tanulta azt meg. A Himnuszt éneklő közönséget már ők kísérték.

Az állomásról a püspöki hintón – amelyet lovas bandérium vezetett fel – tette meg az utat az elnöki pár *Nagy Vince* belügyminiszter házáig. A kíséretüket is hintók szállították. Károlyi Mihályné így emlékezett vissza a bevonulásukra: „[...] sorfalat állott egész Szatmár közönsége. Lelkesen éljeneztek. Az ablakokból virágokat szórtak, zsebkendőket lobogtattak”. A *Nagy Vincé*éknél elköltött villásreggeli után a küldöttség a Deák térre vonult, ahol az elnöki pódiumot a Pannónia Szálló előtt állították föl. Tizenötezer ember éljenzése, tapsa, üdvözlőgála fogadta Károlyiékát. A politikai pluralizmus, a demokrácia jegyében a munkásdalárda a Marseillaise-t, a polgári dalárda – a katonazenekar kíséretével – a Himnuszt énekelte el.

Az elnöki pódiummal szemben, a díszszázalaj előtt állt egy másik emelvény, amelyre a gyűlés kezdetén *Nagy Pál* ezredes, a Szatmáron

állomásozó székely csapatok parancsnoka lépett fel és intézett beszédet Károlyihoz. Az ezredes után *Bélteki Lajos* a helyi Károlyi-pártiak, *dr. Tanódy Endre* a radikálisok, *Jelinek Endre* a szociáldemokraták nevében üdvözölte az elnököt. Károlyi választát *Böhm Vilmos* hadügy-, *Nagy Vince* belügyminiszter, majd *Pogány József*, a katonatanács elnökének beszéde követte.

A gyűlés után bankett volt a Pannóniában. Később Szinerváraljára, a demarkációs vonalra utaztak, ahol *Kratochvíl Károly* hadosztályparancsnok ismertette a katonai helyzetet, bemutatva Károlyinak azokat az Alföld előtti utolsó magaslatokat, amelyeket a hadosztály megszállva tartott. Károlyi itt szerzett tudomást *Ungváry Lajos* tizedes haláláról, illetve temetéséről, amelyen részt vett.

A szatmári látogatást a jótékony nőegylet teadélutánja, majd a *Nagy Vince* által adott vacsora zárta. Az államfői vonat este tízkor gördült ki a vasútállomásról.

MIÉRT KERÜLT SOR A LÁTOGATÁSRA?

Az írás terjedelme nem engedi meg azt, hogy részletesen kitérjünk azokra az okokra és problémákra, amelyek a hadosztály meglátogatására vezették az elnököt. Azt a Károlyit, aki vidéken állomásozó katonai alakulathoz kormányfői, illetve államfői minőségében sem korábban, sem később nem tette be a lábát.

Február elején a budapesti katonatanács és annak vezetője, *Pogány József* az „ellenforradalmiság” bélyegével illette a hadosztályt. Ez ellen mind a hadosztályhoz tartozó ezredek katonatanácsai, mind a hadosztály vezetése tiltakozott. Nem állunk talán túl messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy *Nagy Vince* belügyminiszternek, korábban Szatmárnémeti országgyűlési képviselőjének, a város születésének és lakosának jelentős szerepe lehetett a látogatás megszervezésében. A cél egyértel-

műen a katonatanács és a hadosztály közötti súrlódás, ellenségeskedés elsimítása, a szociáldemokraták és a polgári erők összefogásának és egységének kifejezése volt.

Egyrészt Böhm és Pogány előtt demonstrálni kellett azt a tényt, hogy a hadosztálynak nincsenek ellenforradalmi ambíciói. Másrészt meg kellett győzni a hadosztályt arról, hogy a szociáldemokraták céljai – ha más eszközöket alkalmaznak is – ugyanazok. Károlyi Mihályné visszaemlékezése megerősíti a szociáldemokraták és a hadosztály között meglévő feszültség tényét: „Böhm és Pogány, akik minket elkísértek, igen drukoltak, hogy őket ott inzultálni fogják, mivel a székely hadosztály nem tartozik Pogány katonatanácsa alá.” Amikor arról számolt be az elnök felesége, hogy miért nem ment ki a demarkációs vonalra a férjével, a következőket írta: „Én nem kísértem el, mert Pogány és Böhm úgy akarták ezt a kirándulást feltüntetni, mintha veszedelmes volna, és ennek a beállításnak ugyan ártott volna az én ottlétem.”

Nem tudni, hogy *A budapesti katonák a székelyekhez! A Katonatanács üzenete* című kiáltvány az elnöki látogatást közvetlenül megelőzően, esetleg arra az alkalomra, netán közvetlenül utána készült-e el. Tartalmát, mondanivalóját tekintve összecseng a szatmári látogatás alap gondolata azzal, hogy a hadosztályt meggyőzzék azoknak a vádaknak az igaztalanságáról, amelyekkel – a „huhogók” – a szociáldemokratákat illették. Rendkívül figyelemre méltó állítások sorjázna a kiáltványban, ezek némelyikét – vélhetően – nehezen lehetett elhítni a hadosztály tisztjeivel, legénységével, pl.: „a Katonatanács hozta létre a magyar köztársaság néphadseregét, amely a legszilárdabb fegyelemmel védi a magyar forradalom vívmányait, és amely kész harcolni és meghalni is a forradalmi Magyarorszáért.” Szemben ezekkel az állításokkal, bátran megállapíthatjuk: sem hadsereg, sem katonai fegyelem – gyakorlatilag – nem létezett. Az

írás a következő sorokkal zárul: „a budapesti forradalmi Katonatanácshoz, amely testvéri kezet nyújt felétek és nem árul el benneteket, nem hagy cserben benneteket soha, amely haladéktalanul elküldi szocialista zászlóaljait és ütegeit a ti segítségetekre, a Székelyföld felszabadítására.”

A Székely Nemzeti Tanács – mint a székelység, a hadosztály politikai képviselőjét ellátó szervezet – 1919. március 10-én válaszolt a katonatanács felhívására. „A Székely Nemzeti Tanács a Székely katonákhoz. Jelszó: A Magyar Népköztársaságért, Székelyföldünkért élünk, halunk!” címet viselő kiadvány első oldalára pillantva három, vastagon szedett szót látunk: „... haladéktalanul ... Székelyföld felszabadítására ...” Igen, a Székely Nemzeti Tanács a katonatanács felhívásának – az előbbieken idézett – utolsó mondatába kapaszkodott, amelyben szocialista zászlóaljakat és ütegeket ígértek a székelyeknek, olyan alakulatokat, amelyek nem léteztek.

A két kiadvány híven illusztrálja azt a tényt, hogy az összetartozás, az egység gondolata a Szatmárnémetiben tett elnöki látogatást követően megerősödni látszott. Ingatag lábakon állt azonban az az egység és összefogás, amelynek fundamentuma a hazugság volt. Hiszen csak ideig, óráig lehetett lecsendesíteni a cselekvésre kész, támogatást váró, joggal türelmetlen hadosztályt a nem létező „szocialista zászlóaljak és ütegek” ígéretével.

NAGY PÁL ÜDVÖZLŐ GONDOLATAI

Az elnöki emelvénnel szemben felállított pódiumra fellépő ezredesnek jutott a feladat, hogy elsőként üdvözzölje Károlyit.

Beszéde elején utalt azokra a vádakra, amelyekkel a hadosztályt illették, és amelyekről feljebb már szoltunk. Az alakulat hűségéről, sőt hódolatáról biztosította az elnököt. Mondanivalójának vezérlő motívumai a köztársaság

területi integritásának és a forradalom vívmányainak védelme, az összetartozás, az egység szükségességének hangsúlyozása voltak. Emlekeztette Károlyt arra a tényre, hogy a hadosztály zászlóavatóján – február 1-jén, szintén Szatmárnémetiben – az első szöveget az elnök verette be a zászlórúdba a következő jelszóval: „Nem! Nem! Soha!” Az utolsót pedig ő, a hadosztály nevében ezzel a fogadalommal: „Sár nem éri, porba nem hull soha!” Ebben a két mondatban az ezredes erőt és erős akaratot, az államfői és végrehajtó hatalom – a közös célok eléréséhez szükséges – együttműködését látta megtestesülni. Üdvözlő szavait így zárta: „Minden erőnkkel támogatni akarjuk és fogjuk az ifjú köztársaság szent érdekeit, de kérjük Elnök Urat, hogy bizalmával és jóindulatú megértésével segítsen nekünk ebben a törekvésben, mert Magyarország csak úgy maradhat fent és lehet olyan hatalmassá, hogy rajta még a pokol kapui sem vehetnek diadalt.”

Nagy Pál gondolatai híven tükrözték a hadosztály álláspontját, amely elfogadta, óvta a

forradalom vívmányait, a köztársaság kormányát, s nem kért cserébe mást, mint bizalmat, támogatást.

KÁROLYI ÉS A REVÍZIÓ

Nagykárolyban utalt Károlyi a fegyveres honvédelem lehetőségére. Talán helyesebb, ha úgy fogalmazunk: a területi revízióra, hiszen a következőket mondta: „[...] mert ha nem sikerül barátságos úton, az igazság fegyvereivel országunk területi épségének lehetséges megvédése, akkor nem lesz ezen országban egyetlen magyar ember, aki fegyvert ne fogjon, hogy visszaszerezzük, amit tőlünk jogtalanul elvettek.” Az idézetben a „lehetséges” kifejezés egyértelműen a területi integritás gondolatának feladására utal.

Szatmárnémetiben is revízióról és nem a fegyveres honvédelemről beszélt: „Hallja meg innen az egész világ, hogy nem lehet egy nemzetet legázolni, nem lehet egy népből kiirtani az önfenntartási ösztönt, mely azt mondatja

vele, hogy élni akar [...] De hallja meg és értse meg a világ azt is [...] mi végső szükségünkben fegyverrel is fel fogjuk szabadítani ezt az országot."

„Visszaszerezzük”, „fel fogjuk szabadítani” – az államférfiúi bölcsesség, a realitásérzék hiányának bizonyítékai ezek a kifejezések, gondolatok. Adunk a kihívásra egy választ, majd, amikor teljesen nyilvánvalóvá válik annak tarthatatlansága, bekövetkezik a vég, akkor keresünk egy másik lehetőséget, amire nem készülünk fel.

Meg kell jegyeznünk, hogy a területi revízióra való utalások a nagy nyilvánosság előtt hangoztak el, szűkebb körben nemigen említette Károlyi.

A „NAGY ÉS VILÁGRASZÓLÓ TANOK”

„Az előrelátás, a józan ész és okosság azt követeli, hogy mi fegyverhez csak végszükség esetén nyúljunk. Semmiféle uszításba, ugratásba nem megyünk bele. Bennem él hit

és remény, hogy Európa aeropagja előtt a jog alapján meg fogjuk menteni Magyarországot. Remélem és hiszem, hogy az a világraszóló igazságtalanság, amelyet rajtunk elkövettek, a versailles-i konferencián orvoslásra fog találni. Nem hihetem, hogy Wilson, aki hirdette azokat a nagy és világraszóló tanokat, amelyekkel sorompóba állította a német imperializmus ellen az egész világot, pusztá szavakat mondott.” Az idézet olvastán talán másban is felmerül a kérdés: Károlyi a hallgatóságát győzködté, avagy önmagát? Utóbbit eredményesen tette, hiszen a szatmári népgyűlésen annak a meggyőződésnek is hangot adott, hogy Wilson a béketárgyalásokon nem engedi majd meg az imperialista áramlatok érvényesülését, sőt Európa demokratikus és szociális érzelmű közvéleményéről azt gondolta, tiltakozni fog az ország túlzott mértékű megcsonkítása ellen.

A népgyűlést követő banketten kifejtette azt a nézetét, hogy az antant azért nyerte meg a háborút, mert a pacifizmusért küzdött (sic!), mi azért veszítettük el, mert nem az emberiségért

Károlyi Mihály beszédét hallgató
tömeg Szatmárnémeti főterén

harcoltunk. Az antant viszont csak akkor élvezheti győzelmének gyümölcsét, ha hű marad a pacifizmushoz. Jelenleg Magyarország küzd a pacifizmusért, és le kell törnie a cseh és román imperialista politikát. A gondolatmenetet követve egyértelműnek látszik a következtetés: győzelemre voltunk ítélve.

Szintén a banketten jelentette ki, hogy a közeli napokban a magyar küldöttség kiutazhat a békekonferenciára, ahol (mi mást?) a magyar pacifizmust kell megvédeni (a pacifistáktól). A demarkációs vonalon, a székely katonák előtt azt mondta, hogy a békeszerződést nem írja alá, amennyiben az Magyarország feldarabolását jelentené.

Miközben Károlyi a magyar pacifizmus védelméről vizionált, aközben Károlyiné *Ellis Ashmead-Bartlett*-tel, a *Daily Mail* munkatársával beszélgetve azzal a ténnyel szembesült, hogy Károlyit és a kormányt az európai politikai közvélemény bolseviknak tartja. Idézi is az újságíró: „Szerinte ez a hír árt Magyarországnak a legjobban, és azt hiszi, hogy a békekonferencia annál előnytelenebb lesz Magyarországra nézve, minél jobban elterjed a hír, hogy bolsevikiek vagyunk.”

A SZÉN, A FA, A VASÚT, A VILÁGFORRADALOM ÉS A SZOCIÁLDEMOKRATÁK, A HARMADIK HON- ALAPÍTÓ

Károlyi szatmári beszédében a szociáldemokráciáról szólva is hitet tett az egység eszméje mellett. Hangot adott annak a nézetének, hogy a hazafiakat, hazafiságot nem lehet osztályok szerint csoportosítani, a haza és a szociális intézmények védelme érdekében a magyarságnak egyesülnie kell. Cáfolta azokat a szociáldemokratákat ért vádak, hogy ne akarnák „az önrendelkezési jog megcsúfolásával” elszakított területeket visszaszerezni. „Ez a legnagyobb hazugság” – mondta Károlyi. Meglátása szerint az ország területi megcson-

kításával a munkásság vesztene a legtöbbet, hiszen az elvesztett erdők, bányák a munkaal-
kalmak megszűnését jelentenék, és az érintettek számára egyetlen megoldás, a kivándorlás maradna. Praktikus, jól érthető, meggyőzőnek látszó érvrendszer, amely azonban a kivándorlás kapcsán ideológiai elemmel színesedett: „mégpedig nem is a szomszédba, mert a szomszédunkban militarista, imperialista és reakciós országok vannak.” Érzékletesebb lett ezzel a kép a hallgatóság számára, hiszen az új hazát ideológiai alapon választani kényszerülő munkásságnak – adott esetben – még messzire is kell majd mennie.

A munkaalkalmak elveszése mint a területi integritás iránti szociáldemokrata elkötelezettség legfőbb érve Böhm Vilmos hadügyminiszter beszédében is domináns szerepet kapott. Magyarország lehetséges feldarabolása kapcsán a következőket mondta: „Vigyázzanak, mert ez azt jelenti, hogy elveszik szénünket, elveszik megélhetésünket és akkor már nincsen semmink, amit vesztünk lehet. Akkor már csak az élet és halál kérdése van.” A felépítendő új Magyarországot olyannak képzelte, amelyben a „román és tót testvéreinket” nem nyomják el, ahol érvényt szereznek a népek önrendelkezési jogának.

Pogány József is beszélt, illetve – ahogy fogalmazott – lázított, mégpedig azok ellen, akiknek az uralmát az októberi forradalom megdöntötte, valamint a nép kizsákmányolói, a nagybirtokosok, nagytőkészek, hadseregszállítók és főpapok ellen, ahogy a nagybirtokos román bojárok és cseh burzsoák ellen is. Az internacionalizmus jegyében utóbbiakat ugyanolyan ellenségnek tekintette, mint a „saját bojárjainkat”. Hitet tett a székely és a magyar nemzet egysége mellett, elvitatta annak a szükségességét, hogy a széke-
lyek külön szervezkedjenek. A nemzeti egység igényén túl – kimondatlanul – azt is jelentette ez, hogy a hadosztálynak alá kell vetnie magát a budapesti katonatanács akaratának. Magyar-

ország problémáinak megoldását a nemzetközi szociáldemokrata eszme megvalósulásában, a világforradalomban látta. „A dolgozóknak össze kell fogniuk, mert román paraszt, magyar proletár, tót paraszt, orosz munkás, francia, angol proletár mind testvér.”

A látogatás érdekes momentumai voltak *Jelinek Endre* szatmári szociáldemokrata vezető Károlyihoz intézett üdvözlő szavai: „Üdvözljük Magyarországot harmadik megalapítóját, Károlyi Mihály köztársasági elnököt!”

KÖSZÖNET, SOHA NEM MÚLÓ HÁLA, KITARTÁS ÉS TÜRELEM

Károlyi már a nagykárolyi vasútállomáson türelemre intett a „súlyos viszonyok között [...] a megszállás kellemetlenségeinek tekintetében is”. A korábban már felvázolt „koncepció” – ha elvesztjük, majd visszaszerezzük – jegyében szómonkolt a székely csapatok előtt a demarkációs vonalon. Így idézte beszédét a Szamos: „Várákosszék türelemmel, mondta Károlyi, de legyenek felkészülve a tettekre is. Bízsanak a hadügyminiszterben és az általa megtestesített szociáldemokráciában.” Ugyanitt Böhm is szólt a katonákhoz, a Népszavában is megjelent beszéde olyan volt, mintha Pogány szatmári szónoklatát vitte volna magával: nem a román nép a mi ellenségünk, hanem a román bojárak és a román tőkések stb., stb., egyébiránt kitartást és lelket önteni jöttünk belétek...

Figyelemre méltó tény, hogy a katonákhoz intézett beszédekből – a lélek-, kitartás-, türelemöntésen és a világforradalom lehetőségén túl – a csapaterősítések, utánpótlásra, személyi állományra, fegyverzetre, ellátásra vonatkozó utalások, esetleg ígéretek szinte teljesen elmaradtak. Pogány volt az, aki szatmári beszédében biztosította a „székely dolgozó testvéreket” arról, hogy akár fegyverrel is segítséget nyújt a budapesti munkásság. Vélhetően a népköztársaság – a mai szóhasználatnál élve – virtuális hadseregére gondolt.

Jutott még a katonáknak lelkes szó és kézszorítás is, idézzük Károlyit: „[az] őrt álló katonákat szívünk egész melegével kérjük, hogy tartsanak ki. Mi távol a veszélytől minden pillanatban gondolunk Önökre, és kézsorítással, lelkes szóval kérjük: segítsék meg ezt az

országot, könnytelt szemmel, ökölbe szorított kézzel várjanak!” – mondta a szatmári vasútállomáson. Hasonlóan fogalmazott a Deák téri beszédében is: „Régóta vágytam ide jönni, hogy megköszönjem a kitartást azoknak, akik itt őrt állnak. Sajnos a székely katonák nem a székely havasokon állnak, hanem itt a magyar Alföld kapujánál.” Annak a nézetének is hangot adott, hogy szülőföldjükön túl, egész Magyarország védelmében tevékenykedő székelyek önfeláldozását Magyarország soha nem felejtí el. Zárájában jegyezzük meg: elfelejtette.

A hadosztály parancsnoka, Kratochvil Károly – IV. Károly királyhoz írt beszámolójában – azt a tényt emelte ki, hogy Károlyi beszédeiben nem vetette el végső megoldásként Magyarország jogainak fegyveres védelmét. Az ezredes ebből azt a következtetést vonta le, hogy a régén áhított és szükséges felszerelést meg fogják kapni.

A Székely Nemzeti Tanács már idézett kiáltványban felhívta a székely katonaság figyelmét a kormány önkéntesek toborzására vonatkozó rendeletére, amely – amint azt megfogalmazták – bizonyítéka annak, „hogy a Magyar Népköztársaság hadügyminisztere s vele és általa az egész népkormány velünk együtt érez, megértette szenvedéseinket, látja kálváriánkat, melyhez hasonlót csak az isteni Üdvözítő kereszttel a vállán szenvedhetett át.”

Az igazán érintettek tehát pozitív fejleményeket vártak a látogatástól. Kétségtelen tény, hogy normalizálódni látszott a kormány és a hadosztály viszonya. Tagadhatatlan, Böhm Vilmos segítő jóindulattal, *Stromfeld Aurél* kitűnő szakértelemmel látott hozzá a hadosztály átszervezéséhez, megerősítéséhez. Mindez azonban csak néhány hétig tartott, az újabb politikai fordulat, a tanácskormány megalakulása az ideológiai zűrzavar, a területi integritás elvének feladása elfordította a hadosztály jelentős részét a vörösöktől.

„Az előrelátás, a józan ész és az okosság azt követeli, hogy mi fegyverhez csak végszükség esetén nyúljunk.” – idéztük már Károlyit. A végszükség időpontját arra a pillanatra tette, amikor majd nyilvánvalóvá válik az ország megszállt területeinek elcsatolása, akkor majd fegyverhez nyúlunk. Kik és mihez? Nem lett volna-e célszerű – lehetőség szerint – felké-

„Üdvözljük Magyarország harmadik megalapítóját, Károlyi Mihály köztársasági elnököt!”

szülni arra a pillanatra? Föl lehetett-e készülni arra a pillanatra? A hadügy területén létező kettős hatalom, a minisztérium és a katonatanács, a világmegváltó eszmék, a fékevesztett egyéni ambíciók hagytak-e rést az előrelátásnak, a józan észnek, az okosságnak? Nem, ahogy Károlyi Mihályból is ezek az erények és készségek hiányoztak. Ideáljai hamisnak bizonyultak, szóba sem álltak vele, elvei illúziókká olvadtak, a realitások iránti érzékét – ha volt – teljesen elveszítette.

Benedek Elek évtizedekig csak megcsonkítva kiadott *Édes anyaföldem!* című művében rendkívül sarkosan, de gondolkodásra inspirálón fogalmazott: „A kormány még vegyes: polgárok és szocialisták a tagjai. A kalandor köztársasági elnök már teljes meztelenségben állna a nemzet színe előtt, ha a nemzet mint olyan látható volna valahol. A szocialista miniszterek maguk közt egyszerűen »a hülye« titulussal tisztelik meg, mi, bús magyarok, sokkal többre becsüljük: hazaáruló gazembernek tituláljuk a kalandort.”

1919. MÁRCIUS, ÁPRILIS, A SZÉKELY KÜLÖNÍTMÉNY

Az elnöki látogatást követő időszakra esett Böhm Vilmos hadsereg-szervezési kísérlete, amely során megpróbálta leszereltetni a legfiatalabb korosztályokat, hogy helyüket az önkéntes hadseregnek adják át. Az elképzelés végrehajthatatlannak bizonyult. A Székely Hadosztály vonatkozásában annyi változás következett be, hogy kiemelték a belgrádi katonai konvencióban megengedett hatadosztályból – reménykedve azok felállításában –, és különítménnyé szervezték. Ettől kezdve a neve Székely Különítmény lett, az ezredkereteket megszüntették, csoportokká szervezték át azokat.

Erre az időszakra esett a támadó hadműveletek kidolgozásának kezdete is. A Böhm-féle kísérlet kudarca azonban az eredményes fegyveres ellenállást illúzióvá tette.

A tanácskormány megalakulásával kapcsolatban a különítmény tisztikarának, legénységének nem volt, nem lehetett egységesen elutasító vagy támogató állásfoglalása. Remény, kétely, bizonytalanság jellemezte a hatalomváltást követő első napokat. A Vix-jegyzék elutasítását kifejezetten pozitív, a Károlyi-kormányzat tehetetlenkedése után határozott lépésnek tekintették. Bízta a haderő gyors fejlesztésében, a támadó hadműveletek megindulásában. Hamarosan csatlakozniuk kellett, a területi integritás eszméjének feladása, a rendfokozatok megszüntetése, az erősítés, utánpótlás helyett érkező politikai megbízottak, a vörösökkel megszaporodó sűrűlódások kilátástalanná tették a tanácskormánnyal való együttműködést. A különítmény vezetése március végén már ellenforradalmi tervet szövögetett, amelynek lényege az volt, hogy a románokkal fegyverszünetet kötve elérjék azok helyben maradását, és a vörösök ellen fordulnak.

Az április 16-án megindult román támadás minden tervet illúzióvá tett. A kordonszerűen felállított, minden tekintetben túlerőben lévő ellenséges hadosztályoktól elszenvedett katonai vereség elkerülhetetlen volt. Az offenzíva után a Nyírségbe összevont erők parancsnoksága a fegyverletétel mellett döntött. Április 25-én Nyírbaktán írták alá a románokkal a szerződést, másnap, Demecserben került sor a fegyverletételre. A tisztikart és a legénység nagyobb részét a románok Brassóba internálták, kisebb részük átkelt a Tiszán és csatlakozott a Vörös Hadsereghez.

Gottfried Barna
a szerző levéltárosa

1919 APR. 19

H GÁBOR
PÉTER 39 évBENEDEK
MIHÁLY 75 évCSAPO
JULIÁNNA 72 évSEBESTYÉN
JULIÁNNA 67 évMIKLÓ
JULIÁNNA 90 évERDEI
FERENC 59 évGYULAI
FERENC 48 évBHALASZ
KATALIN 58 évGYULAI
KATALIN 50 évB BENEDEK
FERENC 42 évM ERDEI
FERENC 64 évK ZSUPON
JANOS 65 évMIKLÓ
ZSUZSANNA 60 évOLAH
FERENC 68 évHALASZ
SAMUEL 62 évMANTAL
FERENC 65 évANTAL
KATALIN 40 évANTAL
FERENC 43 évANTAL
JANOS 45 évG ANTAL
PÉTER 60 évANTAL
LÁSZLÓ 40 évANTAL
FERENC 48 évANTAL
ISTVÁN 49 évANTAL
MIHÁLY 60 évANTAL
PÉTER 44 évK ANTAL
MIHÁLY 59 évGYULAI
LÁSZLÓ 37 évGÁBOR
FERENC 65 évCS SZATHMARI
PÉTER 64 évGYULAI
PÉTER 48 évB GYULAI
FERENC 42 évP BENEDEK
JANOS 43 évBENEDEK
MIHÁLY 68 évP BENEDEK
MIHÁLY 53 évERDEI
FERENC 58 évBENEDEK
PÉTER 39 évP BENEDEK
PÉTER 47 évGYULAI
GÁBOR 63 évP BUNTA
JANOS 49 évILLES
PÉTER 79 évBENEDEK
MÁRIA 80 évF MIKLÓ
SANDOR 49 évANTAL
JANOS 17 évBENEDEK
FERENC 48 évERDEI
MIHÁLY 53 évERDEI
FERENC 24 évERDEI
ZSUZSANNA 63 évBALLA
FERENC 28 évBALLA
FERENC 80 évGYULAI
ISTVÁN 38 évMIKLÓ
KATALIN 26 évI GÁBOR
FERENC 63 évHALASZ
PÉTER 58 évIZSÁK
MIHÁLY 56 évGYULAI
PÉTER 35 évSTOZINGER
SANDOR 47 évOLAH
FERENC 43 évHALASZ
PÉTER 19 évOLAH
JÓZSEF 49 évDMIKLÓ
MIHÁLY 60 évKOVÁCS
PÉTER 44 évNAGY
MIHÁLY 65 évMIKLÓ
KATALIN 20 évGY MIKLÓ
FERENC 64 évH MIKLÓ
FERENC 45 évGY MIKLÓ
MIHÁLY 49 évKÖTELES
MÓZES 50 évMIKLÓ
FERENC 60 évT MIKLÓ
JÓZSEF 38 évKOVÁCS
PÉTER 32 évKOVÁCS
MIHÁLY 61 évSZATHMARI
SANDOR 51 évGFENESI
FERENC 47 évSZATHMARI
ERZSEBET 53 évOLAH
FERENC 38 évOLAH
JÓZSEF 32 évJOLAH
FERENC 54 évOLAH
ERZSEBET 49 évMIKLÓ
ISTVÁN 44 évLORINCZ
JANOS 73 évZSUPON
GÁBOR 46 évSZATHMARI
JANOS 71 évSZATHMARI
FERENC 19 évSZATHMARI
MIHÁLY 64 évPAPP
SANDOR 24 évSZATHMARI
ERZSEBET 24 évP SZATHMARI
FERENC 55 évSZATHMARI
JANOS 60 évM SZATHMARI
JANOS 64 évPAPP
MIHÁLY 41 évOLAH
FERENC 23 év

Az 1919-es áldozatok,
valamint az első és a
második világháborúban
elesett hősök emlékműve
Köröstárkányban

KÖRÖSTÁRKÁNYI MAGYARIRTÁS

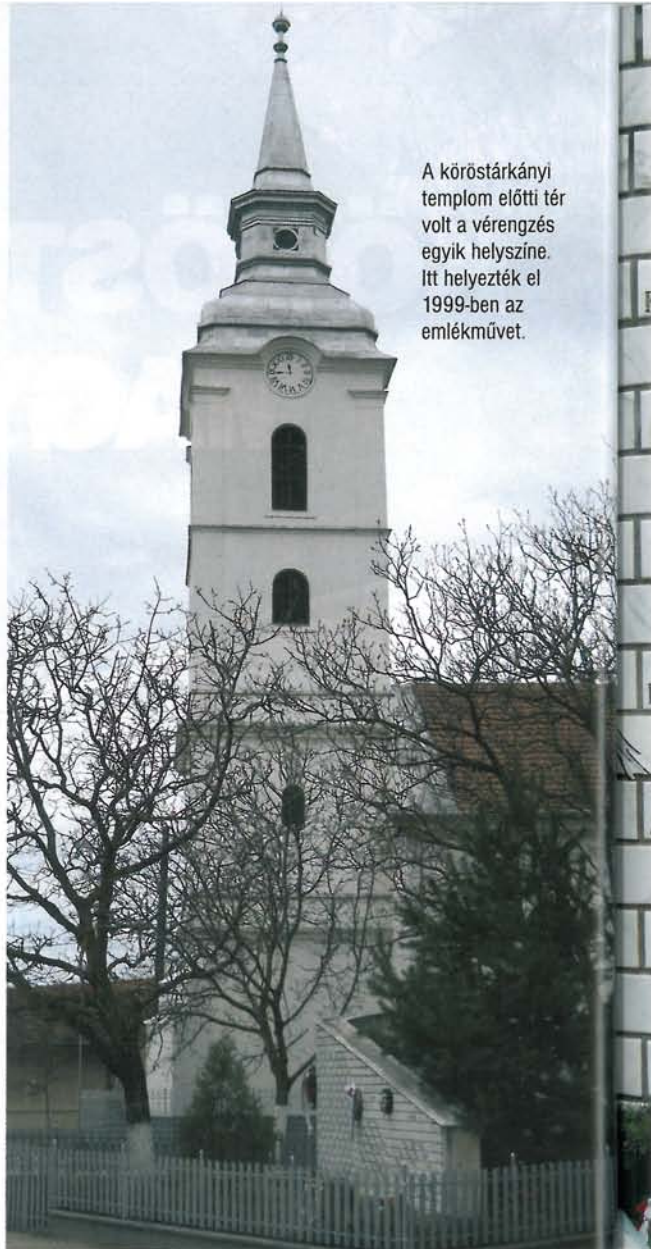

A Fekete-Körös felső völgyében a Székely Hadosztály visszavonulása nyomán előretörő román félkatonai alakulat tagjai mintegy 110 férfit, nőt és gyereket mészároltak le Köröstárkányban és a szomszédos Kisnyégerfalván 1919 nagypéntekjén. A tömeggyilkosság során a románok számos áldozatukat a legbrutálisabb módszerekkel ölték meg.

1919 áprilisában Bihar megyét is elérték az Erdélybe betörő román csapatok. A Székely Hadosztály egységeinek a Nagyváradtól mintegy 70 kilométerre lévő bihari hegyvonulatok stratégiai fontossággal bírtak, ugyanakkor a túlerőben lévő támadók – kiegészülve a helybéli románokkal – fokozatos visszavonulásra kényszerítették a magyar katonákat. A majdnem színromán vidékeken zajló harcok egyik utolsó frontszakasza a Fekete-Körös felső völgyében fekvő szórványmagyar települések, így Belényes, Köröstárkány és Kisnyégerfalva határában voltak. Utóbbi kettőben minden képzeletet felülmúló véres mészárlást rendeztek a románok, miután a Székely Hadosztály egységei visszavonulót fűjtak. Ennek előzménye, hogy a magyar vörös katonák lényegében puskalövés nélkül feladták a csucsa szakszt, emiatt csapdává vált volna a belényesi medence a magyaroknak.

A román történetírás mindmáig elhallgatja vagy félremagyarázza a tárkányi és kisnyégerfalvi etnikai mészárlást. *Constantin Kiritescu* *Istoria pentru întregirea României 1918-1919* (A [területileg] egyesült Románia története 1918-1919) című könyvében az előzményekről viszont kiegyensúlyozott tájékoztatást ad: „A Rasoviceanu ezredes parancsnoksága alatti vegyes különítmény azokból a csapatokból állt, amelyek részt vettek a halmágycsúcsi szoros elfoglalásában – a 9. vadászrezred, egy zászlóalj a belényesi ezredből –, a tüzérséggel áthaladtak a Fekete-Körös völgyében Belényes irányába. A Dealul Mare-i erős állást egy magyar kadéttászlóalj védte, amely különös hősiességgel harcolt, és nagy veszteségei voltak. Másfél órai harc után a kadétoakat menekülésre kényszerítették. A vadászok elfoglalták Dealul [Mare] csúcsát, ahonnan Belényes látható. A kadétoak új ellenállási vonal szervezését kísérelték meg Kristyórnál, de a vadászok heves támadások után napnyugtáig elfoglalták. Cărpinetnél a kadétoak parancsnokát foglyul ejtették, de a zászlóalj maradványai visszavonultak Vaskoh felé, amelyet a mi csapataink éjjel után elfoglaltak. [...] Rasoviceanu különítménye folytatta előrenyomulását Vaskohtól Belényes felé, amelyet gyalogság és erős tüzérség védett. A belényesi ütközet heves volt. Nyégerfalvát és Köröstárkányt az éjszakai ütközet során felgyújtották és elfoglalták.”

A köröstárkányi templom előtti tér volt a vérengzés egyik helyszíne. Itt helyezték el 1999-ben az emlékművet.

Elfoglalni elfoglalták ugyan, de nem gyűjtötták fel. *Koréh Endre* a Székely Hadosztály tábori lelkésze az *Erdélyért – A székely hadosztály és dandár története* című könyvében így ír: „A harcot a nagyváradi honvéd hadapródiskola 17-18 éves tiszti növendékei, III-IV. évfolyambeli derék fiúk vették fel, T. százados parancsnoksága alatt. [Koréh szándékosan nem írja ki azoknak a nevét, akik magasabb funkciókat töltöttek be a Székely Hadosztályban, attól tartva, hogy később megtorlás áldozataivá válhatnak – Sz. Á.]

1919 APR. 19

M GÁBOR
PÉTER 39 évBENEDEK
MIHÁLY 75 évCSAPÓ
JULIANNA 22 évSEBESTYEN
JULIANNA 67 évMIKLÓ
JULIANNA 50 évERDEI
FERENC 59 évGYULAI
FERENC 48 évBHALÁSZ
KATALIN 55 évGYULAI
KATALIN 50 évB BENEDEK
FERENC 42 évM ERDEI
FERENC 64 évK ZSUPON
JÁNOS 65 évMIKLÓ
ZSUZSANNA 60 évOLÁH
FERENC 68 évHALÁSZ
SÁMUEL 62 évM ANTAL
FERENC 65 évANTAL
KATALIN 40 évANTAL
FERENC 43 évANTAL
JÁNOS 45 évG ANTAL
PÉTER 60 évANTAL
LÁSZLÓ 40 évANTAL
FERENC 48 évANTAL
ISTVÁN 49 évANTAL
MIHÁLY 60 évANTAL
PÉTER 44 évK ANTAL
MIHÁLY 59 évGYULAI
LÁSZLÓ 37 évGÁBOR
FERENC 65 évCS SZATMÁRI
PÉTER 64 évGYULAI
PÉTER 48 évB GYULAI
FERENC 42 évP BENEDEK
JÁNOS 43 évBENEDEK
MIHÁLY 68 évP BENEDEK
MIHÁLY 53 évERDEI
FERENC 58 évBENEDEK
MÁRIA 39 évP BENEDEK
PÉTER 47 évGYULAI
GÁBOR 63 évP BUNTA
JÁNOS 49 évILLÉS
PÉTER 79 évBENEDEK
MÁRIA 80 évF MIKLÓ
SÁNDOR 45 évANTAL
JÁNOS 17 évBENEDEK
FERENC 48 évERDEI
MIHÁLY 53 évERDEI
FERENC 24 évERDEI
ZSUZSANNA 63 évBALLA
FERENC 28 évBALLA
FERENC 80 évGYULAI
ISTVÁN 38 évMIKLÓS
KATALIN 26 évI GÁBOR
FERENC 63 évHALÁSZ
PÉTER 58 évIZSÁK
MIHÁLY 56 évGYULAI
PÉTER 35 évSTOZINGER
SÁNDOR 47 évOLÁH
FERENC 43 évHALÁSZ
PÉTER 19 évOLÁH
JÓZSEF 49 évD MIKLÓ
MIHÁLY 60 évKOVÁCS
PÉTER 44 évNAGY
MIHÁLY 65 évMIKLÓ
KATALIN 20 évGY MIKLÓ
FERENC 64 évH MIKLÓ
FERENC 45 évG MIKLÓ
MIHÁLY 49 évKÖTELES
MÓZES 50 évMIKLÓ
FERENC 60 évT MIKLÓ
JÓZSEF 38 évKOVÁCS
PÉTER 32 évKOVÁCS
MIHÁLY 61 évSZATMÁRI
SÁNDOR 51 évG FENESI
FERENC 47 évSZATMÁRI
ERZSÉBET 53 évOLÁH
FERENC 38 évOLÁH
JÓZSEF 32 évJOLÁH
FERENC 54 évOLÁH
ERZSÉBET 49 évMIKLÓ
ISTVÁN 44 évLŐRINCZ
JÁNOS 73 évZSUPON
GÁBOR 46 évSZATMÁRI
JÁNOS 71 évSZATMÁRI
FERENC 19 évSZATMÁRI
MIHÁLY 64 évPAPP
SÁNDOR 24 évSZATMÁRI
ERZSÉBET 24 évP SZATMÁRI
FERENC 55 évSZATMÁRI
JÁNOS 60 évM SZATMÁRI
JÁNOS 64 évPAPP
SÁNDOR 24 évOLÁH
FERENC 23 év

A hadapródok halálmegvető bátorsággal, elszánt kitartással harcoltak az oláh túlerő ellen, míg a Verbőczy-zászlóaljából H. százados, H. főhadnagy és Ba. főhadnagy százada segítségükre nem sietett. A nemzetőri zászlóalj gépfegyverei borzalmas aratást végeztek, támogatva N. és L. főhadnagyok ütegeitől. A magyar erő az oláhok nyomása elől lassan vonult vissza Köröstárkányig, ahol újra felvette a harcot. Ba., Bo. és K. főhadnagyok századai is akcióba léptek, a végső tartalékot pedig az erdélyi csend-

őrök és határrendőrök alkották. Április 18-án, nagypénteken elkeseredett harc folyt. A székelyek géppuskái oldalba kapták az oláhokat, s tüzéségük is kitartott a végsőig. A mérági hegy északkeleti lejtője volt a magyar tüzéségi állás.

Ekkor tudták meg a székelyek, hogy a nagyváradi vörös csapatok, amelyek a Székely Hadosztály csapatait a csucsai frontról eltolvá átvették, egy lövés nélkül elfutottak. Emiatt minden siker dacára is tarthatatlan csapdává vált a köröstárkányi hadállás.

A románok által kiirtott Erdei család Köröstárkányban. Jobbra, a temetői fején jól látható a „gyilkos kezek áldozatai” felirat helye, lekaparását a későbbi román hatalom követelte meg a túlélőktől.

E küzdelemben Köröstárkány népe példátlan hősiességgel vett részt. Férfiak, asszonyok vállvetve harcoltak a székely rajvonalon a magyar szabadságért. De meg is szenvedtek érte úgy, mint 1848-49-ben az erdélyi magyarok. A gyáva oláh elkerülte Köröstárkányt, de másnap békés szándékot színelve közeledett a hős tárkányi néphez. Közérdekű hirdetés meghallgatására gyűjtötték össze a falu népét a község háza elé. Ezalatt *Szakota*, volt kristyóri jegyző géppuskákat rejtett el a szomszéd telkeken.

Mikor már a lakosság együtt volt, megszálltak a gépfegyverek. Percek alatt halomra lőtték a fegyvertelen lakosságot. E rémes tömegmészárlásnak 81 [91 - Sz. Á.] köröstárkányi és 17 nyégerfalvi lakos lett az áldozata [a nyégerfalviakat Nyégerfalván lőtték meg - Sz. Á.]. A köröstárkányi rémségeket betetőzte, hogy Izsák Mihálynak [ő nyégerfalvi volt - Sz. Á.] élve kezét, lábát, nyakát levágták, Szatmári Sándornak (50 éves) szintén a nyakát vágta át. E nemes munka végeztével az oláhok felgyújtották [itt szintén tévedés lehet, mert a falut nem gyújtották fel - Sz. Á.] és teljesen kirabolták a jómódú magyar községet. Az oláh öldöklés következtében, hiteles adat szerint, 204 magyar gyermek jutott árvaságra!

A Fekete-Körös völgyében elesett kis hősök - a nagyváradi hadapródok - és a hősi halált halt székely katonák tetemeit már nem volt, aki elhantolja... Az oláhok kirabolták a halottakat, s a tetemek a kutyák martalékai lettek!"

De most nézzük, mit mondott egy szemtanú, *Gyulai Ferenc*, akit *Beke György* kérdezett meg ottjártakor az 1970-es években, amikor anyagot gyűjtött az *Itt egymásra találnak az emberek* című riportkönyvéhez:

GYF: Nagyapám, *Gyulai István* volt akkor a bíró Tárkányban. Már harminckét esztendeje viselte ezt a tisztséget. Az emberek szerették. Ő volt a bíró a híres választások idején is. De nem voltak itt akkora verekedések, nagyobb hírük lett az újságokban.

BGY: Azt írta Ady, hogy maguk a szomszédos román falvak jelöltje, *Vasile Lucaciu* helyett a függetlenségpárti *Kardos Árpád*ot támogatták, verekedésekkel is.

Nagyot sóhajt. Mintha személyes fájdalma volna a költő hamis ítélete.

GYF: Másért haragudtak ránk a környező falu román lakói. Mert mi jobban tudtunk élni. Tárkány most, a kolhozvilágban is gazdagabb a szomszédos falvaknál. Ezért meg kell ölni minket? Ezt üzengették a román falukból. Majd lesz itt haddelhadd! Meg hogy lepaktáltunk a magyar vörösökkel. Pedig mi igazán féltünk a vörösöktől. Tőlük is féltünk. Itt mindenkitől féltünk. Mint aki szigetre szorul, és körülötte nő a víz, árad a folyó...

BGY: A környező román falvakkal milyen viszonyban álltak 1919 előtt, Ferenc bácsi?

GYF: Úgy hittük, hogy barátságban élünk. Hányan szolgáltak közülük nálunk! Fejszével köszönték meg a kenyerünket! A magyar vörösök idejében nem volt semmi baj, 1919-ben. Utánuk bejöttek a román katonák. Ők se csináltak semmit. Továbbmentek. Másnap azonban, szombat reggel volt, megtelt Tárkány a szomszédos román falvak népével. Mit akarnak tőlünk? - kérdezte tőlük nagyapám, a bíró, aki jól tudott románul is. Nem feleltek. Karjukon fejsze, vállukon puská. Kést is láttam a román legények kezében. Egyiket ismertem is látásból. Kezdték kikergetni házaikból az embereket... Mindenki félt, mindenki ment, oda, ahová parancsolták. A templom elé terelték a tárkányi népet. Volt, aki el sem érkezett a templomig. Megszóltak a puskák. Lőttek mindenkire. Azt kiabálták, hogy az egész Tárkányt kiirtják. Nem tűrik tovább ezt a magyar fészket!...

BGY: Maga mit csinált akkor?

GYF: Átugrottam a kerítésen. Utánamlóttek, de nem találtak el. Azóta is kínozik a belső vád, hogy elszaladtam, magukra hagytam őket... Éjszaka csend lett... Másnap egy asszony jött ki a szőlőbe, sokan bujkáltunk ott, az az asszony mondta, hogy Belényesről valamiféle

román urak érkeztek, és megparancsolták, nehogy több magyar halál essék Tárkányban... Délutánig nem hittük ezt el. De a puskák csakugyan nem szólaltak meg többé... Lementünk a faluba. Lementünk temetni. Kilencvenhárom halottunk volt Tárkányban. A legtöbb szegény ember. A szomszédos Nyégerfalván is temettek vagy tizenkilenc magyart. Nagypámat, a községi bírót, Gyulai Istvánt, az ő két fiát, két vejét és két unokáját. A mi házunkból hetet temetünk egyszerre. Hetet!

Hosszú hallgatás. Majd Gyulai Ferenc bácsi:

GYF: Azóta a tárkányiak ereje, bátorsága felköltözött a temetődombra. Azóta olyan gyávák vagyunk, mint a riadt bárányok. Fáj valami, bosszant, mondanánk ezt vagy azt, mert érezzük, hogy igazunk van, de felnézünk a dombra, és belénk szakad a szó...

Koréh Endre leírása és Gyulai Ferenc szemtanú vallomása közt van némi eltérés, de ezek nem döntő jelentőségűek. Jelen írás szerzője a

90-es években az utolsó két élő szemtanúval beszélt, akik Gyulai Ferenc állításait erősítették meg. Ők sem cáfolták a brutális kínzásokat. Volt olyan áldozat, akinek először az ujjait vágták le, majd fokozatosan a végtagjait. Egy fiatal nőt, *Szatmári Erzsébetet*, élve temettek el.

A gyalázatos gyilkosságokra évtizedekig nem volt szabad emlékezni, olyannyira nem, hogy a temetőben lévő sírkövekről a román kommunista hatalom lekapartatta az 1919. április 19-ét, valamint azt, hogy az elhunyt „gyilkos kezek áldozata” lett. Igyekeztek eltüntetni még az emlékét is a vérengzésnek. Ahogy a szemtanú is mondta: félelmet ültettek az emberek szívébe, ezt a félelmet csak 1999-re tudták némelyek levetkőzni. Gyűjtést indítottak, és 1999 augusztusában sikerült felállítani az emlékművet a 1919-es öldöklés során, valamint az első és második világháborúban elhunyt tárkányiak emlékére. Azóta itt emlékeznek meg minden évben nagypénteken az áldozatokról.

Szakács Árpád

Pusztuló évszázados szomorúfűz Kisnyégerfalva bejáratánál. 1919-ben ennél a fánál végezték ki a helyi magyarokat. Ma egy ház udvarán áll.

AKIRŐL ZÁSZLÓAL- JAT NEVEZTEK EL: VERBŐCZY KÁLMÁN

Verbőczy Kálmán erdélyi származású református családban született 1888-ban Debrecenben, Győrben halt meg 1967-ben. A gimnázium első négy osztályát Kolozsváron, a honvéd hadapródiskolát Nagyváradon végezte el. 1906-tól 1942-ig aktív katonatiszt volt, nyugdíjazása után, 1944-ben reaktiválták. 1928-ban nősült, *Gróf Irén* tanítónőt vette feleségül, házasságuk gyermektelen maradt.

1914. augusztus 25-én a galíciai Podhajcénál sebesülten orosz fogságba esett, 1918 májusában megszökött, majd frontszolgálatra jelentkezett. Az első világháború utolsó szakaszában Kolozsváron, a 21. honvéd gyalogezred pótzászlóaljának század-, majd félzászlóalj-parancsnoka. A forradalom után szétszéledő ezredből sikerült összetartania egy századnyi erőt, amely magját képezte a kolozsvári magyar nemzetőrzászlóaljnak. Ez a Székely Hadosztály része lett, 1918 decemberétől Verbőczy-zászlóaljként emlegették. Verbőczy százados alakulata – a kolozsvári nemzetőrökön kívül – a megszállott területekről visszavonuló csendőrökből, nemzetőrökből, hadapródiskolásokból verbuválódott.

Zászlóalja 1918. december végén utolsóként hagyta el Kolozsvárt, 1919 januárjában részt vettek az Egeres-Bánffyhyunad vidékén végrehajtott ellentámadásban, márciustól – a hadosztály kötelékéből kiemelve, de annak vonalában, legdélibb szakaszán – Belényes, Vaskoh környékén állomásoztak, ott érte őket az áprilisi román offenzíva. A túlerő elől harcolva visszavonuló alakulat részei Püspökladányban egyesültek, majd Tiszafüreden – már a Vörös Hadsereg kötelékében – kerültek hídfebe.

A hídfe eleste után Verbőczy a fegyvert le nem tévő székely csapattörödékek újjászervezését irányította. Részt vett a Tokaj visszafoglalásáért folytatott, majd a branyiskói harcokban, a tiszai offenzívában. A Vörös Hadsereg támadásának

összeomlását követően Verbőczy Miskolcon átvette az összes székely alakulat feletti parancsnokságot, kivonta azokat a vörös kötelékből. Egeren, Vácon, Esztergomon át a Nyugat-Dunántúlra vezette csapatait, ahol betagozódtak a Nemzeti Hadseregbe. Verbőczy és katonái szeme előtt egy cél, egy eszme lebegett: a hon, a területi integritás, Erdély védelme. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy a tétlenséget elunó (a románok elleni katonai akcióban bízó) fiatal tisztek körében 1920 tavaszán – vélhetően Verbőczy kezdeményezésére – leszerelési mozgalom indult el. Ez lehetett az oka annak, hogy hősrünk nem haladt túl gyorsan a ranglétrán a későbbiekben, 1931-ben lett alezredes, ezredesként ment nyugdíjba. 1945 után járásbírságokon dolgozott, telekkönyvi ügyekkel foglalkozott. 1951-ben Hunyára (Békés megye) telepítették ki.

Nyugdíjas szolgálati idejébe csak a járásbírsági munkaviszonyát számították be, a honvédségben eltöltött harminchat évet nem. Kiváló katona, karizmatikus személyiség volt, akinek személyes sorsa jól példázza a demecseri fegyverletételnél jelen nem volt, azt el nem fogadó katonák sorsát.

Gottfried Barna

HÁTBA TÁMADOTT SZÉKELYEK

A Székely Hadosztály a kezdet kezdetétől rendkívül nagy ellátási nehézségekkel küzdött. Ráadásul a tanácskormánytól érkező fegyvereiket ismeretlenek gyakran használhatatlanná tették, sőt esetenként a Budapestről irányított vörös katonák meg is támadták őket. A két tűz közé került hadosztály végül kénytelen volt letenni a fegyvert.

A Székely Hadosztály a kezdet kezdetétől rendkívül nagy ellátási nehézségekkel küzdött. A szervezni kezdett önkéntes alegységeket csak a korábbi helyőrségi készletből rendelkezésre álló – kevés és szegényes – eszközökkel tudták ellátni, s nemcsak a fegyverzet-, hanem a ruházat- és élelmiszerellátás is teljesen elégtelennek bizonyult. Mivel a szervezés éppen a tél elején kezdődött meg, alapvetően szükséges lett volna a téli hadviseléshez nélkülözhetetlen ruházat – a későbbi „mikádó” elődje, a bekecsszerű, prémes, rövid és bélelt téli kabát, a vastag alsók, kesztyűk és bakancsok – beszerzése.

Hogy milyen a téli időjárás a történeti Erdély határán, a Királyhágón és környékén, azt nemcsak a helybéliek sok évszázados tapasztalatai, de Kós Károly szugesztív leírása is érzékelteti. A nagy író az 1919 című, a Székely Hadosztály előtt tisztelgő elbeszélésében megidézi 1918-19

fordulóját, azokat a januári heteket, amikor „a hideg legalább tizenöt fok a zérus alatt”, de még később is „gyalázatos az idő [...], hó hullott meg suhogott az eső; fújt a szél hol erről, hol arról. Nappal olvadt, éjjelente fagyogatott. Olyan síkság [síkosság – D.L.] lett, hogy az álatokat alig lehetett itatni. Erdőre se szánnal, se szekérrel.”

Eközben pedig, ahogyan *Benedek Elek* jellemezte a helyzetet, „a régi Erdély nyugati szélein székely katonák őrzik a határt, éhesen, rongyosan, s a Székely Nemzeti Tanács hiába könyörög kenyeret, ruhát, muníciót. Bőhm, a hadügyminiszter [...] aki «határtalanul» szereti a hazát, tán nem egészen ok nélkül fél attól, hogy a felmuníciózott székely katonák egyenest Pestre jönnek rendet csinálni.”

Mivel a hosszan kanyargó frontvonal jóformán teljes hosszában román többségű vagy legalábbis erősen vegyes lakosságú vidéken haladt keresztül, az elhagyatva küzdők nemigen reménykedhettek a jólelkű és hálás népeknek köszönhető, folyamatos élelemhez jutásban. (Amikor 1919 májusában Szatmárból és Szabolcsból kelet felé, a Királyhágó körüli román falvakon – alig három hete még harcáláspontokon – hurcolják keresztül az elfogott, fegyvertelen székely harcosokat, szerelvényük ott a tanúk emlékezése szerint „a lakosság durva szitkai között” vonul át.)

Az elképesztő helyzet függetlenséért készíti a tisztet: a nyári zubbonyokban, kopott, vásott bakancsokban fagyoskodó legénység előtt időről-időre kibontják szegényes úti-

bőröndjeiket – és kiosztják maradék fehérneműiket...

A 21. és a 32. ezred katonatanácsa írásban rögzítette, hogy a frontvonalat védő csapatostek „teljesen lerongyo-

lódtak és fehérnemű hiányában eltetvesedtek. A kormánybiztos úr [Pogány József – D. L.] volt az, aki a különféle ruhák és fehérneműk kiadását és elszállítását megakadályozta.”

Kratochvil Károly hadosztályparancsnok munkája igen tekintélyes mértékben a hadosztály ellátásáért folytatott kéréselésekben, intézkedni próbálgatásokban merült ki. Egy jellemző irat a sok közül: „Debrecen 64/1919 [...] A románok Szatmárnémeti megszállásában minden eszközzel meg lesznek akadályozva. Soha oda nem jutnak. Kérem azonban hadügyminiszter úr hathatós, sürgős támogatását, hogy gyalogsági és tüzérségi lőszert, puskát, ágyúalkatrészeket kapjunk, ezekben hiányt szenvedünk. E nélkül feladatunkat teljesíteni nem tudjuk.” Emellett természetesen folya-

A legtragikusabb persze a harchoz elengedhetetlen fegyverellátás hiánya volt

Fényes László

matosan foglalkozott az elkerülhetetlen, szükséges szervezési-irányítási feladatokkal is, de sajnos, legtöbbször ezek elemi előfeltételeit éppen a nélkülözhetetlen felszerelési-ellátmányi gondok – mai szóval: logisztikai nehézségek – jelentették. Egyszemélyes, folytatólagos külön háborút vívott Budapesttel, hogy a hadianyag-szállítás ne csökkenjen, vagy legalább folyamatos legyen. „Felfogása az volt – írja róla Stomm Marcel –, hogy a budapesti kormány felé hangsúlyozni kell: a székely hadosztály kizárólag a románok ellen szervezkedik, erre égető szükség van Magyarországnak keletről való megvédése végett, illetve azért is, hogy a magyar kormány Budapesten maradhasson.” Kratochvil tehát megpróbálta megmagyarázni a Károlyi-kormánynak: nekik is elemi érdekük lenne a románok megállítása és visszaszorítása, hiszen előrenyomulásuk az ő végüket is jelenti. Csakhogy *Károlyi Mihályéknak* fontosabb volt a szentnek kikiáltott pacifizmus eszménye és még inkább az antantnak történő szolgálai megfelelés.

A legtragikusabb persze a harchoz elengedhetetlen fegyverellátás hiánya volt. A Székely Hadosztály fegyverzete megfelelő lőszerutánpótlás esetén úgy-ahogy még talán elegendő is lehetett volna, azonban az állóharc kisebb-nagyobb ütközetei, a járőrözések, rajtaütések, vállalkozások folyamatosan csökkentették a muníciókészletet. Ezen a területen kellett szembenézniük a legvérlázítóbb szabotázzsal – már nem hanyag nemtörődömség vagy eszelős

„eszmei ellenérdekeltség” által megideologizált ellátatlansággal, hanem gonoszul kitervelt, előre kiszámított, nyíltan ellenséges árulással szembesültek. *Jancsó Benedek* számol be a megdöbbentő – és távolról sem egyedi – esetről: a tüzérségi lövegek rakodásakor derült ki, hogy szállítás előtt vagy alatt az irányzékokat leszerelték róluk, ezzel teljesen használhatatlanná váltak..

A Károlyi-kormány időnként kifejezett parancsban is meg akarta tiltani a Székely hadosztálynak a küzdelem folytatását. Több székely tiszt írásban rögzítette a korábban az Est című lapnál dolgozó *Fényes László* újságíró decemberi és januári ténykedését, akit Károlyiék a nemzetőrség szervezési munkálataihoz neveztek ki kormánybiztosnak, hogy ott – miként Jancsó Benedek fogalmaz – „a különböző katonai csapatok között némi rendet csináljon és egységet teremtsen.” Egyik legelső akciója az volt, hogy alig néhány nappal az októberi puccs után felszolta a kolozsvári ún. tartalékszázalját, amelynek parancsnoksága és legénysége önként vállalta, hogy a mind zűrzavarosabb időkben ellátja a karhatalmi feladatokat és így biztosítja az egyre fenyegetőbb román lázongásokkal szemben a magyarság védelmét. Erdély különböző pontjain legalább két-háromezres lehetett azoknak a mindenholon Kolozsvár felé igyekvő székely csapatoknak a száma, akik kezdetben értelemszerűen szervezetlenek voltak, nemhogy egységes vezetésük, de fegyverzetük és felszerelésük sem (vagy alig) volt. Igen tanulságos Jancsó Benedek tanúságtétele: „Fényes László ahelyett, hogy a legszükségesebbekről gondoskodott volna, inkább arra törekedett, hogy a székely csapatok önállósága megszűnjék és vagy a nemzetőrség, vagy a fennálló honvédezek kötelékéibe osztassanak be. E törekvést a székely csapatok tisztjei a legnagyobb bizalmatlansággal nézték [...], nagy részük Erdély elvesztéséért, vagyis, mint ők mondják, Erdély elárulásáért ma is őt teszi felelőssé.”

Később még maga Fényes László is elismerte, hogy az erdélyi parancsnok úgy vélte: ha a Maros-vonalra december 16-ig felvonult és tovább gyülekező román csapatokkal szemben legalább egyötödnyi erőt tudnak szembeállítani, meg lehet kísérelni az ellenállást. „Ehhez könnyű- és nehézfegyverzet s muníció kellett volna” – teszi hozzá *Raffay Ernő*. „Telefonáltak Károlyinak, Kratochvil futárt is küldött Budapestre a telefonon nem közölhető részletes információkkal – de hiába. Kratochvil a németektől kívánta a tüzérségi felszerelést beszerezni, de ők a nehézfegyverzet jó részét eladták a román hadseregnek, mivel hazaszállítani úgyszem tudták volna. Ilyen körülmények között jött a parancs a fővárosból: engedelmessé kell az antant követeléseinek.” Ez a követelés előbb arra vonatkozott, hogy a román hadsereg a Marost átlépve újabb, óriási erdélyi területeket szállhasson meg.

Fényes „népszerűségére” fölöttébb jellemző, amit *Koréh Endre*, a Székely Hadosztály tábori lelkésze örökölt meg az utókornak: december 7-én a tövisi állomás környékén táborozott 40 német ágyú. A parancsnok ezredes azzal a kéréssel fordult a jelenlévő magyar tisztekhez: hadd lövesse a közeli Balázsfalvát, mivel tudomására jutott, hogy a románok az elfogott német katonákat kegyetlenül megkínózzák. Mielőtt választ kaphatott volna, az odaérkező Fényes azonnal leállította a készülő akciót, mondván, a mostani helyzetben csak a pacifizmus segíthet, szó sem lehet támadásról. A katonák erre megragadták Fényest, hogy a Marosba dobják. Csupán a jelenlévő *Bocz Miklós* százados és Jancsó József főhadnagy fellépésén múlt, hogy a kormánybiztos életben maradt... Később Jancsó így emlékezett az esetre: „Akkor még Fényest csak mint újságíró, hírből ismertem. Most már belátom, milyen tévedésbe estem, amikor a bőrét megmentettem, hiszen nem kellett volna egyéb, mint egy kis egyéni akció, és Erdély sorsát megfordíthattuk volna.

Böhm Vilmos és Stromfeld Aurél

Negyven prima ágyú, bőséges lőszer... hiszen az oláhoknak ennyi tán még odahaza sem volt.” (Fényest a kommun bukása után a Tiszagyilkosságban való bűnrészesség vádjával perbe fogták, 1926-ban emigrált és haláláig nem is tért haza.)

A csuca, királyhágói fronton vívott ütközetek közben a budapesti hadügyminisztériumból időről-időre érkeztek a különféle figyelmeztetések, sokszor egymásnak is ellentmondó – de majdnem mindig valamiféle visszavonulást, megállást, megadást jelentő vagy legalábbis erre utaló – parancsok, észrevételek, „elemzések”. Úgy tűnik, mindezek „nyomatékosítására” szolgáltak a makacsul ismétlődő elégtelen lőszerutánpótlás-szállítások, a hadosztály hiányos, rossz ellátása. Így is „nevelni” próbálták a budapesti forradalmárok eszmei nivójához fölérti képtelen, éretlen, ideológiailag fejletlen, hebehurgya székely katonatömeget...

Kratochvil március legelején *Stromfeld Aurél*nak is kifejtette, mennyire létfontosságú len-

ne a székely csapatok megfelelő felszereltsége, „különben nem lehet biztosítani a hadosztály harcképességének fenntartását.” És ha így történné, a románok ezt azonnal kihasználnák, könnyen eljutnának a Tiszántúlra, sőt, azután Budapestre is. „Különösen akkor, ha a magyar kormány a kommunizmusra tér át, amit román részről igazolásként fognak felhasználni Magyarországnak mint veszélyes bolsevista területnek a megszállására.” Elmagyarázta, hogy azt a harci feladatot, hogy időt biztosítson egy átfogóbb, hatékonyabb honvédelmi gyakorlat kialakítására, a hadosztály csakis megfelelő felszereltség esetén képes ellátni. Ezzel kapcsolatban azonban semmiféle illúziója nem volt, sőt: „a jelen vagy a következő kommunista kormánynak különösképpen nincs érzéke a hazafias felfogás és Magyarország jelen katasztrofális helyzetének elhárítása iránt. Az ő érzésük a Moszkva diktálta bolsevista internacionalizmus érzése és ennek a rendszernek a kiszolgálása.”

A kommün március 21-i hatalomra jutása után a helyzet még rosszabbra fordult, egyúttal rövid időn belül drasztikusan igazolta a parancsnok illúziótlanágát. A tanácskormány a legkönyörtelenebb formában megvalósította és kiteljesítette azt, amit Kratochvil segédtisztje, *Stomm Marcel* százados a Stromfelddel folytatott tárgyalások summázataként így fogalmazott meg: „az a benyomásom alakult ki, hogy a Székely Hadosztály aligha számíthat a magyar kormány támogatására, már csak azért is, mert a hadosztály tisztjei és legénysége távolról sem voltak kommunista felfogásúak, éppen ellenkezőleg, kommunistaellenesek voltak, amit sokáig leplezni Budapest felé már nem lehetett. Éppen ezért kétséges, hogy Stromfeldnek sikerülni fog-e a támogatás további biztosítása.”

Most már nem közömbös nemtörődomségről vagy alattomos kiéheztetésről, hanem nyílt, ellenséges szembenállásról volt szó. A legfeltűnőbb – a bolsevik gyakorlatra persze nagyon is jellemző – különbség a korábbi hónapokhoz képest az volt, hogy a rosszindulatú és ostoba „hivatalos hozzáállás”, a felsőbb kormányzati vezetés stílusa az esztelen, őrült, de annál hevesebb és kitartóbb agitáció, a permanens propaganda bevetésével egészült ki. Komisszárok különítményei jelentek meg a harcoló székely

egységeknél, „hogy a székely katonákat vörössé gyúrák át. Sikerült is megbontaniuk a maroknyi sereg egységét” – kommentálta Benedek Elek. A politikai biztosok feladata volt a katonák ellenőrzése is: megpróbálták rávenni őket a rendfokozati jelzések megszüntetésére és a nemzeti jelképek és színek elhagyására – sikertelenül. A jellegzetes Bocskai-sapkát a tollal, a piros-fehér-zöld szalagot vagy éppen a galléron viselt rendfokozatot már afféle csakazértisből is makacsul hordták. Arról nem beszélve, hogy midőn a vadítónál is vadítóbb agitációs szónoklatok elhangzottak, bizony elég tipikusnak mondható az eset, hogy „egy ideig hallgatták a székely katonák a borzas agitátort, de aztán megunták. Egyikük felállt és a nagyszámú közönség füle hallatára odakiáltotta: - Hallja az úr, eddig csak eltűrtük, hogy itt mindenfélét összehordjon, de azt mondom, hogy mű tisztességes, hazafias székelyek vagyunk, akik szeretjük a hazánkot. Hát most már elég legyen, mert megyünk a puskákért!” Gyakran a tiszték mentették meg a komisszárokat a felkoncolástól – voltak azonban, akik a legénység által székely körvasútnak nevezett Szamosban végezték... (Majdnem így járt a kommunista időkben híressé tett *Karikás Frigyes* is, *A 39-es dandár* című, későbbi filmre is vitt mű szerzője, akit a harmincas évek végén aztán *Sztálin* végeztetett ki.)

Az április 16-i frontáttörést megelőzően a Királyhágó térségében a 21. ezredet két, ún. nemzetközi vörös zászlóalj váltotta fel – a székelyek legnagyobb megdöbbenésére a több mint kétes elemekből álló alegységek harcosai ténykedésüket rablással és erőszakoskodásokkal kezdték, a román támadás megindulásakor eszeveszett, muníciópazarló, pánikszerű összevissza lövöldözéssel folytatták, majd gyáva és bőszt megfutamodással fejezték be. Igaz, már a harcok előtt a székely sóhajtásra, hogy bizony szívük szerint igazából nem itt, a történeti Erdély nyugati határán, hanem odabenn, a szülőföldön küzdenének és halnának meg akár – a vörösök értetlenül vágta oda: döglöjtek meg, ahol akartok...

„A Vörös Hadsereg, ez a plakátokkal és felvonulásokkal verbuvált gyűlévész csürhe”, miként *Herczeg Géza* írja, a hadügyi népbiztosság 18-i jelentése szerint is olyan állapotban volt,

hogy a katonák „be voltak rúgva és izgágáskodtak, hogy nem mennek a frontra [...], a vezetésben fejtelenség és teljes katonai tájékozatlanság mutatkozik [...], a csapatokra számítani nem lehet, mert ezek fegyvert, felszerelést és vörös jelvényt elhagyva, vad csorda gyanánt özönlenek vissza.”

A frontvonal összeomlása után óriási volt a rémület a kommunisták soraiban: és mivel Kratochvil parancsnok kerek-perec megtagadta, hogy őket felhasználva, az ő húsukon-vérükön másszanak ki a csávából a Tiszántúl védelmében a vörösök (nem vette át a debreceni és nagyváradai „proletár hadosztályok” parancsnokságát, és nem helyezte át bázisát Debrecenbe – mondván, „az oláh előrenyomulás idején a csapataim közt a helyem”), az addig is szörnyű ellátás katasztrófálissá vált. Rendszeresen kirabolták a Székely Hadosztály hátában az élelmiszer-szállítmányokat, a lőszerutánpótlást egyszerűen beszüntették, és a szó szoros értelmében mindent fel- és letartóztatni igyekeztek, ami a hadosztályhoz ment vagy onnan jött. A székely katonákat minduntalan megpróbálták lefegyverezni, olykor elfogni is – egyre gyakoribbak lettek az összetűzések, különösen a hátrébb helyezett hadtáp-alakulatok és a sebesültekkel levő egészségügyisek estek áldozatul a vöröszászlós hordák banditizmusának.

Jancsó Benedek megírja, hogy a Vörös Hadsereg több parancsnoka „bandáiknak azt az utasítást adta, hogy a visszavonuló székeleyeket támadják hátba.” Már az Alföld északi peremére viasszasorulva harcoló egyik tiszt naplójában olvasható: „a Mátészalka felé vezető úton megcsonkított székely katona teteme fekszik [...] bőre felvágva combján, mellén só hintve a sebekre, szúrás szúrás mellett. A Kraszna és a Szamos székely katonákat úsztat a Tisza felé.” Április 23-án a Nyírbátor előtt a románokkal csatázó egységet is hátba támadják, el is döntve ezzel a csata sorsát... Eközben a hadügyi népbiztosság arra utasítaná a kivézt, ellátatlan és többszörösen elárult Székely Hadosztályt, hogy Rakamaznál csatlakozzék a Tisza mentén álló Vörös Hadsereghez.

A két tűz, két malomkő közé szorult vezetés nem tehetett mást, mint hogy – elfogadható feltételeket kicsikarva – 26-án Demecsernél leteszi a románok előtt a fegyvert. Kratochvil

BE A VÖRÖS

Károly hősies szépségű, méltatlanul kevésbé ismert hadparancsa leszögezi:

„Nagyhangú ígéretekkel biztatott Benneteket a jelenlegi kormány a harcra, segítséget erős vörös csapatokban is ígérve Erdély felszabadítására. A kormány azonban semmiféle ígéretet be nem tartott. Ti sem ruhát, sem felszerelést nem kaptatok. Azok az úgynevezett segítő vörös csapatok ahelyett, hogy hálásan elismerték volna hónapok óta tartó nehéz küzdelmeteket és segítségekre siettek volna, ellenséges érzülettel viseltetnek irántatok. Hogy hogyan dolgoztatok és viselkedtetek Ti, ezt Ti magatok tudjátok a legjobban. A Székely Hadosztály részére biztosított élelmiszervonatokat a vörös katonák kirabolták, éppúgy a 21. székely csoport gazdasági hivatalát, pénzzel és élelmiszeri cikkekkel együtt. Azon pénzt és élelmiszert rabolták el, amely a székely katonák részére volt szánva. A hős székely sebesülteket bántalmazták, Titeket kigúnyoltak, tisztjeiteket megalázták, vádakkal illeltek Benneteket, géppuskákkal támadtak meg székely katonákat. Rosszabbul viselkedtek Veletek szemben, mint az eddig harcban volt ellenségeitek.”

Különös utójáték zárhatja le a Székely Hadosztály kommunisták általi elárulatásának fejezetét. Kratochvil a csapatokat a Demecser körüli helységekre irányítja, hogy ott várják meg a fegyverletételi tárgyalások fejleményeit. Addig ún. szálláscsoportonkénti beosztásban észak, kelet és dél felől a románok, nyugati irányból a vörösök ellen kell biztosítaniuk magukat. Alig jut el a parancs a csapatokig, telefonhívás érkezik Nyíregyházáról. A vonaltúlso végén *Pogány (Schwarz) József*, a vörösök hadügyi népbiztosa. A telefonnál Stomm százados, segédtsízt jelentkezik. A főelvtárs Kratochvillal akar beszélni. „Tájékoztatomra, hogy Kratochvil ezredes jelenleg a csapatoknál van szemlén, *Siménfalvy* őrnagy hadosztály vezérkari főnököt hívatta a telefonhoz, mire azt a választ adtam, hogy a vk. főnök teljes kimerüléssel és szívrohammal súlyos állapotban fekvő beteg.” Ilyen fokú impertinencia hallatán *Pogány* dühbe gurult. Közlölte Stomm-mal, hogy akkor majd ő személyesen megy, és „rendet fog csinálni a hadosztálynál.” Stomm higgadtan felelt: visszatértek mindezt természetesen jelenteni fogja a parancsnoknak. *Pogány* jelentkezése keltett némi nyugtalanságot: ismerték már annyira a vörösöket, hogy sejtették, mi várható... Nagyon is elképzelhető volt, hogy a népbiztos nagyszámú fegyveres kísérettel érkezik. „Magamnak is uralkodnom kellett idegeim felett a telefonálás alatt – vallja meg Stomm –, de nem kell miatta különösebben aggodalmaskodnunk. A telefonálás után, amely különben az utolsó érintkezés volt a székely hadosztályparancsnokság és a nyíregyházi vörös hadosztályparancsnokság között, intézkedtem, hogy a nyíregyházi út felőli községegyélyt egy székely század géppuskákkal azonnal szállja meg, s a Nyíregyháza felől jövő gépkocsikat azonnal vegye tűz alá, megakadályozandó, hogy akár csak egy gépkocsi is Demecsert elérje.” Mire Kratochvil a szemléről visszatért, már csak egyetlen dolga maradt: helyeslőleg bólintani segédtsíztjének intézkedésére. *Pogány* elvtárs pedig, talán mondanunk sem kell, el sem indult Nyíregyházáról Demecserre. Meglehet, emlékeztették, hogy egy vörös zászlóaljat nemrégiben éppen a közelben semmisített meg a Székely Hadosztály...

Domonkos László

A SZÉKELY HADOSZTÁLY „ÁRULÓ MAGATARTÁSA”

A magyar történelem legsötétebb figurái közt szerepelnek a Székely Hadosztály tagjai a marxista történetírásban, vezetőiket kizárólag árulókként mutatják be az 1945-90 között megjelent írások. Nem sikerült árnálnia a képet az 1985-ben kiadott Magyarország hadtörténete című könyvnek sem. A kétkötetes mű főszerkesztője, *Liptai Ervin*, a kommunista rendszer udvari történetírója, saját magára osztotta azt a feladatot, hogy megírja a Tanácsköztársaság korának hadi eseményeit, amelyben a hadosztállyal is foglalkozik.

A bolsevik típusú rendszer nagy vívmányainak és *Kun Béla* személyének népszerűsítésében elévülhetetlen érdemeket szerzett történész is árulónak tartja a hadosztályt. A katonák megbecsáthatatlan bűne, hogy nem voltak fogékonyak a kommunista eszmékre, holott két zászlóaljat is vezényelt közéjük a Hadügyi Népbiztosság azért, hogy „az alakulat politikai arculatát kedvezőbbé tegyék. Ezek az intézkedések azonban nem tudták elhárítani az árulást és katasztrófát, amely részben ebből következik.” (sic!) *Pogány József* egyik beszédéből például azt emeli ki, hogy „erősen támadta a Kratochvil ezredes által vezetett székely csapatok parancsnokait reakciós magatartásuk miatt”. Szerinte a román támadásnál „a székely különítmény parancsnoksága nem akart ellenállni.” Ezzel szemben a „hősiiesen küzdő” vörös katonák például a csucsa szoros „feladására kényszerültek”. Valójában egy puskalövés nélkül elfutottak a románok elől, emiatt kellett a Fekete-Körös-völgyi állásaikat feladniuk a székelyeknek, nehogy hátba támadja őket az ellenség. Egy szó sem esik arról, hogy a kormány tehetetlensége miatt a legsúlyosabb ellátási nehézségekkel küzdött, és a legembertelenebb körülmények között harcolt a hadosztály. *Liptai* szerint „a székely különítmény azonban folytatta áruló visszavonulását, és 18-án feladta Nagykárolyt.”

Noha a *Liptai* által főszerkesztett kiadvány hemzseg a hasonló félretájékoztatásoktól, mindmáig a történelemoktatás kötelező könyvészetének része az egyetemi szakokon. *Liptai Ervin*, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum nyugalmazott főigazgatója vezérmagyai rendfokozatban, az MTA doktoraként tölti jól megérdemelt nyugdíjas éveit.

Szabó Gábor

Kratochvíl Károly

Kratochvíl Károly 1869. december 13-án született a morvaországi Brünnben (ma Brno, Csehország). Merő véletlen, hogy itt látta meg a napvilágot: édesapja, a kőszegi származású *Kratochvíl József* hivatásos katonatiszt lévén, a debreceni 39. gyalogezred őrnagyaként éppen itt teljesített szolgálatot. Nemsokára Bécsbe, majd Eszékre került, 1875-től pedig Erdélyben, Brassó városában a 23. honvéd zászlóalj parancsnoka lett. Tévedés tehát morva származásúnak vélni a különben valóban morva eredetű vezetéknévvel rendelkező Kratochvíl Károlyt: a családnak semmiféle korábbi vagy későbbi kapcsolata nem volt Brünn városával.

Károly édesapjával és annak tiszt-társaival részt vett a kilovaglásokon, a különböző gyakorlatokon – egyszerre ismerhette meg a korabeli katonaéletet és a gazdag szász–magyar város, illetve a véle szomszédos Székelyföld szépségeit. Előbb magyar katolikus népiskolába járt, majd a helybéli polgárok csemetéinek egyik fellegvárában, a nevezetes Fekete templom melletti szász reálban folytatta tanulmányait. Jó néhány később meglehetősen gazdagságra szert tett osztálytársával tartott barátságot – jelentős hatással volt rá a szászok szívóssága és összetartása. Hatvannégy éves fejjel így vallott bölcsőhelyéről: „gyermekkori első komoly gondolataim Brassóban fakadtak, ott nyertem első benyomásaimat, ott szívtam a Székelyföldön azt a paradís, illatos kárpáti levegőt... Ez az első és maradandó, benyomásokban dús idő egész életemre kihatótt. A szívembe mélyen bevésődött legszebb emlékeim ezekből a boldog időkből származnak.”

A PARANCSNOK

Szentkereszthegyi Kratochvil József természetesen a katonatiszti pályára szánta fiúgyermekét: Károly 1884-ben, 15 évesen Morvaországba, a máriafehértemplomi katonai főreáliskolába került. Két év múlva elveszítette édesapját: a custozzai hős aránylag fiatalon, 54 éves korában Grazban adta vissza lelkét terem-tőjének. Ez az élmény nagyban meghatározta a kamasz fiú karakterét: alighanem a későbbi életpálya sok „katonás” eleme ekkor szilárdult meg Kratochvilban, akire kis kora óta erőteljesen hatott édesapja személyisége. A bécsújhelyi katonai akadémia elvégzése után Komáromba, a Jenő királyi herceg nevét viselő 48. gyalogezredhez helyezték csapatszolgálatra, itt avatták hadnaggyá. Négy évet töltött itt, majd 1894-ben – már főhadnagyként – a bécsi hadiiskolába, a Monarchia vezérkari tisztképző intézményébe küldték. Ebben a megისტiztetésben pedig már a kitűnő tisztek közül is csak a legkiválóbbak részesültek: a hadiiskola bevalottan a katonai elit utánpótlását biztosította.

Kratochvil 1896-ban végzett, két év múlva már százados. Újabb négyévnyi csapatszolgálat következett, nem is akárhol: az 1878-ban okkupált Boszniában, a horvát-montenegrói határvidéken, az Isten háta mögötti Trebinjében a 2. hegyi dandárnál. Itt alkalma nyílt a balkán és a délszláv ügyek mélyebb megismerésére – minderről később számos figyelemre méltó tanulmányban foglalta össze tapasztalatait. Innen a nyugodalmasabb miskolci 5. ezredhez került, itt szolgált 1900 szeptemberéig, amikor felvették a vezérkarba. Ekkor érte az a szintén életre szóló fordulat: alig harmincéves fejjel meghívták tanárnak a pécsi hadapródiskolára, majd az ekkoriban már nagyhírű budapesti Ludovika katonai akadémiára. Harcászatot-hadászatot és hadtörténelmet, később hadsereg-szervezést tanított – ilyen fiatal századosként ez akkoriban kisebbfajta szenzációnak számí-

tott. És bár Kratochvil tudvalevően egyáltalán nem készült tanárnak, részben öröklött, részben talán személyiségfejlődéséből következő adottságai nagyhatású, kiváló pedagógussá tették: mindezekből életének későbbi szakaszaiban óriási mértékben profitált. Bebizonyosodott, hogy rendkívüli hatással van tanítványaira, embereire: kiváló lélektani érzéssel és kikristályosodott erkölcsi-eszmei alapelvekkel, biztos kézzel képes irányítani és a megfelelő irányba befolyásolni a rábízott fiatalembereket. Tanárként egyre többet publikált, mind kiterjedtebb tudományos tevékenységet folytatott – ezt a folyamatot szakította meg 1905-ben a parancs: Kolozsvárra, a honvéd kerületi parancsnokság vezérkari osztályára rendelték. Ez a látszólagos kitérő azonban fura módon nem jelentett törést a pályán – inkább mintha az eleve elrendelt, sorsszerű hivatás kiteljesítését szolgálta volna: ismét Erdélybe került, s mivel a kolozsvári katonai kerülethez az egész vármegye hozzátartozott, keresztül-kasul bejárta a környéket, a mesés Kalotaszeget, a szomszédos Bihart és a másik irányban elterülő Mezőségeket, majdnem a már Székelyföldet jelentő Marosvásárhelyig.

Erdély fővárosában érte 1909-ben a megtisztelő felkérés: vállalja el két Habsburg királyi herceg, *József Ferenc* és *László* katonai nevelői állását. Öt évig látta el ezt a feladatot, rendkívül jó kapcsolatot alakítva ki a családdal. Lőlapok, fotók tanúskodnak arról, milyen kiemelkedő eredményeket ért el a fiatalok oktatásában – József Ferencet például rábeszélte, végezze el a jogot, ő maga is beiratkozott s tanítványával együtt tanult (öt szemesztert végzett el), egészen a második világháború végéig intenzív levelezési kapcsolatban maradtak.

Az első világháború kitörésekor Kratochvil önként adta fel kényelmes udvari beosztását: 1914 Szent István-napján indult egységével a

Az 1832-es születésű és eredetileg a papi pályára készülő Kratochvil József az 1848-49-es szabadságharcban 16 éves fejjel harmadmagával megszökött a szemináriumából, és ifjonti hévvel és lelkesedéssel beállt a honvédseregbe. Tüzér lett, de gyalogosként is helyállt – az egyik ütközetben szuronytól sebesült meg és osztrák fogságba esett. Innen büntetésből sokadmagával besorozták a császári ármádiába, ahol lassan, de biztosan emelkedni kezdett a ranglétrán: 1859-ben már főhadnagy volt. Az olasz-osztrák háborúban az 1866. június 24-én vívott custozzai csata során századával megrohamozta és bevette az olaszok állásait a Monte San Croce-n, ezért a haditettért magyar nemesi címet kapott – a támadás helyszínének tükörfordítását felhasználva, a szentkereszthegyi előnévvel.

keleti frontra, az orosz harctérre. Alezredes zászlóaljparancsnokként szeptember 10-én megbízatást kapott, hogy vegye át a nagyváradi 4. honvéd gyalogezred parancsnokságát – és ezzel az első világháború magyar katonai parancsnokai között is páratlan közös történet kezdődött. Kratochvil több mint három esztendőig egyhuzamban a legendás váradi „né-

gyesek” parancsnoka volt – az egység és a parancsnok neve a szó szoros értelmében ez idő alatt szinte összenőtt. Előbb a galíciai hadszíntereken verekedtek – nekik is köszönhető, hogy 1914-15 fordulóján sikerült megakadályozni, hogy a történelmi Magyarország északkeleti területeire többször betörő orosz csapatok mélyebben behatolhassanak a magyar vidékekre.

1915 májusának végén, közvetlenül Olaszország hadbalépése után talán a legnagyobb rettetet frontjára, a Doberdóhoz vezényelték őket. A kommunista történetírás majdan istenített *Zalka Mátéja*, úttörőházak, KISZ-alapszervezetek és laktanyák sztár-névadója (ekkoriban még a *Frankl Béla* nevet viseli) meglepően hangulatos, plasztikus leírását adja ennek a névnek: „Doberdó... furcsa szó. Dobok peregnek, és valami dübörgésszerű komorság visszhangja van a magyar fülben: dob... doboló... ez az elnevezés egyértelmű volt a halálmezővel.”

Ezen a nagyjából hatvan négyzetkilométeres fennsíkon a magyar csapatok legiszonyúbb harcai zajlottak. Kratochvil, akit 1915 szeptemberében, a harmadik isonzói csata előtt léptettek elő ezredessé, ebben a földi pokolban élte át mindannak manifesztálódását – ha úgy tetszik: kényszerű hasznosítását –, amit addigi életpályája, élményei, az őt ért korábbi hatások összessége jelenthetett. Nemcsak vérbeli, „profi” harctéri parancsnokká – igazi hadvezérré is ezekben a hónapokban, ebben a néhány esztendőben érett meg valójában. Az olasz harctér hírhedett isonzói csatáiban a 4. ezred főleg a front déli részén zajló, iszonyú öldöklésekkel járó ütközetekből vette ki a részét. A parancsnok ténykedését az egyik szemtanú így rögzítette: „amikor a rendkívül heves ágyútűzben a telefonösszeköttetés mindenütt megszakadt, amikor a járőrök e helyzetről gyakran téves jelentéseket hoztak avagy megsemmisültek, intézkedései szerencsés intuícióval mindig a kellő időben érvényesültek. E harcokban a rendelkezésére álló kis tartalékokat mesterien használta föl, és minden meg-megújuló rohamnál, midőn az olaszok már bizton hihették, hogy ha súlyos áldozatok árán is, de a rajvonalkban lévő legénység már elpusztult – mindig új ércfal meredt a támadók elé. Kratochvil ezredes e harcokban biztos kézzel megtett, energikus intézkedései a legválságosabb hely-

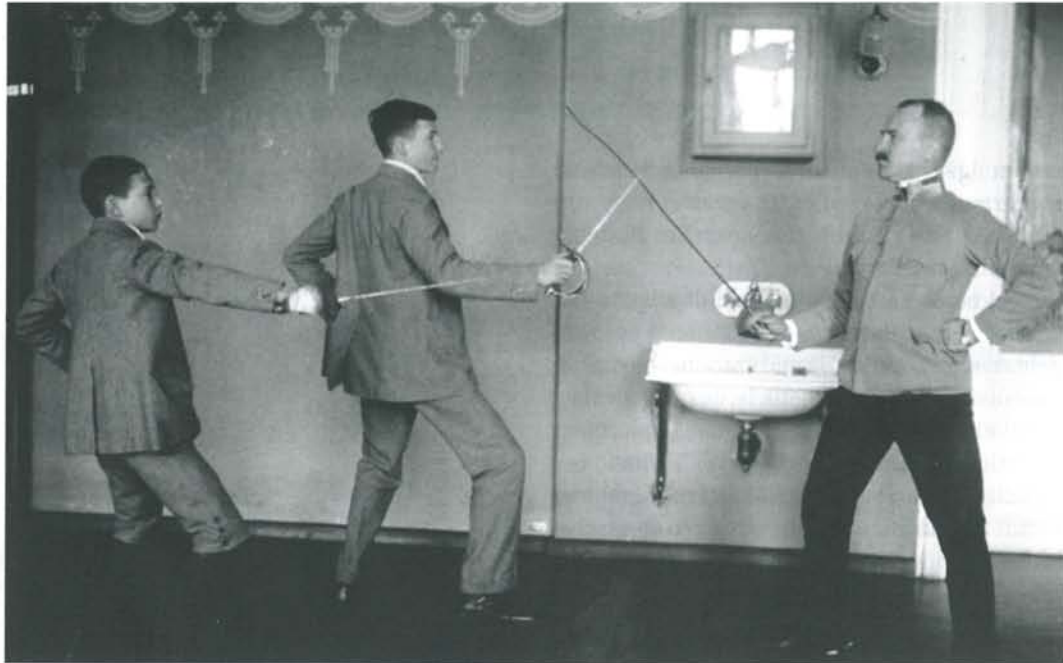
zetben lévő tisztekben is korlátlan bizalmat ébresztettek, mert tudták és érezték, hogy van mögöttük valaki, aki biztos kézzel és törhetetlen eréllyel intézi sorsukat.”

Ezekben a harcokban szilárdult meg és vált végérvényessé Parancsnok és katonái egészen példaszerű viszonya. Ha mai szemmel „romantikus túlzásnak” minősíthetik is, de nyugodt szívvel kijelenthető: katonái rajongásig, apjukként szerették – számos utólagos levél bizonyítja –, ő pedig valóban teljes önfeláldozással, emberei sorsát a legmesszebbmenőkig a szíven viselve küzdött értük, igyekezett gondoskodni róluk, a lehetőségek szerint maximálisan óvni, védeni őket. Több megindító visszaemlékezés, személyes dokumentum tanúskodik arról, hosszú évek múltán is mennyire kötődtek hozzá egykori beosztottjai: a megszólítások, a hangnem – aligha hízélgéssből, mint teljesen önzetlenül, minden utólagos érdekérvényesítés nélkül – a tisztelet, a szeretet, a megbecsülés szavai, mondatai. „Mélyen tisztelt Kegyelmes Uram, kedves jó parancsnokom!” – írja 1935-ben *Mihók Béla* Pilisvörösvárról. *Kovács János* Biharból, 1942. április 21-én: „a húsvéti ünnepekre küldöm ezt a kis bihari csomagot, hűségéből és szeretetből küldhetem a volt parancsnokomnak, míg élek soha nem fogom elfelejteni, és még többször is meg fogok emlékezni a Kegyelmes Úrról. A családom is mindig emlegeti, mikor látják az arcképét. Az Isten tartsa meg és éltesse hosszú ideig.” És egy sokat mondó elköszönés 1940-ből: „volt hadnagyod és mindig hűséges híved: *Márton Áron*.” Ám a huszadik századi Erdély egyik legnagyobb egyházi embere mellett hasonlókát idézhetnénk országgyűlési képviselőtől és főszerkesztőtől, okányi földművestől és zsidó divatáru-kereskedőtől egyaránt...

Az olasz fronton, főleg a Monte San Michele nevű magaslat védelmében, oroszlánrészt vállalt a váradi 4. ezred. Ők voltak azok, akik a szörnyű lövészárók-szolgálat alatt mindvégig kitartva, a front legendás hőseivé váltak – az egyenruhájukra rakódott, összefüggő sárréteg miatt „agyagembereknek” hívták őket mindenfelé, versek, dalok születtek róluk. És bár 1916 novemberében közel egy évre váratlanul az orosz frontra, Volhíniába rendelték őket, a parancsnok és egységének hároméves évfordulóját már újra Doberdónál, különleges módon

Kratochvil az 1900-as évek elején

A két Habsburg királyi herceg, József Ferenc és László katonai nevelőjeként Kratochvil vivásra oktatja a két fiút

ünnepelhették meg: 1917. szeptember 10-re a gyomai Kner nyomdától kifejezetten reprezentatív külsejű, 36 oldalas kiadványt rendeltek a hadfiak – a 4-es honvédek háborús lapjának Kratochvil-émlékszámát. Ebben a páratlan történelmi jelentőségű dokumentumban köszöntik, méltatják és elemzik a parancsnok három esztendejét, de humoros anekdoták, háborús történetek és komoly hadászati elemzések is olvashatók a rendkívüli, enyhén szecessziós stílusban készült, roppant igényes kiadványban.

Kratochvilék óriási szerepet vállaltak az 1917. októberi nagy győzelemben, a caporettoi áttörésben: a hivatalos elismerés szerint az ekkor már dandárparancsnok ezredes „szeptember 16-tól október 26-ig a Monte San Gabriele védelmében bölcs, igen kezdeményező és vitéz magatartásával nagymértékben hozzájárult e fontos [...] támaszpont megtartásához és ahhoz, hogy ez által a 12. isonzói csatában a mi támadó hadműveletünk lehetővé vált.” Kratochvil ezrede ezért a fegyvertényért – máig álló – emlékművet, ő maga 1921-ben Mária Terézia-rendet kapott. (A Mária Terézia-rend lovagkeresztje a kor legmagasabb katonai kitüntetése volt, különleges rendszabályok érvényesítésével, különleges megítélések alapján volt csak elnyerhető – többek között például legalább hat szemtanú írásbeli igazolása és egy különleges bizottság, a káptalan javaslata volt hozzá szükséges.)

Az októberi áttörés következtében az 1918-as évben az olasz front harcai már jó száz kilométerrel nyugatabbra, a Piave mentén folytak. A 39. dandárt irányító ezredes a júniusi nagy Monarchia-offenzíva előtt már többedmagával egyre inkább érezte azt a bomlasztó, züllesztő tevékenységet, amely mind nagyobb méretekben érte el a fronton harcoló csapatokat. A nemzetiségek lázongásának intenzitása és a Galilei-körös-szabadkőműves befolyásnak mindinkább engedő „radikális” ellenzék hangja szinte egyszerre erősödött, ezzel a propagandával aztán – írja Kratochvil – „elferdítették a mi győzelmes harcjelentéseinket [...], mindezt azért tették, hogy megrendítsék a magyar katona hitét, bizodalmát, páratlan hűségét, kitartását, fegyelmét. Szétrombolják benne azt, ami eddig szent volt, a törvénytiszteletet is. A kényszer és a tehetetlenség [...] adta ezt a bestiális eszközt az ellenség kezébe.” A parancsnok figyelte katonáit. Ismerte őket, mint a tenyerét. Rajtuk „a fronton semmiféle csábítás, propaganda nem fogott [...] bíztak tisztjeikben, előjáróikban, a harcban pedig talpraesetten viselkedtek, nem fásultak el. A baj, a csábítás, a fegyelmezetlenségre való uszítás hátulról jött, az ország belsejéből, ahol a propaganda inkább talajra talált. [...] A szerencsétlen politikai viszonyok, az ellenzéki politikusok és *Károlyi Mihály* lázítása [...], szörnyű rövidlátó intézkedések a politikusok részéről lehetetlen helyzetbe sodorták az országot.”

November 3-án aláírták a padovai, ún. Diaz-féle fegyverszünetet, amely érintetlenül hagyta Magyarország ezeréves határait. Kratochvil Károly ezredes csapatai, miután annak rendje s módja szerint fedezte az Alpokból visszavonuló csapatokat, Piave di Cadore közelében egy csoport osztrák vezérkari tiszttel találkozott, akik lelkesen megéljeneztek a magyar alakulatokat. Másnap a 20. hadosztály parancsnoka közölte a dandárparancsnokokkal: egyedüli feladat a legrövidebb időn belül zárt rendben hazajutni Magyarországra. November 15-én érkeztek meg a Kelenföldi pályaudvarra „teljes felszereléssel, géppuskákkal, kézigránátokkal, sisakban.” November 18-án gördült be vonat a Körös-parti város pályaudvarára, ahol – mint erről a helyi sajtó nagy terjedelemben beszámolt – teljes pompával, győzteseknek kijáró parádéval fogadták őket.

Kratochvilt alig néhány nap múlva Erdély fővárosába, Kolozsvárra rendelték: kinevezték az erdélyi katonai kerület parancsnokává, tehát tulajdonképpen az erdélyi magyar haderő legfőbb vezetőjévé. Ha lett volna erdélyi magyar haderő. Noha már mindenki tudta, hogy két hete folyamatosan óvakodnak befelé a Kárpátok túloldaláról a román csapattörödékek, „katona, közös vagy honvéd katona egész Erdély területén nem volt” – írta a november 26-án Kolozsvárra érkezett ezredes. „Kolozsvárt volt a honvéd kerületi parancsnokság – azután Erdély területén a hadkiegészítő és pótzászlóalj parancsnokságok – de legénység nélkül. A volt szebeni hadtestparancsnokság feloszlott és beolvadt a honvéd kerületi parancsnokságba. Más parancsnokságok nem voltak Erdély területén. A volt 38. honvéd hadosztály nem létezett már.” A belügyminisztérium alá voltak rendelve még a nemzetőrök, éspedig a magyar, román és szász nemzetőrök, akiket a magyar kormány intézkedésére elláttak felszereléssel, fegyverrel és fizetéssel. Ezek feladata lett volna fenntartani a rendet a városokban, falvakban, de sajnos gyakran a fosztogatásban, rablásban jártak elől.

IV. Honvéd Gyalogezred
jelvénye

A románoknak Kolozsváron és Désen volt egy-egy hadilétszámú, teljesen felszerelt, géppuskákkal ellátott zászlóaljuk. Ami a magyar egységeket illeti: Kratochvil a fentiekén kívül egyetlen – önkéntesekből alakult – tiszti zászlóaljat talált. A tisztek lázas szervezkedésben voltak: a Székelyföldön, elsősorban az Erdővidéken toboroztak egy felállítandó magyar véderőbe harcosokat. December első felére – nem sokkal azután, hogy 1-jén Gyulafehérvárott a ro-

mánok végképp levetették az eddig úgy-ahogy viselt álarcot, és kimondták Erdély „egyesülését” Romániával – sorra alakultak a székely alegységek. Felállt az első, önkéntesekből alakult zászlóalj, majd ezred is, és követte őket a többi. December közepén a kolozsvári fellegrvárban segítőtársaival Kratochvil sorra-rendre szervezte az erdélyi magyar haderőt. A lelkesedéssel, a csapatok szellemével, a növekvő létszámmal nem volt gond – minden mással annál több. December közepén több mint 1700 emberből alig több mint 700 volt felfegyverezve... Lőszer, ruházat, élelmiszer – „logisztikailag” a helyzet máris szinte katasztrofális volt (később még inkább az lett). Ráadásul karácsonykor a románok megszállhatták volna Hunyadi Mátyás városát – az erdélyi katonai parancsnokság elvileg, egyelőre még maradhatott volna, azonban 23-án szívszaggató jelenetek közepette a magyar egységek nyugati irányba elhagyták a várost. 22 évre...

A parancsnok január 7-ig maradt a városban. Előbb Bánffyhunadra, majd – mivel a románok tovább nyomultak volna nyugat felé – 10-én Nagyváradra helyezte át parancsnokságát. Már január első napjaiban elterjedt, hogy a románok a kalotaszegi Egeres faluban az 1848-49-es magyarirtásokhoz hasonló mészárlásra készülnek – tehát az egeresi győzelmes rajtaütést már az ekkoriban de facto hetek óta létező Székely Hadosztály tűzkeresztségének is tekinthetjük. A hadosztály január első felében fejlődött fel a későbbi frontvonalra, de „hivatalosan” a Nagyváradról január 13-án kiadott és 17-én megerősített Kratochvil-féle parancs

Kratochvil Károly a Székely Hadosztály Egyesület elnökeként járta az országot az 1940-es években is, jobbán felesége, Borbála

jelentette a honvédő háború kezdetét (akár ez is fölfogható a Hadosztály születésnapjának, hiszen 17-én adományozza nekik e nevet gróf Festetics Sándor hadügyminiszter).

„A csucsai vonalon a fegyveres ellenállást saját felelősségemre elrendeltem. Megjelöltem a vonalat, mely Szilágysomlyó–Bükk-hegység–Iloba–Szatmártól keletre Máramarosig, délre Belényes–Vaskohig húzódott. [...] Telefonon parancsot adtam a kolozsvári 21. székely ezrednek, szállja meg Csucsá és Királyhágó környékét, mert ezen túl fegyverrel a kézben fogjuk megakadályozni a románok előrenyomulását.”

A frontvonal legnagyobb kiterjedése idején 150–180 kilométer volt, ami nagyjából megfelel a Budapest–Szeged távolságnak. A hadosztály létszáma legnagyobb feltöltöttsége idején sem haladta meg a 11 ezer főt, általában 9 és fél–10 ezer fő körüli volt. Több szakíró későbbi egybehangzó véleménye szerint a legújabbkori hadtörténetben példátlan, hogy ilyen hosszúságú frontszakaszt ennyi ember, ilyen körülmények között bő három és fél hónapig! – tartani tudjon. Kratochvil életpályájának zenitjére érkezett: a Károlyi-puccs, majd az 1919. március 21-i kommunista hatalomátvételt követő rémuralom idején

az egyetlen számottevő magyar fegyveres erő parancsnokaként rendkívüli nélkülözések és nagy ellátási gondok mellett is valósággal a frontvonalhoz szegezte az addig Magyarországon belseje felé nyomakodó, túlerőben levő román hadsereget, amellyel tizenhat győztes csatát vívott.

Csak a kommün által teremtett lehetetlen helyzet kényszerítette megadásra. A két tűz közé szorult hadosztály iszonyú dilemma elé került: az áruló, szabotáló, ellenséges vörös csapatokkal a hátában tartsa tovább a frontot a románokkal szemben, vagy az idegeneket felhasználva forduljon az országvesztő bolsevikok ellen. Április 16-án a korábbanak többszörösére duzzasztott román haderő áttörte a frontot, Kratochvil egységei az Alföld északi peremére szorultak vissza, de még több mint egy héten át számos győztes ütközetet vívtak Szatmár és Szabolcs térségében. Végül sikerült kedvező fegyverletételi feltételeket kicsikarni, és április 26-án Demecser községben a hadosztály nagyobb része letette a fegyvert, miután a parancsnok egy történelmi súlyú, megrendítő szépségű hadparancsban elbúcsúzott katonáitól. Az ezredes később így minősítette a harcok végkimenetelét: „ha a bolseviz-

mus nem került volna uralomra, a románok a védővonalat sohasem törhették volna át.”

A fegyverletétel után a románok a hadosztályt internálták, Brassóba kerültek. A parancsnok minden követ megmozgatott, hogy a katonái a fegyverletételi megállapodásnak megfelelően hazakerülhessenek – ha nagy nehezen is, de ez június végére sikerült. Őt azonban nem engedték: Cenken, állandó titkosrendőri felügyelet mellett érte meg a kommün bukását és Budapest román megszállását.

Az elfogott magyarokat a brassói magyar nőegylet tagjai segítették, megható önfeláldozással és gondoskodással. Az ő révükön ismerkedett meg Kratochvil Károly egy vacsorameghívás alkalmával özvegy *Izay Jánosné Borbála* lányával. A házi őrizetben élő ezredes még az ősszel megkérte a fiatal örmény-magyar hölgy kezét – a sajtóságos körülmények miatt 1920 januárjának egyik hideg estéjén titokban keltek egybe. Kratochvilt alig egy hónap múlva letartóztatták, előbb Nagyváradra, majd Kolozsvárra, később pedig Szamosújvárra szállították. Ott a börtönben – nem akármekkora megtiszteltetés az ellenségtől – ugyanazt a 2-es számú cellát kapta, ahol egykor a betyárok királya, *Rózsa Sándor* raboskodott... 1921. szeptember végén kémkedés és irredenta összeesküvés vádjával állították hadbírótság elé. Az ügyész halálbüntetést kért. A botrány akkora volt (az erdélyi magyar sajtó is nagy terjedelemben számolt be a tárgyalásról), hogy három nap múlva kénytelenek voltak felmenteni, és visszakerült brassói házi őrizetébe. November közepén hazatérhetett Magyarországra, volt katonái segítettek ifjú feleségének, hogy 1921 januárjában utána mehessen Budapestre.

Idehaza altábornaggyá léptették elő, és ki-nevezték a debreceni vegyesdandár és katonai körzet parancsnokának. Két év múlva, 1923-ban a Hadtörténeti Múzeum igazgatója lett – ezt a pozíciót katonai pályáját tekintve viszsza lépésként élte meg. 1924 végén, 55 évesen történő nyugdíjaztatását pedig egyértelműen kudarcnak, törésnek. Mindez viszont óriási társadalmi aktivitásra ösztönözte, Kratochvil a két világháború közötti időszak magyar közéletének egyik „katonai motorja” volt: a revíziós mozgalom egyik vezéralakja, olyan szervezetek vezető tisztségviselője, mint az Országos

Frontharcos Szövetség vagy a Turáni Vadászok Egyesülete. Elnöke a különösen élénk társadalmi tevékenységet végző Székely Hadosztály Egyesületnek, de társelnöke például a Magyar-Lengyel Egyesületnek és vezetőségi tagja a Magyar Külügyi Társaságnak is. Előadásokat tartott, sorra-rendre írta tanulmányait, cikkeit, könyveit – nemcsak a Székely Hadosztály szerepéről és harcairól. Amikor az 1940-es esztendő izgalmaiban bővelkedő nyara elérkezett, és Magyarországon mindenki lázasan Erdély visszakerüléséről beszélt – még az augusztus 30-i második bécsi döntés előtt –, 71 évesen kérte reaktiválását, hogy az idők követelésére újjászervezhesse és újtára bocsátani segítse a Székely Hadosztályt. Kérelmére a második, végleges és részletes elutasító választ már a második bécsi döntés után – álszent módon éppen arra hivatkozva – kapta meg *Bartha Károly* honvédelmi minisztertől. Ez a csapás sem szegte kedvét – 1942-43-ban még ugyanolyan tetterre kész és aktív volt, mint tíz vagy tizenöt évvel korábban. 1944 tavaszán megint csak nagy szüksége volt életerejére: a zsidótörvények és a kezdődő deportálások, illetve az ún. zsidókivételezési ügyek miatt százsámra adta ki és juttatta el rendeltetési helyére azokat az igazolásokat, amelyek a zsidó származású Székely Hadosztálybéli katonákat mentesítették a zsidótörvények hatálya alól. Lótott-futott, írt, üzent, intézkedett – mint katonái ügyében már idestova negyedszázada – vitézi telek, elmaradt kitüntetés, egészségügyi problémák, bürokratikus nyilvántartási ügyek...

A második világháború befejeződését feleségével még a harmincas évek elején vett balatonszepezi házukban élték meg. A front közeledtével végül hosszas rábeszélésre a latrinába dobta fegyvereit és beszerzett egy fehér zászlót, ezt viszont állítólag felesége legálhatosabb könyörgései ellenére sem volt hajlandó kitűzni. Noha semmi komoly szervi baja nem volt, egyre jobban legyengült, és 1946. szeptember 19-én visszaadta lelkét teremőjének. Hamvai 1982-ben elhunyt feleségével együtt a Rákoskeresztúri köztemető 16-os parcellájában találhatók. 2009. december 12-én a Székelyföldön, Kézdivásárhelyen felavatták első köztéri szobrát, *Blaskó János* alkotását.

Domonkos László

EGY NEMZETÁRULÓ KALANDOR A ROMÁNOK SZOLGÁLATÁBAN:

Kiss Géza Nagyszebenben született 1882-ben. Katolizált zsidó apja, Mór, a római jog nagytekintélyű professzora volt a kolozsvári M. kir. Ferenc József Tudományegyetemen egészen 1919-es nyugdíjba vonulásáig. Kiss Géza ugyancsak a római jogra specializálta magát, 1914-től a Debreceni Tudományegyetem ny. r. tanára lett, majd 1915-ben dékán. Az 1918/19-es tanévben az egyetem rektorává választották. *Gaal György a Zsidó és zsidó származású tanárok a kolozsvári egyetem tanári karában* című dolgozatában azt állítja, hogy a „Tanácsköztársasággal szimpatizáló magatartása miatt emigrálnia kell. Kolozsvárra jön, s itt bekapcsolódik nem a kisebbségi, hanem a román liberális politikába.” Vajon emiatt kellett Erdélybe menekülnie? Szó sincs róla. A valóság ennél jóval kiábrándítóbb.

Mint közsismert, március 21-én *Károlyi Mihály* átadta a hatalmat a szocdemeknek, azok pedig összeálltak a *Kun Béla*-féle bolsevikokkal, és kiköltözték a Magyarországi Tanácsköztársaságot. Ennek hatására 21-ről 22-re virradó éjszaka Debrecen is a kommunisták kezébe került, a város vezetését egy direktórium vette át, és elkezdődött a kommunista diktatúra kiépítése.

A bolsevista átokfutás szerencsére Debrecenben nem tartott 133 napig, „csak” jó egy hónapig – de a város csőbőrből vödörbe esett: a vörösöktől ugyan megszabadultak, de a románoktól sem lehetett sok jóra számítani. A városba a „felszabadítók” április 23-án vonultak be. A civések fellélegezhettek: ha a vagyonbiztonságot nem is garantálták a románok, de legalább nem kellett attól rettegni, hogy mikor jönnek értük a terrorlegények.

A románok bevonulása után egy hónappal a Debreczeni Újság szalagcímben közölte olvasóival: „Debrecen és Hajdú vármegye üdvözlí a román kirá-

lyi párt. Küldöttség megy Nagykárolyba.” A cikkből kiderült, hogy másnap Nagykárolyba várták *I. Ferdinánd* királyt és *Mária* királynét, „akik meglátogatják az erdélyi útkokban Magyarországnak a bolsevik rémuralomtól megszabadított területeit is. Ezt az alkalmat ragadja meg Debrecen város és Hajdúvármegye közönségének hivatalos képviselője, mely hálás köszönetét akarja Ferdinánd román királynak, hogy az entente-hatalmak felhatalmazása alapján az ország e részét megszabadított hadseregeivel a bolsevik uralom rémségeitől. Ez a köszönet segélykiáltás is egyúttal az entente-hatalmakhoz, hogy az ország többi részét is szabadítsa fel a rémuralom alól és adjon békét a sokat szenvedett magyar nemzetnek” – adta tudtul Debrecen népének a hírlap. A küldöttséget *Magoss György* tisztí főügyész (későbbi polgármester) és *Rásó István* főispán vezette, velük tartott a város „notabilitásainak” egy része is, többek között *Gajzágó Béla* itélőtáblai elnök, *Baltazár Dezső* református püspök, *gróf Dégenfeld József* református világi főgondnok – és Kiss Géza éppen leköszönő rektor. Vasárnap különvonattal mentek Nagykárolyba, ahol *Magoss* tartott üdvözlő beszédet, este pedig mindnyájan részt vettek az udvari vacsorán.

Mint utólag az Egyetemi Tanács tagjai megtudták, Kiss Géza, a tudtuk és felhatalmazásuk nélkül az egyetem képviselőjében vett részt a delegációban, majd jelen volt a román uralkodó által adott fogadáson, sőt tárgyalásokat is folytatott „bizonyos politikai tényezőkkel” (hírek szerint a nagyszebeni törvénytelen kvázi-kormány, a Consiliul Dirigent néhány tagjával). Ezen információk birtokában az egyetemen egy vizsgálóbizottság alakult, de Kisst már nem tudták kihallgatni: családotól a megszállt Kolozsvárra menekült, és „felajánlotta szolgálatait a román államnak”. Hogy ez mit is jelent, az eddig

KISS GÉZA ESETE

megismert forrásokból nem derült ki, ám az már tudható, hogy Kolozsváron mivel próbálkozott.

Erdély fővárosában ugyanis a megszállók 1919. május 12-én – karhatalom igénybevételével – „átvették” a Ferenc József Tudományegyetem épületeit, az oktatókat és hallgatókat pedig kizavarták onnan. Ezután az új hatalom kísérletet tett arra, hogy legalább a professzori kar egy részét megnyerje magának (nyilván szükség volt a tudásukra), és győzködni kezdték őket, hogy tegyék le az esküt a román királynak, „cserébe” majd működhetnek párhuzamosan román és magyar tanszékek is az új – román – egyetemen. Kiss Géza ebbe az agitációba kapcsolódott be, amikor hirtelen megjelent 1919 júniusában Kolozsvárott.

Ilyen irányú aknamunkájáról először június 25-én olvashatunk *Márki Sándornak*, az egyetem neves professzora, dékánjának a naplójában: „Kiss Géza egyet. rector, ki pár nap óta itthon van, úgy látszik, capacitálni óhajtott egyeseket, hogy letegyék az esküt...” Öt nappal később, 30-án ezt írta: „Kiss Géza debreczeni rectornak az lett volna a politikai küldetése, hogy egyetemi hallgatóink megvizsgálása érdekében minden karból legalább 5 tanárt nyerjen meg az eskü letételének; de már az első kísérleteknél merev visszautasítással, majd általános bojkottal találkozott.” A „bojkott” a társas érintkezésre is kiterjedt, ugyanis az először idézett 25-i bejegyzésben azt is megjegyezte, hogy „so-kan már nem is köszönnek a jeles férfinak.” Az is megtörtént, hogy a volt rektor fölkereste kollégáját, *Schneller Istvánt*, aki a kolozsvári egyetem rektora volt abban a tanévben, amikor ő a debrecenit. Az ősz, nagytekingintélyű professzort a románbérenc Kiss Gézának az agitálással sikerült úgy fölbosszantania, hogy „fölcsapta kalapját és otthagya vendégét” – írja Márki némi malíciával.

Bár végül az áruló rektornak nem sikerült a kolozsvári magyar professzorokat jobb belátásra bírnia, senki sem volt hajlandó fölesküdni a román királynak, az árulás jutalma mégsem maradt el: 1919 nyarán kinevezték a Consiliul Dirigent „magyarügyi” reszortfőnökévé.

Miután Trianonban Bukarest jogilag is bekebelezte a történeti Erdélyt, a Partiumot, a Bánát, valamint Máramaros egy részét, Kiss Géza Bukarestbe került: 1920 és 1922 között miniszteri tanácsos lett az igazságügy-minisztérium erdélyi reszortjánál. 1922-ben a Nemzeti Liberális Párt színeiben tagja lett a képviselőháznak, 1927–28-ban, majd 1931–32-ben a szenátusnak. 1933-ban Bukarestből visszaköltözött Kolozsvárra, és ott ügyvédként praktizált, de a politikai életbe nem kapcsolódott be. Valójában a két világháború között ő nem is tartozott a romániai magyar politikai közösség tagjai közé, mert mint közismert románbérencet kiközösítette az erdélyi magyarság. (Csakúgy, mint 1989 végétől *Hajdú Győzöt*.) Nem csoda hát, hogy a 2. bécsi döntés hírére gyorsan Bukarestbe futott.

1944 őszén a Sănătescu-kormány kirakat-intézményének, a Kisebbségügyi Minisztériumnak lett az államtitkára, majd a szovjetbarát Groza-kormány megalakulása után visszaövakodott a Szamos partjára. 1945-től – annak ellenére, hogy közel állt a nyugdíjkorhatárhoz – a Bolyai Tudományegyetemre kerülhetett mint a római jog tanára. (Valószínűleg elnézték neki, hogy „polgári elem”, és inkább az nyomott a latba az esetében, hogy a „Horthy-fasizmus” elől menekült Romániába...) 1953-ban, 71 éves korában ment nyugdíjba. Figyelemre méltó, hogy mind az 1948-as, mind az 1952-ös tisztogatásokat megúsza. Ebből is látszik, hogy a románok akkor is megbecsülték az árulóinkat...

Vincze Gábor

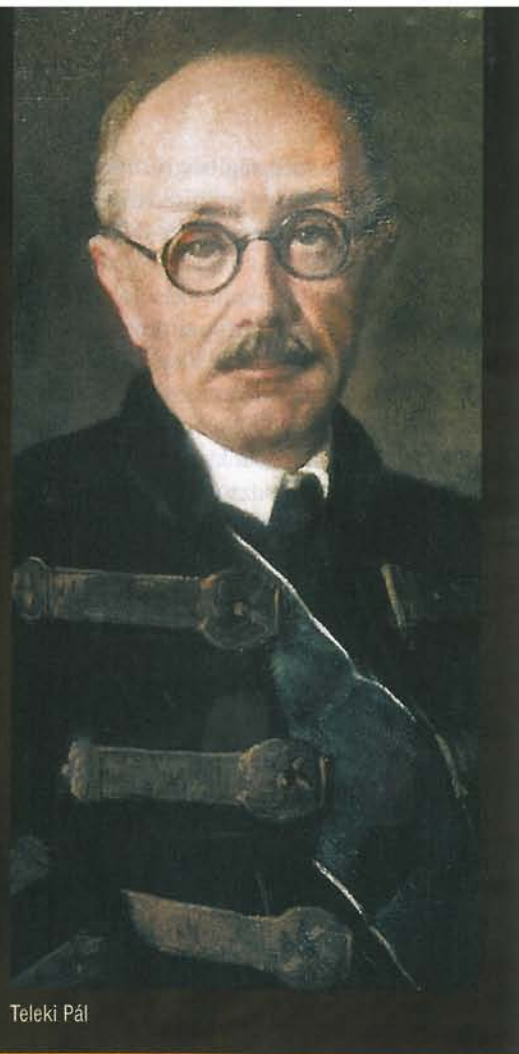
Az elcsatolt területek titkos támogatása Trianon után

Milyen illegális eszközökkel pénzelték Horthy-korszakban a határon túli magyarokat?

Habár a két világháború között a trianoni diktátum hatásain kívül több válság is sújtotta a hazai gazdaságot, Magyarország mégis kiemelkedő összegekkel támogatta a határon túli nemzettestvéreit. A kormány számtalanszor illegális csatornákon keresztül juttatta el a pénzt az elcsatolt területekre, azért hogy az elnyomásban élők fenn tudják tartani intézményeiket, és meg tudják őrizni magyarságukat.

A trianoni diktátum után különféle módon és politikai keretek között próbálták meg a kisebbségben élő magyarok a nemzeti identitásukat megőrizni, a közeli és távoli magyar közösségek egymással való kapcsolataikat fenntartani. A Magyarországtól elcsatolt területeken 3 489 630 magyar élt, akik kisebbségi sorba kerültek, százezrek menekültek Magyarországra, 1918 és 1920 között csak Erdélyből 154 300, 1924-ig 197 035 személy. Az otthon maradottakkal való kapcsolattartást természetesen először a menekültek igyekeztek megszervezni. Adatgyűjtő, tudósító irodákat hoztak létre, „megvolt a helyismeretük, nyelvtudásuk, és minden ismeretág és szakma képviselve volt közöttük. Különféle fedőneveken indultak ezek a szervezetek, de kezdetől fogva elkülönültek a menekült diákok egye-

sületeitől, a Székely, a Felvidéki, a Délvidéki Egyetemi Hallgatók (SZEFE, FEFHE, DEFHE) szervezeteitől. Semmi közülük nem volt a később egészen más céllal született Revíziós Ligához. [...] Adatgyűjtés és tájékozódás volt a feladatuk, nem politikai akciók szervezése. Kezdetől fogva tudományos tárgyilagosságra való törekvés jellemezte őket.” Később a támogatások intézményessé válásával persze lehetőségeik módosultak. Az erdélyi szervezet a Népies Irodalmi Társaság volt, Délvidékre a Szent Gellért Társaság, Felvidékre pedig a Rákóczi Szövetség, majd a Felvidéki Egyesületek Szervezete fordított gondot. 1919 végétől egyébként a felvidéki magyarság támogatásával több, első sorban az onnan menekült közalkalmazottak, értelmiségiek által alapított szervezet foglalkozott. Közülük a Tót Központi Iroda és a Felvi-

Teleki Pál

déki Liga elsősorban katonai akciók szervezésével képzelte el a Felvidék felszabadítását. De a dokumentumok arról tanúskodnak, hogy a Propaganda Minisztérium már 1919-ben megindította a Keresztényszocialista Párt szervezésének anyagi támogatását.¹

A támogatások rendszeressé, áttekinthetővé és szervezetté válásához azonban néhány feltételnek – legalább részben – teljesülnie kellett. Egyfelől a Trianon utáni Magyarországnak kellett konszolidálódnia. Újjá kellett szervezni jog- és intézményrendszerét, biztosítani gazdasági működőképességét, meghatározni bel- és külpolitikájának legfontosabb irányait. A magyarországi konszolidáció munkáját kétségtelesen a Bethlen-kormány végezte el, a politikai konszolidáció és a gazdaság átszervezése, lassú növekedésének megindítása az ő érdeme volt.

A kibontakozásnak minden területen nagyjából 1924-re lett látható eredménye. 1920 és 1929 között az ipari termelés 35-40 százalékkal növekedett, ami azt jelentette, hogy a kelet-európai országok között meg tudta őrizni pozícióját.²

A szomszédos új államokban kisebbségi sorba került magyarság rendkívül nehéz helyzetben volt. „Lélekben összetörve, önérzetében megalázva állott új sorsa előtt” – ahogy *Vita Sándor* írta az erdélyi magyarokra vonatkozóan, de általános érvénnyel. „A kisebbségi élet új volt előtte, annak módszereit és lehetőségeit meg kellett tanulnia. Az új helyzetet nem értette, tájékozódni benne alig tudott, s az új államhatalom közben brutálisan és céltudatosan végezte a munkáját. [...] A megoldandó feladatok kezdetben egy önmagával meghasonlott, anyagi létében egyre jobban veszélyeztetett, világnézeti ellentétektől és öncélú hagyományoktól széttagolt társadalomra nehezedtek.”³ A kisebbségi magyarság útkeresésének alapvetően két kérdésre kellett választ adnia: egyfelől arra, hogyan viszonyuljanak az új államkerektekhez és az anyaországhoz, másfelől pedig arra, hogyan őrizzék meg nemzeti identitásukat és társadalmi pozíciójukat. Természetesen ezek egymással nagyon szorosan összefüggő problémák, amelyek kölcsönösen feltételezik és befolyásolják egymást.

Nagyjából 1923-24-re nemcsak Magyarország konszolidálódott, de eddigre alakult ki egy viszonylag rendezett helyzet a kárpát-medence régióban, amelyben a Monarchia romjain létrejött utódállamok is megalkották belső jogrendjüket, tulajdon- és gazdasági viszonyaikat és természetesen a területükön élő kisebbségek életlehetőségeinek kereteit is megszabták. Mivel az utódállamok mindegyike homogén nemzetállamként határozta meg önmagát, alkotmányaik, agrárreformjaik, kisebbségi és nyelvtörvényeik egyértelműen a kisebbségek hátrányos megkülönböztetését jelentették. A kisebbségek saját szervezetségük, érdekvédelmük megteremtésétől, az anyaországi támogatásoktól és a Népszövetség nemzetközi fórumaitól remélhettek segítséget.

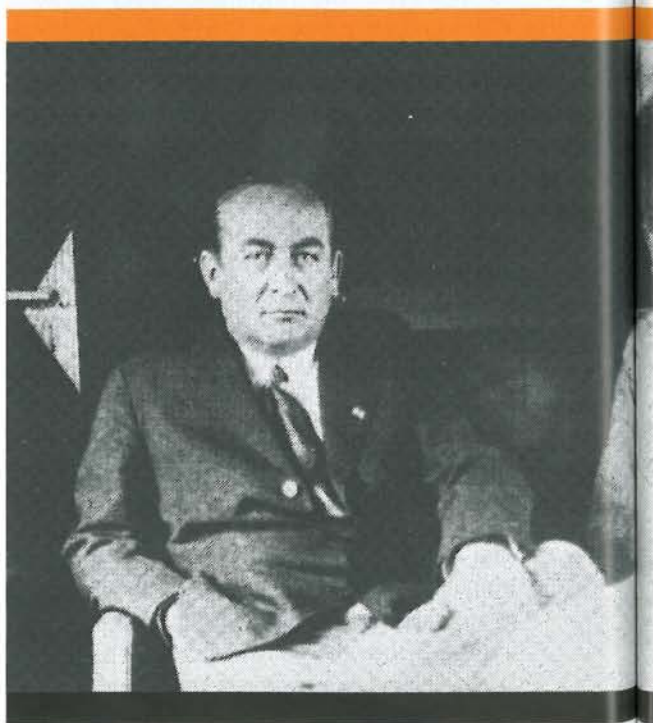
Az anyaország a revízió reményét soha nem adta fel, de a revíziós törekvések az állami politika szintjén az 1920-as években nem jelenhettek meg. Ennek következtében az anyaországi

támogatás eleinte elsősorban nem külpolitikai színezetet öltött, hanem a magyar kisebbségek identitása megőrzéséhez, szervezeteik kialakításához és működtetéséhez nyújtott segítséget. A határon túli magyarok ügyeivel a Miniszterelnökség II/A ügyosztálya, a külügyminisztérium és 28 társadalmi szervezet foglalkozott. 1921. augusztus 12-i kormányülésen elfogadták Bethlen javaslatát a Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központjának (TESZK) létrehozására. Az intézmény vezetésével *Teleki Pált*, operatív irányításával – *Teleki helyetteseként* – *Papp Antal*t bízták meg. A minisztertanácsi határozat leszögezte, hogy a határon túli magyarok ügyében kizárólag a miniszterelnök rendelkezhet, meghallgatva egy-egy konkrét kérdés kapcsán az illetékes minisztereket. A központ feladata a határon túli magyarok érdekvédelmével, támogatásával kapcsolatos magyarországi társadalmi tevékenység koordinálása volt. A TESZK, illetve a miniszterelnökség és a minisztériumok nemcsak a társadalmi szervezetek információira támaszkodhattak, de a katonai hírszerzés szomszédos országokra vonatkozó adataira is. A hírszerzés a katonai helyzeten kívül a belső gazdasági és politikai viszonyokat is figyelte, és összefoglaló jelentéseiben tematikusan szerepeltette. Az egyes jelentésekben időnként konkrét megállapításokat találunk a nemzetiségek helyzetére vonatkozóan is. Ezek a jelentések a vezérkari főnökség és a Honvédelmi Minisztérium mellett a Külügyminisztériumba és a kormányzói irodába is eljutottak.⁴ Magyarország és a szomszéd államok társadalmi, gazdasági folyamatainak tudományos igényű elemzésére – és nem mellesleg a kormányzók belső tájékoztatására – *Teleki Pál* 1924-ben létrehozta a Szociográfiai Intézetet, majd 1926-ban az Államtudományi Intézetet. A Népies Irodalmi Társaság, a Felvidéki Egyesületek Szövetsége és a Szent Gellért Társaság dokumentumanyaga is bekerült az intézet nyilvántartásába. Az intézet anyagai részint feltételezték a folyamatos kapcsolattartást a határon túli szervezetekkel, részint támpontul szolgáltak a segélynyújtáshoz, illetve a nemzetközi politikában való fellépésekhez és egy későbbi revízió tudományos megalapozásához.

A kisebbségi magyarság számára alapvetően három kulcsfontosságú területen volt vagy

lett volna nagy szükség segítségre: a gazdasági szervezés, az oktatás és kultúra, illetve a politikai szervezetek létrehozása és működtetése terén.

A gazdasági élet újjászervezése az új feltételek között egyébként európai probléma volt, *John Maynard Keynes* amerikai közgazdász sommás ítélete szerint, ami az első világháború után történt, az „a politika győzelme a gazdasági racionalitás felett”, de a kisebbségek számára ez az irracionalitás azzal járt együtt, hogy az uralkodóvá lett nemzetek gazdasági bajaikat diszkriminatív gazdaságpolitikával igyekeztek megoldani. Ezek súlypontjában a földreform rendeletek álltak, amelyekről általánosságban elmondható, hogy a kisebbségeket sújtották, a kisajátított birtokokért nem adtak teljes kártérítést, és a kisajátított földeket majdnem kizárólag – vagy legalábbis túlnyomóan – a többséghez tartozók között osztották szét.⁵ Különösen Erdélyben nagy károkat okozott a közösségi földek kisajátítása. Az egyházi birtokok elkobása az azok jövedelméből fenntartott oktatási, kulturális és szociális intézmények lába alá húzta ki a talajt. Megnehezítették vagy lehe-

tetlenné tették a magyar ipari és kereskedelmi szövetkezetek tevékenységét. A magyar vállalkozókat büntetőadókkal sújtották.

Csehszlovákiában az 1919. évi 189. törvény biztosította, hogy ahol a kisebbséghez tartozó tanulók létszáma elérte a 40 főt, ott a szülők kérésére elemi iskolát kellett működtetni. Noha a magyar tanítási nyelvű népiskolák száma Szlovákiában 1921 és 1937 között 727-ről 754-re nőtt, a bennük tanulók száma azonban fokozatosan csökkent. Kárpátalján 446 916 ruszinnak 465, 109 472 magyarnak 118 és 33 961 „csehszlováknak” 158 elemi iskolája volt. A polgári iskolák száma az egész korszakon belül 1 volt, a 46 magyar gimnáziumból 1927-re összesen 8 maradt, amelyek közül 5 szlovák gimnáziumok magyar tagozataként működött. Magyar tanítóképzés 1924-ig 1 tanintézetben folyt, 1924-től 1927-ig a pozsonyi szlovák tanítóképzőben magyar tanfolyam, 1927-től magyar tagozat működött. A magyar tannyelvű egyetemi oktatás megszűnt, sőt a Magyarországon megszerzett egyetemi diplomákat sem fogadták el.⁶

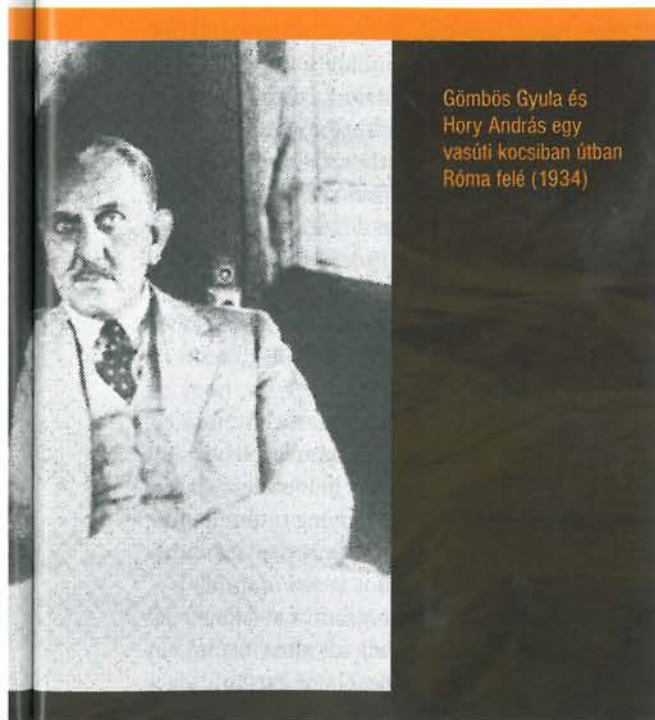
Az 1919-es megszállással román uralom alá került iskolák 72%-a volt felekezeti iskola és

csak 28% állami intézmény, ebből 44,7% román tanítási nyelvű, 48,4% magyar tannyelvű. 1937-ig megszűnt 600 felekezeti elemi iskola, 39 felekezeti polgári iskola, 7 tanítóképző, 4 felső kereskedelmi iskola, 19 gimnázium.⁷ A kolozsvári magyar egyetemet a román állam mint román egyetemet működtette tovább. A 100.090. és a 100.088/1923. számú rendeletek kétnyelvűvé tették a magyar felekezeti iskolákat, a kötelező román nyelven kívül a történelmet és a földrajzot is románul kellett tanítani. A magánoktatási törvény⁸, amely 1925. december 22-én lépett életbe, az egyházi iskolákat magániskolákká fokozta le, nyilvánossági joguk megszerzéséhez bonyolult eljárást írt elő.

A délvidéki magyar kisebbség huszonkét éves küzdelmes létfenntartási harcát mindig az iskolakérdés uralta. A horvátországi magyar tannyelvű oktatást 1904-től a Julián Egyesület tartotta a kezében. A háború kezdetéig Horvát-Szlavónország területén 71 magyar tannyelvű iskola működött 142 tanítóval. Az 1919. július 31-én kelt vallás- és közoktatási minisztériumi rendelet bezáratta az összes Julián iskolát, és minden ingó és ingatlan vagyonukat horvát iskoláknak és tanítóknak adta.⁹ A magyar nyelvű oktatás megszűnt. Az anyanyelvi oktatást a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság csak az elemi oktatásban tartotta feladatának. Középiskolai anyanyelvi oktatás Horvátországban az impériumváltás előtt sem volt, polgári iskolák az egész Délvidéken nem voltak, Szabadkán működött egy nyolcosztályos főgimnázium és egy négyosztályos gimnázium Zentán. A zombori és belgrádi tanítóképzők 250-300 magyar tanítót bocsátottak ki.¹⁰

Ez a nagyon rövid és felületes körkép is jól mutatja, mennyi volt a veszteség, és mennyire szükség volt a segítségre. A segítség pedig csak az anyaországtól jöhetett, mégpedig meglehetősen viszontagságos utakon, titkos csatornákon keresztül, de egyre szervezettebben. Az egyik módja a magyar kormányzati segélyek eljuttatásának a követségi futárokon keresztül történt. *Hory András* még bukaresti követként írta a következőket:

„Legnagyobb gondot az egyházak részére küldött nagy összegek jelentették nekem. De szerencsére mindig csak rövid ideig állottak nálam. A futárjáratok az előre meghatározott

Gömbös Gyula és
Hory András egy
vasúti kocsiban útban
Róma felé (1934)

Bethlen István
Rómában 1927-
ben. Bethlen
mellett Hory
András, a kép
jobb szélén
Grandi olasz
külügyi állam-
titkár

időben, kéthetente közlekedtek. Erről az egyházakat bizalmi embereink útján minden hónapban tájékoztattuk. A futár érkezése után – aki a havi támogatást hozta – mindig pontosan megjelent nálam egy kolozsvári gyerekkori jó barátom, aki vállalta ezeknek az összegeknek a püspökökhöz való juttatását. Az ő kezéhez folyósítottam a százelejes bankjegyekben érkezett tetemes összegeket. Amikor kabátja és felöltője zsebeit a nagy bankjegycsomókkal megtöltötte, úgy nézett ki, mint egy mikulás. Ez a pénzzárlítás minden tekintetben nagyon kockázatos volt, és mindig féltem, hogy egyszer rajtaveszít. Mindannyiszor aggódva néztem utána. Amíg Bukarestben voltam, szerencsére semmi baj nem történt. Az én minden veszéllyel dacoló, immár rég elhunyt kedves barátom ezeket a felelősségteljes és kiszámíthatatlan következményekkel járó utazásait mindig sikerrel bonyolította le. A pénz minden esetben már másnap megérkezett rendeltetési helyére. Én pedig negyedévenként felmentem Pestre, ahol megkaptam az elszámolásra vonatkozó felmentést.”¹¹

Az egyházak elosztó központokként működtek, innen jutottak a különböző összegek

rendeltetési helyeikre, egyébként maguk is rászorultak a támogatásra. Az új államok keretei között szolgálatuk jelentősége a kisebbségek szempontjából felértékelődött, ugyanakkor működési lehetőségeiket jelentősen korlátozták, kialakult szervezeti rendjüket a határok megváltoztatásával szétszabdalták, tevékenységük anyagi hátterét vagyonuk kisajátításával, elkobzásával alapjaiban ingatták meg. Felvidéken kimondottan a magyar érdekek képviseletére jött létre Léván 1922-ben a Szlovákiai Magyar Evangélikus Közösség.¹² Erdélyben a Tiszántúli Református Egyházkerület helyett megalakult a Királyhágómelléki Református egyházkerület, amelyet azonban az állam 1940-ig nem ismert el.¹³ Ez mindenütt azt jelentette, hogy az egyházak semmilyen állami forrásból nem részesültek. A délvidéki reformátusok bevételeit szinte kizárólag adományok jelentették, itt az egyházzal való kapcsolat tényleg a templomba szorult vissza, de ha volt magyar pap, a kisebbségben élők életének fontos része maradt.

Hory András már belgrádi követként azt fájalta, hogy ott nem volt alkalma a magyar kisebbség vezetőivel kapcsolatot tartani, sőt a szigorú ellenőrzés miatt egyáltalán elutazni a

Az egyházak elosztó központokként működtek, innen jutottak a különböző összegek rendeltetési helyeikre, egyébként maguk is rászorultak a támogatásra

Délvidékre, és személyes tapasztalatokat szerezni. Ugyanakkor megjegyezte, hogy a délvidéki magyaroknak más úton volt lehetősége, hogy panaszaikat és kéréseiket eljuttassák Budapestre. A más út más titkos csatornákat, konkrétan a Szent Gellért Társaság – a délvidéki magyarokat, az onnan Magyarországra menekülteket vagy optáltakat támogató – tevékenységét jelentette. A társaság felügyelte az 1921-ben alakult Délvidéki Magyar Otthont, amely a Népszövetségi Ligák Uniójának tagjaként a délvidéki magyarok sérelmeinek szószólója volt. A többi, a TESZK-ben tömörült társadalmi szervezetek is természetesen részesei voltak a határon túli különböző magyar szervezetek munkájának, amellyel a magyar kormány által erre a célra fordított tetemes összegek – mai kifejezéssel élve célzott támogatások – formájában eljutottak felhasználóikhoz. Az 1923-24-es évre vonatkozó költségelőirányzatok támogatási területeit és közvetítőit jól mutatják a Bárdi Nándor által közölt adatok:

„Szervezetek Központja

Központ személyi és dologi kiadásai 2 millió K; Magyar Nemzeti Szövetség átalánya 6 millió K; Külgügyi Társaság átalánya 4 millió K; Bécsi információs iroda 0,5 millió K; Külföldi propagandára és nyomdaköltségekre 18,36 millió K.

Rákóczy Szövetség

Budapesti központ 4 millió K; Keleti és nyugati központok együtt 2,9 millió csehszlovák korona (CK); Ruthén ügyek (politikai és iskolai) 2 millió K és 1,32 millió CK; Tót párt 600 ezer K; Felvidéki sajtó 3,6 millió K és 18 ezer CK; Kulturális

ügyek 1,8 millió K és 450 ezer CK; Hírszolgálat, futárköltések 1 millió K; Tisztviselői segélyek 1 millió K és 2 ezer CK; Társadalmi szervezetek 1 millió K.

Szent Gellért Társaság

A budapesti központ kiadásai 11,6 millió K; Propaganda kiadások (kirendeltségek, futárszolgálat) 4,3 millió K, 50 000 dinár (D), 40 ezer lei (L); Sajtószolgálat 200 ezer D és 150 ezer L; Délvidéki színpézt 100 ezer D és 70 ezer L; Egyházi segélyezések 500 ezer D és 225 ezer L; Júlián Egyesület szükséglete 3,5 millió D; Egyéb társadalmi alakulatok 165 ezer D és 40 ezer L; Egyetemi ifjak támogatása 7,3 millió K; Iskolai támogatások 350 ezer D és 250 ezer L; Középiskolai internátusok 1,8 millió K; Fiumei iskolák 275 ezer D; Tanítóképzőbe járó növendékek támogatására 500 ezer K.

Népies Irodalmi Társaság

Budapesti központ 12 millió K; 3 egyetemi internátus 28 millió K; Kolozsvári központ költségei 500 ezer K; A négy felekezet elemi, polgári és középiskoláinak támogatása 13,68 millió L; Egyházak segélyezése 2,1 millió L; Kulturális kiadások (sajtó, színpézt, karitatív, missziók, építkezési segélyek) 990 ezer L; Tisztviselői segélyek 190 ezer L; Gazdasági célokra 540 ezer¹⁴

Mint Bárdi Nándor kiemeli, feltűnő, hogy kimondottan gazdasági célú támogatás csak a Népies Irodalmi Társaság költségvetélei között szerepelt. Valószínűleg azzal magyarázható ez a jelenség, hogy a magyar politika a nemzeti identitás megőrzését, a kisebbségi harc jogi,

politikai szervezeti kereteinek megteremtését tartotta elsődlegesnek és a majdani revízió reményében célravezetőnek, és ezért rendelkezésre álló forrásait ezek támogatására összpontosította.

Mérhetetlenül fontos munkát végeztek, ugyanakkor felülemelkedtek a kisebbségi magyar társadalmak megosztottságán. A demokratikus jogrendszerek hiánya miatt kiszolgáltatottak voltak anyagilag és politikai-

Hory András első látogatására indul 1934-ben a lengyel külügyminisztériumba, mellette (balra) Rényey Viktor követségi tanácsos

A kisebbségek politikai szervezettsége létkérdés, hiszen még a legdemokratikusabb állam sem kínálja tálcán a kisebbségi jogokat, azokat éppen saját szervezeteiknek kell kivívni. Ezeknek az érdekképviselőknek persze ma is dilemmája, hogyan viszonyuljanak a többségi államhoz és a többi politikai párthoz, miként vegyenek részt a parlamenti munkában.

Ebben a korszakban azt mondhatjuk, hogy a politikai életben minden országban egy magyar párt igyekezett magának a kisebbség egyedüli képviselőjének szerepét elnyerni, Csehszlovákiában az Országos Keresztényszocialista Párt, Romániában és Jugoszláviában a Magyar Párt. Ezek a pártok, a mögöttük álló egyéb szervezetek, propaganda és sajtóorgánumok kaptak elsősorban Magyarországról is állami támogatást.

lag, összefogásuk más magyar kisebbségi és másnemzetiségű politikai szervezetekkel és mozgalmakkal nem volt sikeres. A politikai szervezetek csak az anyaországtól remélhettek támogatást. A még viszonylag demokratikus Csehszlovákia belső viszonyiról elég beszédesen szól egy 1934-ben kelt hangulatjelentés:

„A magyar értéket szolgáló sajtót ismételten elkobozzák. A Prágai Magyar Hírlapot 1934. IX. 21-én 3 hónapra beszüntették. Politikai pártjaink keze az «autoritatív demokráciát» védő rendtörvényből kifolyólag megkötött. Magyarságunk megmozdulására csak jelen választásokkal kapcsolatban fejthetnek ki korlátozott tevékenységet. A magyar művelődés alapjain álló terjeszkedés 1934-35-ben erőre kapott. A felvidéki városokban egyre nő az ön-

képzőkörök, jótékony egyesületek, cserkész-, turistaszövetségek száma. A papság szervező befolyása elismerésre méltó.”¹⁵

A jelentés szinte össze is foglalja azokat a területeket, ahol a politikai szervező munka folyhatott. A honi kiszolgáltatottság az anyaországgal szembeni viszonyban is függőséghez vezetett, hiszen a segélyek elmaradása magát a szervezetet is veszélybe sodorhatta. Az Országos Keresztény Párt apanázsának megcsappanása következményeit annak elnöke, *Szüllő Géza* elég tragikus színezetben tünteti fel:

„Ha anyagi támogatás hiányában a párt szerteszúlik, a tisztviselők pereket indítanak, az agitáció megszűnik, ez olyan világosan fogja demonstrálni azt, hogy összefüggés van a párt és a magyar állam pénzügyi helyzete között, hogy ebből komoly diplomáciai, politikai, sőt kriminalisztikai bajok is támadhatnak.”¹⁶

Összességében azt jelenthetjük ki, hogy a korabeli magyar állam a kisebbségi magyarság támogatásával – minden ellentmondás ellenére – hatalmas munkát végzett. Segítette önszerveződését, identitásának, kultúrájának megőrzését, politikai szervezeteinek kialakítását. Ezen kívül megteremtette az előfeltételeit, hogy a magyar nemzettöredékek tapasztalatokat szerezhessenek arra vonatkozóan, milyen kérdésekkel kell foglalkozniuk, hogy a belpolitikában és a nemzetközi politikában is lehetőségük legyen érdekeik érvényesítésére. Máig hatóan körvonalazta azokat a lehetséges és szükséges kérdéseket, amelyekben az anyaország és a rajta kívül élő nemzettöredékek között közvetlen kapcsolat, konzultáció, segítségnyújtás, együttműködés jöhet létre.

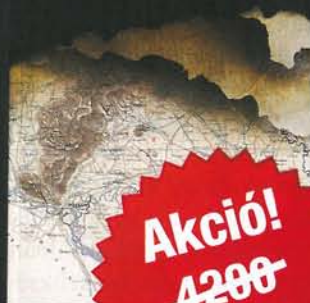
Dr. Bodonyi Ilona

a szerző történész, főiskolai docens

JEGYZETEK

- 1 A Tót Központi Iroda 1919. december 15-én kelt bizalmas levele Haller István vallás- és közoktatási miniszterhez. Angyal Béla: Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2004. 1919/12.
- 2 Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Magyar-ságkutató Intézet, Bp., 1991. 166-67. p.
- 3 Vita Sándor: Metamorphosis Transylvaniae. In: Hitel, Kolozsvár 1935-44. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp., 1991. 153. p.
- 4 Hadilevéltár Honvédelmi Minisztérium Vezérkari Főnökség VI-2. Osztály iratai. Bodonyi Ilona: Idők szorításában. Kairosz, Bp., 2002. Henyei Gusztáv: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Európa, Bp., 1992.
- 5 Balogh Artúr: A kisebbségek nemzetközi védelme a kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján. Kájoni, Csíkszereda, 1997. 164. p.
- 6 Popély Gyula: A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh) Szlovákiában 1918-1945. In: A (Cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998. II. köt. Ister, Bp., 1998.
- 7 Barabás Endre: A magyar iskolaügy helyzete Romániában. In: Kisebbségi körlevél. 1943. 3. sz. 271–287. p., 4. sz. 351–368. p.
- 8 Monitorul Oficial 283., Törvények és rendeletek tára. II. Szerk.: Papp János. Oradea, 1927. 290. p.
- 9 Bernics Ferenc adatai szerint 75 magyar iskola működött 144 tanítóval és nyolcezer gyermekkel.
- 10 Csuka János: Kisebbségi sorsban. A délvédeli magyarság húsz éve (1920-1940). Hatodik Síp Alapítvány, Bp., 1996. 11-24. p.
- 11 Hory András: Bukaresttől Varsóig. Gondolat, Bp., 1987. 98-99. p.
- 12 Baráth László: Az evangélikusok. In: Vagyunk és leszünk. A szlovenszói magyarság társadalmi rajza 1918-1945. 172-175. p.
- 13 Bíró Sándor: Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867-1941). Európai Protestáns Szabadegyletem, Bern, 1989. 380-381. p.
- 14 Bárdi Nándor: A Keleti Akció - A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években. In: Magyarságkutatás 1995-96, Szerk. Diószegi László. Bp., 1996. 143-190.
- 15 Hl. HM. 120.797. vkf. VI-2. eln. 1935. V. 15. A prágai katonai attasé összefoglaló jelentése az 1934/35. évről.
- 16 Budapest, 1931. december. Szülli Géza címzett nélküli fogalmazványa az OKP nehéz anyagi helyzetéről, melyet a Budapestről jövő támogatások csökkenése idézett elő. Angyal Béla: i. m. 402-405. p.

Popély Gyula
FELVIDÉK
1914-1920

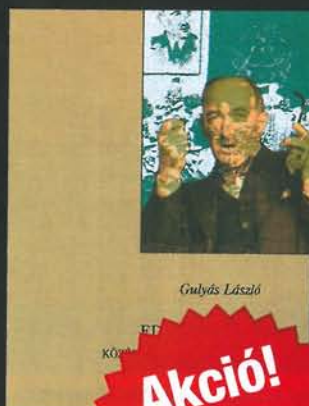
Akció!
~~4200~~
3300

POPÉLY GYULA: FELVIDÉK 1914-1920

A könyv jelentős eseménye a magyar történetírásnak: a két baloldali történelemfelfogással (kommunistával és neoliberalissal) szemben magyarérdekű mondanivalójú, szaktudományos módszerekkel megírt könyvet olvashatunk.

A szerző a történelmi Felvidék sorsát sokoldalúan mutatja be. Vonalvezetésében első helyen áll a cseh politikai elit monarchia- illetve Magyarország-ellenes ténykedésének részletes leírása, de természetesen elemzi a budapesti kormányok (a Károlyi Mihály és Kun Béla nevével fémjelzett csoportok) tevékenységét. A könyv sokszínűségét mutatja, hogy a csehek által elfoglalt Kárpátalja ruszin népének, valamint a felvidéki szász, lengyel etnikai csoport sorsát is bemutatja s részletesen elemzi a háború alatti és végi szlovák vezetők tevékenységét. Magyarországon megjelenő könyvek között egyedülálló a nemzetközi szabadkőművesség Magyarország-elleni működésének bemutatása.

Raffay Ernő

Akció!
~~3000~~
3100

GULYÁS LÁSZLÓ: EDVARD BENEŠ

Gulyás László Edvard Benešről írott könyvét olvasván az első kérdés, ami felvetődhet, hogy a szomszédos országok XX. századi politikusgárdájából miért éppen őt emeli ki a szerző. A kötetből kivágló válasz egyfelől a magyar történelem XX. századi kontextusa felől közelít, amikor így ír: „Pályájának fontos állomásai szinte minden esetben keresztezték a magyar történelem útját.” Másfelől úgy igyekszik, nézetünk szerint sikerrel, elkerülni az estleges egyoldalúságot, hogy a közép-európai térség egészének viszonyrendszerében láttatja Beneš.

Közép-európai szemszögből Gulyás az alábbi értékelést adja Benešről: azzal, hogy a többnemzetiségű Csehszlovákiát nemzetállamnak tekinti, így a két háború között nem tudja kezelni a lakosság közel egyharmadát kitevő kisebbségek kérdését, és végül – a második világháború után – a sztálini támogatással végrehajtott kitelepítésekkel „oldja meg” a problémát, nem tekinthető pozitív történelmi személyiségnek.

Kapható:

Nagy Magyarország szerk. Bp. Vármegye u. 15. (az Astoria mellett)
Nyitvatartás: H-CS 14-18

TÖRTÉNELEMPORTÁL
t o r t e n e l e m p o r t a l . h u
Friss történelmi hírek és cikkek naponta

TRIANONRÓL TUDOMÁNYOSAN

Februárban Tisza István emlékszáma

Trianon Kutatóintézet Közhasznú Alapítvány • 1038 Budapest, Ibolya u. 14.
Bankszámlaszáma: 10100716-54704800-01002009 (amire az előfizetés átutalható)

www.trianonportal.hu

Váltson 2010-től!

MAGYAR TÁRSASHÁZKÉPVISELETRE

átlátható, szakszerű és megbízható

www.magyardarsashaz.hu

SZKITIANOSZ könyvesbolt

minden ami magyar

Sopron, ELŐKAPU U. 5. • Tel 99 312 868

könyvek, ajándéktárgyak,
dísz tárgyak, kitűzők, zászlók,
térképek, képeslapok,
magyar ékszerek, Turul és
Magyar Harcos öltözetek,
íjjak és tartozékok,
és minden más a nemzeti
oldal műhelyeiből.

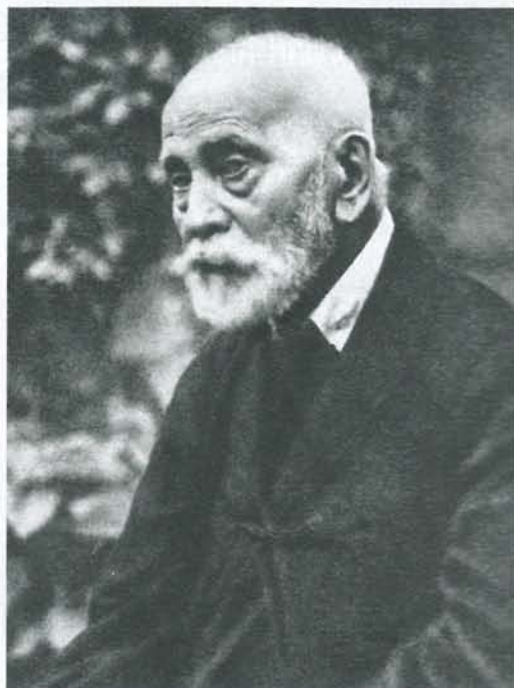
Ismerje meg igaz
történelmünket!

www.szkitianosz.extra.hu

email: szkitianosz@mail.datanet.hu

Görgey Artúr Barabás Miklós festményén

A tábornok utolsó arcképe

1916. május 21-én délelőtt két órakor Budapesten 98 éves korában elhunyt Görgey Arthúr 1848-49-es honvédtábornok, hadügyminiszter, a szabadságharc idején több alkalommal a honvédsereg fővezére.

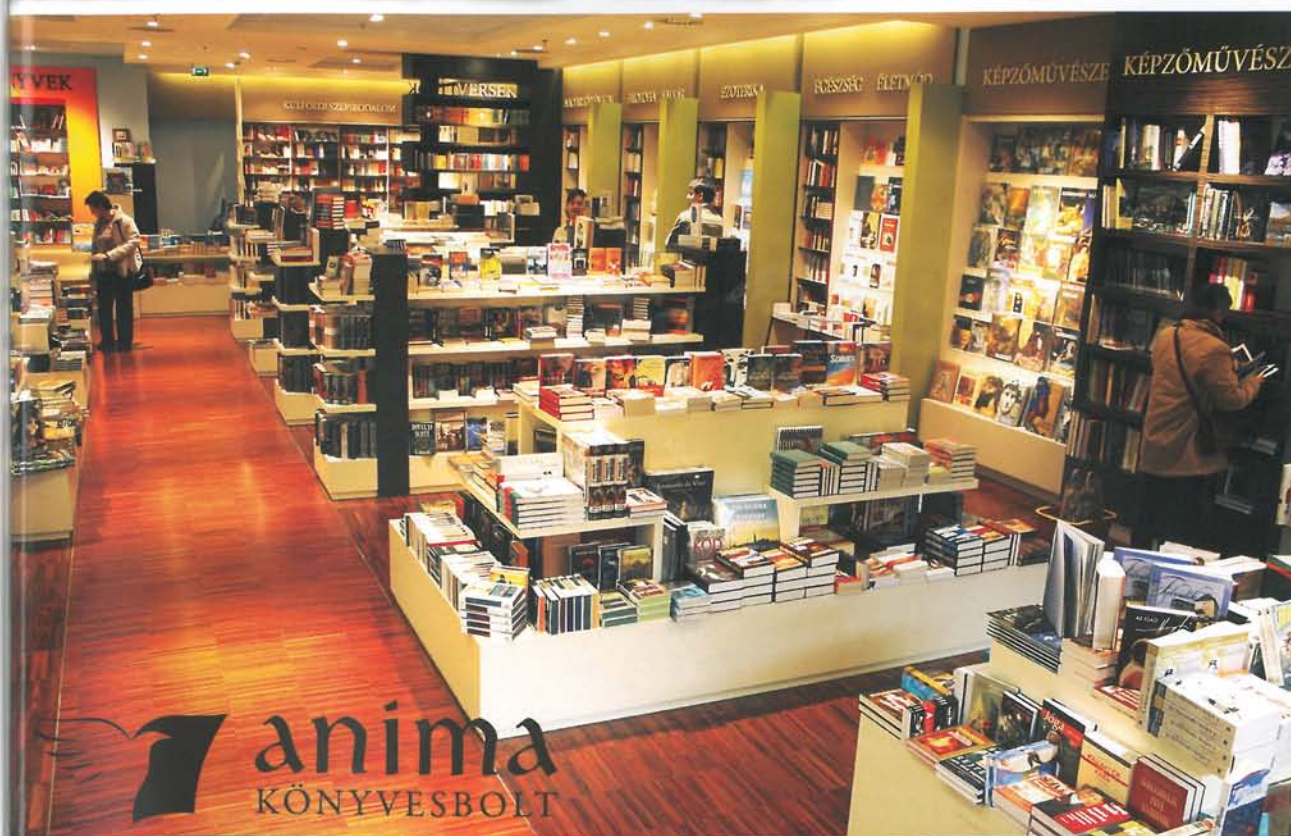

A tábornok a ravatalon

KORREKT
NYOMDA

ALAPÍTVÁ 1990

20 ÉVE KORREKT A RECEPT

anima
KÖNYVESBOLT

Mammut

MOM Park

Savoya Park

Árkád Győr

Arculattervezés | Grafikai tervezés | Webdesign

info@studiocarpattia.com | www.studiocarpattia.com

POLGÁRI KÖZÉLETI NAPILAP WWW.MAGYARHIRLAP.HU

MAGYAR HÍRLAP

A SZABAD SAJTÓ NAPILAPJA
SOKOLDALÚ, HITELES, INFORMÁCIÓKBAN GAZDAG
A VIDÉK HITELES TÁJÉKOZTATÁSÁÉRT

**MINDENHOL,
MINDENKOR**